

**ВАЗОРАТИ САНОАТ ВА ТЕХНОЛОГИЯҲОИ НАВИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ТЕХНОЛОГИЯ ВА МЕНЕҶМЕНТИ
ИННОВАТСИОНӢ ДАР ШАҲРИ КӢЛОБ**

УДК 338.436.33 (575.34/35)

Бо ҳуқуқи дастнавис

НАВРУЗ НОСИРИ

**РУШДИ СИСТЕМАИ ИДОРАКУНИИ ФАӢОЛИЯТИ
ИННОВАТСИОНӢ ДАР ҚАС-И МИНТАҚА
(ДАР МАВОДИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН)**

Ихтисос 08.00.05. - Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ: иқтисодиёт,
ташкил ва идоракунии корхонаҳо, соҳаҳо, комплексҳо
(идоракунии инноватсияҳо)

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои иқтисодӣ

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои иқтисодӣ,
профессор Файзуллоев М.Қ.

Кӯлоб - 2019

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....	4
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР КОМПЛЕКСИ АГРОСАНОАТӢ	
1.1. Зарурияти гузариш ба рушди инноватсионӣ дар комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	12
1.2. Моҳияти инноватсия ва унсурҳои таркибии фаъолияти инноватсионӣ дар КАС.....	30
1.3. Низоми идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳо ва хусусиятҳои он.....	48
БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ АСОСҲОИ ИНСТИТУТСИОНАЛӢ ВА РАВАНДИ ТАШАККУЛИ НИЗОМИ ИДОРАКУНИИ ИННОВАТСИЯҲО ДАР КОМПЛЕКСИ АГРОСАНОАТИИ ҶУМҲУРӢ ВА МИНТАҚАҲОИ ОН	
2.1. Арзёбии асосҳои институтсионалии ташаккули низоми идоракунии инноватсияҳо дар КАС-и ҷумҳурӣ ва вилояти Хатлон	68
2.2. Таҳлил ва тамоюлҳои ташаккули идоракунии инноватсияҳо дар минтақаи агросаноатии Кӯлоби вилояти Хатлон.....	89
БОБИ 3. ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР КОМПЛЕКСИ АГРОСАНОАТӢ	
3.1. Дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар низоми идоракунии корхонаву ташкилотҳои КАС-и ҷумҳурӣ.....	106
3.2. Идоракунии таъмини сармоягузорию рушди инноватсионии корхонаву хоҷагиҳои кишоварзии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон.....	127
3.3. Таҷрибаи хориҷии танзими давлатии рушди инноватсионии комплекси агросаноатӣ.....	147
Хулосаҳо.....	163
Номгӯи адабиёт.....	167

НОМГҶИ ИХТИСОРАҶО (АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ)

АИ ҶТ	- Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон
АИК ҶТ	- Академияи илмҳои кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон
АХД	- Ассотсиатсия хочагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)
АИО	- Ассотсиатсияҳои истифодабардагони об
АА	- Арзиши асли
БМТ	- Базаи моддию техникаӣ
ВАО	- Вазорати ахбори омма
ВМКБ	- Вилояти мухтори кӯхистони Бадахшон
ДМТ	- Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
ИА	- Иттиҳоди Аврупо
ИДМ	- Иттиҳоди давлатҳои мустақил
ИМА	- Иёлоти мухтаидаи Амрико
ИИТ	- Инқилоби илмию техникаӣ
ЗАИ	- Занҷираи арзиши иловашуда
КВД	- Корхонаи воҳиди давлатӣ
КАС	- Комплекси агросаноатӣ
КОА	- Комиссияи олии аттестатсионӣ
КИТТК	- Корҳои илмию техникаӣ, таҷрибавию конструкторӣ
КИТ	- Корҳои илмию таҳқиқотӣ
МТОК	- Муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ
МУД	- Маҳсулоти умумии дохилӣ
МЛИТ (ГМО)	- Маҳсулоти аз лиҳози ирсӣ тағйирёфта
МТИ	- Муассисаю ташкилотҳои илмӣ
МММ	- Маҷмӯи маҳсулоти милли
МУК	- Маҳсулоти умумии кишоварзӣ
ММД	- Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ
МХТ	- Марказҳои хизматрасони техникаӣ
МЗКЗК	- Майдони заминҳои кишти зироатҳои кишоварзӣ
МЗК	- Майдони заминҳои кишт
МЭҶ	- Машинаҳои электронии ҳисоббарор
МММ	- Музди миёнаи меҳнат
НТҶ	- Ноҳияҳои табеъи ҷумҳурӣ
ПИТ	- Прогресси илмию техникаӣ
СММ	- Созмони миллалӣ Мухтаид
СМР	- Стратегияи миллии рушд
СМТ	- Стансияҳои моддию техникаӣ
ТБО	- Таъмини беҳатарии озуқаворӣ
ФА	- Фондҳои асосӣ
ШАМК	- Шумораи аҳолии машғули кор
ШУК	- Шумораи умумии коркунон
ҶКШ	- Ҷорҳои калони шохдор
ҶДММ	- Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд
ҶСП	- Ҷамъияти саҳомии пӯшида
ҶММ	- Ҷамъияти маҳсулияташ маҳдуд

МУҚАДДИМА

Мубрамӣ ва зарурати баргузории таҳқиқот. Афзоиши ҳаҷми маҳсулоти кишоварзӣ, рушди истеҳсолоти агросаноатӣ ва дар ин замина таъмин намудани бехатарии озуқаворӣ дар марҳилаи кунунии пешрафти иқтисодиёти ҷаҳони муосир аз ҷумлаи мушкилоте мебошанд, ки аксари мамолики дунё аз он изҳори нигаронӣ мекунанд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз солҳои аввали соҳибистиқлолӣ барои барқарорсозии соҳаи мазкури иқтисодиёти ҷумҳурӣ кӯшишҳои зиёд ба харҷ додааст. Дар кишвар ислоҳотҳои иқтисодиву аграрӣ, аз ҷумла ислоҳоти замин гузаронида шуда, асосҳои ҳуқуқиву меъёрии соҳаи мазкур бо назардошти талаботи муосир барқарор гардидаанд. Барномаҳои рушди соҳаи иқтисодӣ кишоварзӣ ва стратегияҳои пешрафти истеҳсолоти агросаноатӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ ва барои минтақаҳои алоҳидаи он қабул шуданд. Аммо истеҳсолоти агросаноатии кишвар ҳанӯз ба истеҳсолоте табдил наёфтааст, ки талаботи аҳолии ҷумҳуриро бо маводи озуқавории ватанӣ таъмин намояд.

Қоршиносон ҳалли мушкилоти истеҳсолоти агросаноатии ҷумҳуриро дар ташаккул ва раванқи иқтисодиёти инноватсионӣ мебинанд. Ҳукумати ҷумҳурӣ дар ин самт қонунҳо, қарорҳо, стратегияҳо, барномаҳо консепсияҳо ва дигар санадҳои ҳуқуқию меъёриро оид ба рушди инноватсионии истеҳсолоти агросаноатӣ мувофиқ ба стандартҳои ҷаҳонӣ қабул намудааст. Ҳамзамон, олимони-иқтисодчиёни ватанӣ низ дар хусуси ҷанбаҳои назариявӣ методологии инноватсия ва раванду фаъолияти инноватсионӣ дар иқтисодиёти кишвар таҳқиқотҳои илмӣ анҷом дода, асарҳои илмӣ эҷод намуда, роҳбарони зинаҳои гуногун ва ҷомеаро бо ин падидаи иқтисодӣ шинос намуданд. Натиҷаи чунин ҳамгироӣҳои пайгиронаи Ҳукумати кишвар аст, ки имрӯзҳо даҳҳо корхонаҳои агросаноатӣ бо техникаю технологияи инноватсионӣ фаъолият мекунанд ва шумораи зиёди лоиҳаҳои инноватсионӣ дар кишоварзии ҷумҳурӣ амалӣ гардида истодаанд. Ба ин нигоҳ

накарда дар кишоварзии ҷумҳурӣ, аз ҷумла дар вилояти Хатлон дар ин самт муваффақиятҳо начандон қонеъкунандаанд.

Олимони ватанӣ сабаби асосии ба таври бояду шояд рушд наёфтани инноватсияҳои кишоварзиро дар номукаммалии низоми идоракунии ҷараёнҳо ва фаъолиятҳои инноватсионӣ дар сатҳи давлат соҳаи кишоварзӣ ва комплекси агросаноатӣ ва корхонаву хоҷагиҳои онҳо мебинанд, яъне имрӯз дар кишоварзӣ ва комплекси агросаноатии кишвар дар маҷмӯъ як низоми самараноки идоракунандаю танзимкунандаи ҷараёнҳою фаъолиятҳои инноватсионӣ ба вуҷуд наомадааст. Мавҷудияти ин муаммо ва дигар мушкилоти дар ин самт ҷойдошта, ки дар боло зикр шуданд, муҳимияти мавзӯи таҳқиқоти мазкурро муайян намудаанд.

Дарачаи азхудкунии масъалаи илмӣ ва заминаҳои назариявӣ методологии таҳқиқот фарогири масоили иқтисодӣ ба дониш асосёфта, иқтисодӣ инноватсионӣ мебошад. Ҷамчунин, дар коркарди назарияи ташаккули системаҳои инноватсионии милливу минтақавӣ олимони зерини рус саҳми бузург гузоштанд: Н.В.Бекетов, А.Л.Гапоненко, О.Г.Голиченко, В.П.Горегляд, В.В.Иванов, Р.М.Нижегородцев, В.И.Маевский, В.И.Зинченко, В.Л. Макаров, Б.З.Милнер, Н.И.Иванова ва диг. Ҷамчунин, олимони хориҷӣ ба монанди Ф.Валенти, Дж.Кларк, Ф.Лист, И.Масуд, Э.Менсфилд, Г.Менш, Р.Нелсон, Ф.Никсон, Д.Норт, П.Пател, Д.Сахал, Р.Солоу, К.Фримен, Ф.Хайек, Э.Хансен, Й.Шумпетер, Ф.Янсен дар ин самт асарҳои пурарзиш ба ҷоп расонидаанд. Аз олимони ватанӣ дар ташаккул ва рушди инноватсия, идоракунии ҷараёнҳо ва нерӯи инноватсионӣ олимони-иқтисодчиён ба монанди С.Ҷ. Комилов, Ҷ.С. Пириев, М.Қ.Файзулов, Х.У.Умаров, Ҳ.Б. Раҳматов, З.Султонов, Ҳ.Р.Исайнов, А.Ҳ.Ҳабибов, И.С.Ашуров, Г.Ш. Алиева, Д.С.Амонова, Р.У.Улмасов, У.С. Ҳикматов, Т.Т. Набиев, Ш.М.Раҳимов, А.Д.Ҷабборов, Ҷ.Р. Раҳмонов ва дигарон таҳқиқотҳои илмиву амалӣ анҷом дода, асарҳо эҷод намуданд. Аммо қобили қайд аст, ки аксари таҳқиқотҳои олимони номбурда дар маҷмӯъ ба иқтисодӣ ва соҳаи саноати кишвар равона

гардидаанд, яъне таҳқиқотҳое, ки бевосита ба ҷорисозӣ, паҳншавӣ, самаранокӣ ва идоракунии инноватсияҳои кишоварзӣ бахшида шуда бошанд, дар адабиётҳои иқтисодии ватанӣ хеле кам вомехӯранд. Махсусан таҳқиқи масоили ташаккулу раванқи низоми идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар сатҳи корхонаву ташкилотҳои комплекси агросаноатии ҷумҳурӣ бо назардошти хусусиятҳо, омилҳо ва қонуниятҳои рушди истехсолоти кишоварзӣ дар шакли монографияҳои илмӣ ба назар намерасад. Далелҳои номбурда таҳқиқи муҳимият, аҳамияти назариявӣ, амалӣ, омӯзиши мақсадҳои гузошташуда ва вазифаҳоро муайян намудаанд.

Заминаи методологӣ ва назариявии таҳқиқот. Ба ҳайси асосҳои назариявӣ методологии таҳқиқот қорҳои илмии бунёдии олимони классикони илми иқтисодиёт, таҳқиқотҳои олимони тоҷик ва олимони хориҷии дуру наздик, аз ҷумла олимони рус оид ба раванқи системаи идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар комплекси агросаноатӣ хизмат намудаанд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳияи муқаррароти назариявӣ ва методологӣ ва тавсияҳои амалӣ оид ба ташаккул ва раванқи системаи идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар комплекси агросаноатии минтақа дар шароитҳои муосир мебошад.

Объекти таҳқиқот ин корхонаву ташкилотҳо ва хоҷагиҳои соҳаҳои комплекси агросаноатии минтақаи Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд.

Мавзӯи таҳқиқот шомили муносибатҳои иқтисодие мебошад, ки тавсифкунандаи ташаккулу раванқи системаи идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар комплекси агросаноатии минтақа дар шароити иқтисодиёти бозорӣ ба шумор мераванд.

Масъалаҳои таҳқиқот. Дар алоқамандӣ ба ин вазифаҳои асосии зерин муқаррар карда мешаванд:

- муайян намудани моҳияти мафҳуми инноватсия ва фаъолияти инноватсионӣ, асосноккунии шароитҳои рушди фаъолияти инноватсионии корхонаҳои комплекси агросаноатӣ;

- тараққӣ додани асосҳои назариявии фаъолияти инноватсионии корхонаҳо ҳамчун омили фаъолгардонии ҷолибияти инвеститсионии корхонаҳои КАС. Асосноккунии равишҳои гуногуни ҷалби инвеститсияҳо ба фаъолияти инноватсионӣ бо назардошти таҷрибаи хориҷии мукамалгардонии асосҳои институтсионалии идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои КАС;

- коркарди воситаҳои баҳодихии самаранокии идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ;

- муайян ва асоснокгардонии шаклҳои асосии дастгирии давлатии фаъолгардонии амалҳои инноватсионӣ, коркарди ҷораҳои ҳавасмандии истеҳсол ва истифодаи инноватсияҳо, самаранокии нерӯи дохилии корхонаҳои кишоварзӣ ҳамчун сарчашмаҳои рушди инноватсионӣ;

- таҳлили марҳилавии идоракунии ҷараёни сармоягузорию рушди инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ бо назардошти ҳамгирии ҷараёнҳои инноватсионӣ ва ташаккули стратегияи рушди инноватсионии комплекси агросаноатӣ;

- пешниҳоди ҷораҳои баландбардории натиҷанокии рушди системаи идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои комплекси агросаноатии вилояти Хатлон, ташаккули стратегияи инноватсионии рушди комплекси агросаноатӣ, таҳқиқи шароитҳои фаъолгардонии ҷалби инвеститсияҳо ба субъектҳои хоҷагидорӣ КАС.

Усулҳои таҳқиқот. Зимни таҳқиқот ҳангоми коркард ва таҳлилу ҳулосабарорихо ба сифати васоити таҳқиқот методҳои диалектикийо мантиқӣ, омӯрӣ, монографӣ, ҳисобию конструктивӣ, озмоишӣ, риёзӣю иқтисодӣ истифода шудааст.

Соҳаи таҳқиқот. Мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ ба бандҳои зерини шиносномаи феҳристи ихтисосҳои ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 08.00.05 – Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ: иқтисодиёт, ташкил ва идоракунии корхонаҳо, соҳаҳо, комплексҳо (идоракунии инноватсияҳо) мувофиқат менамояд: 2.3.Ташаккули муҳити инноватсионӣ ҳамчун муҳимтарин шартҳои инноватсияҳои самаранок. Муайян кардани равишҳо, шаклҳо ва тарзҳои фароҳамоварии шароити муносиб барои амалисозии фаъолияти

инноватсионӣ. Роҳҳои беҳсозии иқлими инноватсионӣ; 2.10. Арзёбии фаъолнокии инноватсионии субъектҳои хоҷагидор бо мақсади таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва болоравии арзиши онҳо; 2.12. Таҳқиқи шаклу тарзҳои ташкил ва ҳавасмандгардонии фаъолияти инноватсионӣ, равишҳои муосир нисбат ба ташаккули стратегияҳои инноватсионӣ; 2.13. Коркард ва такмили шаклҳо, сохтор ва системаҳои ниҳодии идоракунии фаъолияти инноватсионӣ. Арзёбии самаранокии фаъолияти инноватсионӣ.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Давраи иҷрои рисолаи диссертатсионӣ солҳои 2014-2019-ро дар бар мегирад.

Пойгоҳи асосии иттилоотӣ ва озмоишии таҳқиқот маводҳои Агенсии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин дигар барномаҳои давлатии соҳавию минтақавӣ оид ба ташаккул ва равнақи системаи идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар комплекси агросаноатии минтақа истифода шуданд.

Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифодаи аниқ ва мақсадноки сарчашмаҳои оморӣ оид ба мушкилоти таҳқиқшаванда, ҳаҷми калони иттилооти истифодашудаи аввалия тасдиқ карда шудааст ва ин ба унвонҷӯ имконият додаст, ки таҳлили амиқи коркард ва идоракунии фаъолияти инноватсиониро дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ доир намояд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Навгониҳои илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ ба рушди асосҳои назариявӣ методологии системаи идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои комплекси агросаноатии минтақа асос ёфта, коркарди пешниҳодҳои методӣ амалиро оид ба мукамалгардонии механизми фаъолгардонии ҷорисозии инноватсияҳо дар субъектҳои хоҷагидорӣ минтақа фарогир мебошанд. Муҳимтарин натиҷаҳои илмӣ, ки дар раванди таҳқиқот ба даст омаданд ва дорой навгонии илмӣ мебошанд, инҳоянд:

- моҳияти иқтисодии инноватсияҳо ва фаъолияти инноватсионӣ муайян гардида, асосҳои назариявии фаъолияти инноватсионии

хоҷагиҳо, корхонаҳо ва ташкилотҳои комплекси агросаноатӣ бо назардошти ҳамгирии илми аграрӣ ва агробизнеси инноватсионӣ тараққӣ дода шудааст. Асоснок гардонида шудааст, ки барои рушди фаъолияти инноватсионии корхонаҳои комплекси агросаноатӣ ташаккули шароитҳои мусоиди ташкилию иқтисодӣ, институтсионалию инфрасохторӣ ва иҷтимоӣ ба мақсад мувофиқ аст;

- асосҳои назариявии фаъолияти инноватсионии корхонаҳо бо назардошти хусусиятҳои хоси ҷараёни такрористеҳсол ва афзоиши нақши истифодаи инноватсияҳо ҳамчун омили фаъолгардонии ҷолибияти инвеститсионии корхонаҳои КАС тараққӣ дода шуда, зарурати истифодаи равиши системавии ҷалби инвеститсияҳо ба фаъолияти инноватсионӣ бо назардошти таҷрибаи хориҷии мукамалгардонии асосҳои институтсионалии идоракунии ҷорисозии инноватсияҳо дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ асоснок гардонида шудааст.

- воситаҳои баҳодиҳии самаранокии низоми идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ коркард шудааст, ки фарогири чунин нуктаҳо (бандҳо) мебошанд:

а) таҳлили шароитҳои ташкили рушди инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ бо назардошти баҳисобгирии муҳити дохила ва берунаи онҳо;

б) коркарди самтҳои концептуалии мукамалгардонии сохтори ташкилии идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ;

в) назарсанҷии таъмини инфрасохторӣ ва ҷараёни танзими рушди фаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ;

- шаклҳои асосии дастгирии давлатии фаъолгардонии фаъолияти инноватсионӣ бо назардошти рушди ҷолибияти лоиҳаҳои инноватсионӣ, ҷораҳои воқеан ҳавасмандкунандаи пайдоиш ва истифодаи инноватсияҳо ва ҷорабиниҳои амалигардонию бунёди истеҳсолоти нави инноватсионӣ дар минтақа, муайян ва асоснок гардида, инчунин истифодаи самараноки сарчашмаҳои нерӯи дохилии рушди инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ коркард шудаанд;

- алгоритми идоракунии марҳилавии чараёни сармоягузорию рушди инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ бо назардошти ҳамгироии чараёнҳои инноватсионӣю инвестиционӣ, назарсанҷии молиякунонии пайдарпайи рушди фаъолияти инноватсионӣ ва ташаккули Стратегияи рушди инноватсионии комплекси агросаноатӣ коркард шудааст, ки механизми инвестиционӣю тамоюли инноватсионӣ дошта, ба самтҳои афзалиятноки рушди КАС-и минтақа нигаронида шудааст;

- маҷмӯи самтҳо ва чораҳо оид ба баландбардории натиҷанокии рушди системаи идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои комплекси агросаноатии вилояти Хатлон бо назардошти самтҳои бартариятноки дастгирии давлатии ташаккули стратегияи инноватсионии рушди комплекси агросаноатӣ ва бунёди шароитҳои фаъолгардонии ҷалби инвестицияҳо, ки ба васеъкунии миқёси азхуднамоии инноватсияҳо дар субъектҳои хоҷагидорӣю комплекси агросаноатӣ мусоидаткунандаанд, пешниҳод шудаанд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот ин асосноккунии илмӣю равишҳои назариявию методологӣ, принципҳо ва механизмҳои ташаккул ва раванги системаи идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар комплекси агросаноатии ҷумҳурӣ ва минтақаи тадқиқшаванда ва рушди минбаъдаи самаранокӯю устувори он бо мақсади афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ барои таъмини талаботи аҳолии ҷумҳурӣ ва минтақаҳои он бо маводи озӯкаворӣю истеҳсолоти худӣ мебошад.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар имкониятҳои истифодаи усулҳои назариявию методологӣ ва тавсияҳои амалии дар диссертатсия овардашуда, ҳангоми ташкили системаи идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар комплекси агросаноатии ҷумҳурӣ ва минтақаи тадқиқшаванда ва рушди минбаъдаи самаранокӯю устувори он асос меёбад. Пешниҳодҳои алоҳида ва ҳулосаҳои дар диссертатсия овардашударо метавон ҳангоми коркарди барномаҳо ва стратегияҳои рушди низоми идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилотҳои комплекси агросаноатӣ дар минтақаҳо истифода намуд.

Саҳми шахсии довталаб. Тадқиқоти илмӣю муваққатан аз ҷониби муаллиф сурат гирифтааст. Муқаррароти ба ҳимоя пешниҳодшаванда

шахсан аз ҷониби муаллиф таҳия гаштааст. Нақши низоми идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар рушди корхонаҳои комплекси агросаноатӣ муайян карда шудааст. Самтҳо ва роҳҳои баландбардории самаранокии системаи идоракунии инноватсияҳо дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ муқаррар карда шудаанд. Ҳамчунин, маводҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар ҷараёни таълим дар Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб ҳангоми омӯзиши фанҳои таълимии «Менеҷменти инноватсионӣ», «Молияи корхонаҳо» ва «Менеҷменти истеҳсолӣ» истифода шудаанд.

Таъйиди диссертатсия ва иттилоот оид ба истифодаи натиҷаҳои он. Мӯҳтавои асосии назариявӣ ва амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар шакли маъруза ва мақолаҳо дар конференсияҳои семинарҳои илмӣ ва илмию амалии аҳамияти байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ дошта дар шаҳри Душанбе (Ҷумҳурии Тоҷикистон) ва шаҳрҳои Москва ва Қазони (Федератсияи Россия) дар тӯли солҳои 2014-2019 пешниҳод ва баррасӣ шудаанд.

Интишори натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 10 кори илмӣ муаллиф, аз он ҷумла 4 мақолаҳо дар маҷаллаҳои илмӣ ва нашрияҳои тавсиянамудаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таърифи расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми таҳқиқоти диссертатсионӣ. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва пешниҳодот, номгӯи адабиёт иборат аст. Матни кори илмӣ дар 182 саҳифаи ҷопи компютерӣ таҳия шудааст, ки шомили 20 ҷадвал ва 6 расм мебошад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР КОМПЛЕКСИ АГРОСАНОАТӢ

1.1. Зарурияти гузариш ба рушди инноватсионӣ дар комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Таҳлили адабиётҳои иқтисодӣ нишон медиҳанд, ки дар марҳилаи кунунии тараққиёти иқтисодӣ чаҳони муосир иқтисодӣ соири мамолики рушдкарда дар шакли комплекси ягонаи хоҷагии миллӣ амал мекунад. Таркиби ин комплекс аз комплекси соҳаҳои бо ҳам алоқаманд иборат мебошад, ки амалкарди муътадили комплекси ягонаи хоҷагии миллии ин мамоликро таъмин менамоянд: комплекси сӯзишворию энергетикӣ, комплекси металлургӣ, комплекси химияву ҷангал, комплекси мошинсозӣ, комплекси агросаноатӣ ва ғайра. Комплекси номбаршуда дар асоси инкишоф ва густариши ҳамгироии уфуқиву амудӣ миёни корхонаҳои соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ ба амал омаданд. Аз ин рӯ, баъзе аз онҳоро комплекси соҳавӣ ва бархе дигарро комплекси байнисоҳавӣ меноманд. Комплекси агросаноатӣ яке аз комплекси байнисоҳавӣ ба шумор меравад, ки дар натиҷаи интегратсияи соҳаҳои ҷудогонаи саноат ва кишоварзӣ ташаккул ёфтааст ва иштирокчиёнаш мақсади ягонаи ниҳой доранд. Комплекси агросаноатӣ ин маҷмӯи соҳаҳои ба ҳам алоқаманди хоҷагии халқ мебошад, ки барои таъмини талаботи рӯзафзуни мамлакат бо маводи озуқаворӣ ва саноат бо ашёи хоми кишоварзӣ нигаронида шудааст. Ба комплекси агросаноатӣ соҳаҳои ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ махсусгардонидашуда, коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, фурӯш, истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот барои кишоварзӣ ва соҳаҳои хизматрасон дохил мешаванд. Дар ташаккулёбии маҳсулоти кишоварзӣ дар давраҳои гуногуни истеҳсолот ва муомилот бевосита ё худ бавосита зиёда аз 70 соҳаву зерсоҳаҳо иштирок мекунанд¹. Аммо ба комплекси агросаноатӣ танҳо он соҳаҳо дохил мегарданд, ки аз ҷиҳати технологӣ ва иқтисодӣ ба ҳам пайвастанду бевосита дар раванди истеҳсоли

¹Добрынин В.А. Экономика сельского хозяйства. -М.: "Агропромиздат", 1990.- С.14-23.

маҳсулот, таъмини техникии ин раванд ва расонидани маҳсулоти ниҳой то ба истеъмолкунандагон иштирок мекунад. Қобили қайд аст, ки ба ин соҳаҳо вазифаҳои муайян, алоқаҳои устувори иқтисодӣ ва мақсади ягонаи ниҳой (таъмини талаботи аҳолии ҷумҳурӣ бо маводи озуқа ва дигар молҳои мавриди ниёзи мардум, ки аз маҳсулоти кишоварзӣ истеҳсол мешаванд) хос мебошад. Пеш аз ҳама, ин алоқаҳои иқтисодии кишоварзӣ бо соҳаҳои буданд, ки барои истеҳсолоти кишоварзӣ воситаҳои техникӣ, сӯзишворию равғанҳои молиданӣ, воситаҳои химиявии муҳофизати растаниҳо, нуриҳои минералӣ ва воситаҳои нақлиёт истеҳсол мекарданд. Ҳамчунон, дар ин радиф соҳаҳо, зерсоҳаҳо, корхонаҳо ва дигар субъектҳои мустақилу навини иқтисодӣ ба амал омаданд, ки як қисми функцияҳои истеҳсолии соҳаи кишоварзиро ба души худ гирифтанд. Хусусан, пайдоиши соҳаҳо ва корхонаҳои қобили қайд аст, ки сохтмони объектҳо, таъмиру хизматрасониҳои техникӣ, таъмини воситаҳои истеҳсолотро барои соҳаи кишоварзӣ ба уҳдаи худ гирифтанд. Ва ин силсиларо гурӯҳи соҳаҳо ва дигар субъектҳои мустақили хоҷагидорие хотима бахшиданд, ки кашонидан, нигоҳдорӣ, коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзиро ба зиммаи худ гирифтаанд. Ҳамин тариқ, оғози ташаккули КАС дар кишвари мо ба аввали солҳои 50-уми садаи XX рост меояд. Дар ин давра дар луғати илмӣ ва истеҳсолий-хоҷагидорӣ мафҳуми комплекси агросаноатӣ ворид мешавад, ки зери он ҳамбастагии соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ, ки ба истеҳсоли маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ, таъмини шароити рушди он, ҳамчунин расонидани маҳсулоти ниҳой ба истеъмолкунандагон алоқаманд буданд, фаҳмида мешуд. Шаклгирии пурраи комплекси агросаноатӣ ҳамчун объекти ягонаи идоракунии дар миёнаи солҳои 1970-ум рух дод. Қобили қайд аст, ки ҳалқаи асосии ин занҷир соҳаи кишоварзӣ ба шумор меравад, аммо тараққиёти босуръати кишоварзиро бидуни мавҷудияти ин соҳаҳо тасаввур кардан ғайриимкон мебошад².

²Коваленко Н.Я. Экономика сельского хозяйства с основами аграрных рынков. Курс лекций. -М.: «ТАНДЕМ», 1999. -С.14-30.

Дар пайдоиши назарияи идоракунии иқтисодиёт ва ташкили идоракунии иқтисодиёти КАС ва ташкили идоракунии соҳаҳои олимони Л.И.Абалкин, И. Ансофф, П.Г.Бунич, С.Бир, Д.М. Гвишиани, А.А. Годунов, О.А Дейнеко, О.В Козлова, Б.З. Милнер ва дигарон саҳми арзанда гузоштаанд. Асосҳои назариявӣ, методологӣ ва амалии идоракунии кишоварзӣ, комплекси агросаноатӣ ва масъалаҳои асосии он дар қорҳои олимони В.В. Алексеев, В.А. Баклаженко, Г.И. Будилкин, И.Н. Буздалов, В.А. Боровик, В.А. Добринин, А.М. Емелянов, В.В. Кузнецов, В.А. Ключач, А.Е. Романов, И.Ф. Хитсков, А.А. Шутков ва дигар олимони дарҷ ёфтааст³. Аз олимони ватанӣ дар ин бахш И.А. Асроров, Х.Г. Фафуров, А.А. Мадаминов, З.Р. Абдуллоев, М.И. Нурназаров, В.В. Воҳидов, Т.Б. Ғаниев, Ҷ.С. Пиров, Ҳ.А. Одинаев, Ҳ.Р. Исайнов, Қ.Қ. Давлатов ва дигарон тадқиқотҳои илмӣ бурда, асарҳои илмӣ эҷод намуданд.

Қобили қайд аст, ки дар таҳқиқотҳои илмӣ мавриди омӯзиши КАС 5 сохтори онро ҷудо мекунам:

- 1) сохтори функционалӣ-соҳавӣ;
- 2) сохтори ҳудудӣ (территориявӣ)-истеҳсолӣ;
- 3) сохтори технологӣ;
- 4) сохтори маҳсулотӣ – ашёиҳомӣ;
- 5) сохтори ташкилӣ-идоракунии.

Сохтори функционалӣ-соҳавии КАС-ро дар шароити имрӯза модели се доиравии КАС низ ном мебаранд. Қайд кардан зарур аст, ки маҳз соҳаҳои доираи якуми КАС, сиёсати илмӣ-техникиро дар комплекс муайян намуда, ба ташаккулёбии базаи моддӣ-техникии он мусоидат мекунам. Баъдан, самарои ниҳой дар КАС дар дараҷаи муайян аз самарои техникаи дар кишоварзӣ истифодашаванда вобастагии қалон дорад. Доираи дуввуми КАС бевосита ҳуди кишоварзӣ ба ҳисоб меравад, ки ба он соҳаҳои растанипарварӣ ва чорводорӣ дохил мегарданд. Дар раванди инкишофи истеҳсолоти КАС-и Ҷумҳурии Тоҷикистон қисмати

³Кундиус В.А., Экономика агропромышленного комплекса. -М.: КНОРУС, 2010. -С.3-27.

зиёди воситаҳои истеҳсолот дар ҳамин доира чамъ омадааст. Аз дигар ҷониб, кишоварзӣ дорои воситаи асосӣ, доимӣ ва ивазнашавандаи истеҳсолот – захираҳои замин мебошад. Маҳсулоти кишоварзӣ пеш аз он, ки ба истеъмолкунанда расонида шавад дар соҳаҳои саноати сабук ва хӯрокворӣ коркарди саноатиро мегузарад. Умуман, соҳаҳои доираи сеюми КАС - нигоҳдорӣ, кашонидан, коркарди ибтидоӣ, фурӯш ва хизматрасониҳои баъди фурӯши маҳсулоти КАС-ро ба уҳда доранд. Қобили қайд аст, ки дар адабиётҳои иқтисодӣ сохтори функционалии чордоиравӣ ва панҷдоиравии КАС-ро низ ҷудо мекунанд⁴.

Дигар сохтори ниҳоят муҳимми комплекси агросаноатии ҷумҳурӣ ин **сохтори территориявӣ-истеҳсолии** он ба шумор меравад. Ин сохтор ба низоми корхонаҳои минтақавӣ ва ташкилотҳои агросаноатии ноҳиявӣ тақсим шудани КАС-ро дар назар дорад. Мувофиқи гуфтаҳои боло КАС-и Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сохтори ҳудуди истеҳсолии худ ба 5 минтақа ва 15 зерминтақа тақсим мешавад.

1. Минтақаи агросаноатии Шимолӣ.
2. Минтақаи агросаноатии Ҳисору Марказ.
3. Минтақаи агросаноатии Вахш.
4. Минтақаи агросаноатии Кӯлоб.
5. Минтақаи агросаноатии Помиру Дарвоз.

Минтақаи агросаноатии Шимол ва Ҳисору Марказ дар ҳудуди ҷумҳурӣ дараҷаи баланди тараққиётро соҳиб мебошанд. Минтақаи агросаноатии Вахш Бохтар тараққиёташ миёна буда, минтақаҳои агросаноатии Кӯлоб ва Помиру Дарвоз нисбатан суст инкишофёфта мебошанд. Дар зонаҳои агросаноатии Кӯлобу Вахш комплексҳои саноатӣ дар соҳаи растанипарварӣ бартарӣ доранд. Дар дигар комплексҳои минтақавии агросаноатӣ баъзан соҳаи чорводорӣ ва дар бархе аз онҳо ҳам чорводорӣ ва ҳам растанипараварӣ амал мекунанд. Айни ҳол дар минтақаҳои агросаноатии Шимолу Ҳисор вазни қиёсии

⁴ Макин Г.И. Организация управления в агропромышленном комплексе. - М.: АгриПресс, 1992. –С.75-78;
Никонов А. Концепция развития АПК СССР на ближайшие годы и перспективу // Вестник сельскохозяйственной науки, 1990. -, №8. С.3-19.

ҳалқаҳои саноатӣ бузург аст, аммо дар дигар минтақаҳои агросаноатӣ вази қиёсии соҳаи кишоварзӣ бартарӣ дорад. Қобили қайд аст, ки муҳаққиқон КАС-и ҷумҳуриро ба 15 зерминтақаи агросаноатӣ тақсим намуданд, ки аз ин шумора 6-тояш дар марҳилаи ташаккулёбӣ, 5 -тояш ташаккулёфта ва 4 –тояшро тараққикарда баҳогузорӣ намуданд⁵.

Сохтори технологии КАС – ин маҷмӯи равандҳои якҷояшудаи технологии истеҳсолот барои истеҳсоли маҳсулоти ниҳой мебошад. Таъмини алоқамандии ин занҷири технологӣ дар шароити гузариш ба технологияи интенсивӣ, ки ба сарфаи захираҳои истеҳсолӣ нигаронида шудааст, хеле муҳим мебошад.

Сохтори маҳсулоти–ашёи хомии КАС-и ҷумҳурӣ аз зеркомплексҳои саноатии зерин иборат мебошанд: ғаллакорӣ, меваю сабзавот, гӯшту шир, пахтакорӣ, ангуру шаробпазӣ, пашмресӣ, геранпарварӣ. Лозим ба ёдоварист, ки на ҳама зеркомплексҳои саноатии номбурда дар ҷумҳурӣ сикли пурраи худро доро мебошанд.

Сохтори ташкилӣ-идоракунии КАС – ин маҷмӯи шаклҳо, усулҳо ва органҳои идоракунандаи КАС-ро дарбар мегирад, ки ба инкишофи ҳамаи соҳаҳо ва доираҳои КАС равон гардида ба истеҳсоли маҳсулоти ниҳоии он мувофиқат мекунад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки алҳол дар низоми идоракунӣ, яъне идоракунии комплекси агросаноатии ҷумҳурӣ ягон тағйироти кулӣ ба амал наомадааст. Гарчанде давлат ҳамчун субъекти идоракунӣ аз иҷрои як қатор функцияҳои ба таври объективӣ зарури худ даст кашидааст, аммо ин ягон масъалаи муҳимро дар низоми идоракунӣ ҳал накардааст. Ин ҳолатро чунин шарҳ додан мумкин аст. Алҳол концепсияи аз нигоҳи илмӣ асоснокгардидаи ислоҳоти идоракунии комплекси агросаноатӣ вучуд надорад, яъне чунин як системаи идоракунии муосир дар КАС ба вучуд наомадааст, ки ба ҳалли вазифаҳои истеҳсолии комплекси агросаноатӣ мусоидат намояд ва

⁵ Ахмадов Р.Р. и др. *Агропромышленный комплекс РТ: кризис в управленческой структуре и пути преодоление*// Вестник нац. ун-та - Душанбе, 2007. -№6(38)-С.12-18.

манфиатҳои молистеҳсолкунандагони кишоварзиро ҳимоя намояд. Худидоракунии маҳаллӣ дар марҳилаи ташакулёбӣ мебошад, вале баъзе масъалаҳои он то ҳол асоснок нагардидаанд. Мақсад, функцияҳо, шумораи коркунон, усулҳо ва чараҳои фаъолияти идоракунӣ, базаи ахборӣ, таъминоти техникӣ, кадрӣ, молиявӣ, ҳуқуқии системаи идоракунӣ, ҳамчунин, усул ва тарзи корӣ кадрҳои роҳбарикунандаи агросаноатӣ ба талаботи имрӯза ҷавоб дода наметавонанд. Дар натиҷаи чунин номувофиқатиҳо идоракунӣ аз болои чараёнҳои иқтисодӣ-иҷтимоии дар сектори аграрӣ ба амалномада, номумкин гардидааст. Албатта, чунин номувофиқатиҳо оид ба манфиатҳои иқтисодии субъектҳои хоҷагидорикунанда норозигии миёни онҳоро ҳам дар доираи КАС ва ҳам дар беруни он ба амал оварданд. Аз ин рӯ, зарурят ба низоми идоракунӣ ба миён омадааст, ки аз илмӣ асоснок бошад ва идоракунӣ давлатӣ, идоракунӣ хоҷагидорӣ ва худидоракунӣ маҳаллиро дарбар гираву функцияҳо, ҳуқуқҳо, масъулиятҳоро миёни онҳо дар таносубҳои мувофиқ тақсим намояд.

Лозим ба ёдоварист, ки таи солҳои пешин дар натиҷаи мутамарказонӣ КАС, аз ҷумла кишоварзӣ ба истехсолоти бузурги хоҷагидорӣ чамбъиятӣ табдил дода шуда буд. Чунин тарзи ташкили истехсолот як-ду даҳсола тараққиёти босуръати кишоварзиро таъмин карда тавонист. Истехсоли маҳсулотҳо дар соҳаҳои растанипарварӣ ва чорводорӣ афзоиш ёфтанд. Дар ин солҳо ба соҳаи кишоварзӣ 36,5% МУД-и ҷумҳурӣ ва 23,5% даромади миллии рост омада, фондҳои асосии соҳа 30% фондҳои асосии иқтисодиёти ҷумҳуриро ташкил медоданд⁶. Аммо чунин пешравӣ ва тараққиёт дер давом накард. Аз нимаи дуввуми солҳои 1980-ум сар карда, ҳам дар низоми сиёсӣ ва ҳам дар низоми иқтисодӣ тағйиротҳо ба амал омаданд. Ин тағйиротҳо боиси пошхӯрии як низоми бузурги хоҷагидорӣ гардиданд. Инак, зиёда аз 25 сол аст, ки

⁶Сельское хозяйство Республики Таджикистан/Статистический сборник- Душанбе, 2017.-С.15-16; Народное хозяйство Таджикской ССР в 1990г. / Статистический ежегодник. – Душанбе,1991. - С.4,155-176.

мо дар шароити иқтисоди бозорӣ қарор дорем. Аммо ин чунин маъно надорад, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ талабот ба маҳсулоти кишоварзӣ паст гардидааст ва ё нақши КАС ва кишоварзӣ коҳиш ёфтааст.

Бо ташаккулёбии муносибатҳои бозорӣ нақши худидоракунӣ ҳамчун омили субъекти хоҷагидорӣ меафзояд. Аммо бо вучуди ин таҷрибаи бисёри давлатҳо гувоҳӣ медиҳад, ки зарурияти мавҷудияти таъсири ҳамачонибаи давлат ба тараққиёти иқтисодии КАС ва соҳаҳои алоҳидаи он ва минтақаҳо боқӣ мемонад. Дар чараёни гузаронидани ислоҳоти гуногуни иқтисодӣ, тағйирёбӣ ва дигаргунсозии колхозу совхозҳо, хусусигардонию ғайридавлатикунонии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ва коркардабароӣ дар комплекси агросаноатӣ шаклҳои гуногуни моликият ва хоҷагидорӣ, иқтисоди бозории бисёруклада ба вучуд омад. Ин тағйиротҳо бевосита дар шакл, усул ва тартиби идоракунии КАС ва тараққиёти иқтисодӣ-иҷтимоии кишоварзӣ дигаргуниҳоро ворид намуданд. Дар чунин шароит аз усулҳои гуногуни идоракунӣ-иқтисодӣ, ташкилӣ-тақсимотӣ, иҷтимоӣ ва психологӣ дар якҷоягӣ истифода намудан мумкин аст. Дар системаҳои ташкилӣ-идоракунии КАС, ки аз нигоҳи илмӣ асоснок гардидаанд, таҳкурси барои баланд бардоштани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, таъмини бехатарии озӯкавории аҳолии ҷумҳурӣ ва беҳтаргардони сатҳи зиндагии аҳолии деҳот гузошта шудааст.

Дар назарияи илмӣ ва таҷрибаи амалӣ кишоварзӣ ва комплекси агросаноатии ҷумҳурӣ муҳимтарин соҳаву комплекси байнисоҳавии иқтисодии мамлакат ба шумор мераванд, ки дараҷа ва динамика рушди нишондиҳандаҳои онҳо баёнғари вазъи феълии иқтисодӣ ва иҷтимоӣ кишвар буда метавонад. Зеро КАС - комплекси байнисоҳавии аҳамияти стратегӣ доштаи ҷумҳурӣ буда, ҳиссаи соҳаи марказии он-кишоварзӣ дар МУД-и кишвар 23,5% ташкил медиҳад. Ҳамчунин, 2/3 корхонаҳои истеҳсолии ҷумҳурӣ корхонаҳои мансуби комплекси мазкур мебошанд, ки 35% пардохтҳои буҷаи ҷумҳуриро

таъмин намуда, дар соҳаи марказии он 65,8% аҳолии машғули кори кишвар бо кор фаро гирифта шудаанд ва зиёда аз 74% аҳолии ҷумҳурӣ дар деҳот сукунат доранд. Дар соли 2015 нисбати соли 2011 ҳаҷми маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ 1,5 маротиба афзоиш ёфта, суръати миёнасолонаи афзоиши МУ соҳа зиёда аз 8,6% ташкил медиҳад. Дар солҳои 2016-2017 маҳсулоти кишоварзии кишвар мувофиқан ба солҳо 5,2% ва 6,8% афзоиш дорад⁷. Кишоварзӣ ва КАС-и рушдкарда гавари таъмини амнияти озуқаворӣ, истиқлолияти воқеии мамлакат ва кафолати солимии насли имрӯзу фардои ҷомеа ба шумор мераванд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ муҳимияти ин мавзӯро дарк ва дар ин самтҳо корҳои зиёдеро анҷом дода истодааст. Аз ҷумла, ҳаҷми маблағҳои бучавӣ дар давраи солҳои 2011-2015 зиёда аз 1,7 млрд. сомониро ташкил дод. Дар 15 соли охир бошад, дар сектори аграрии ҷумҳурӣ 42 лоиҳаҳои давлатии сармоягузорӣ бо маблағи беш аз 3,7 млрд. сомонӣ амалӣ гардиданд, аини замон дар соҳаи мазкур амалигардии 9 лоиҳа бо маблағи 1,5 млрд. сомонӣ идома дорад. Қобили қайд аст, ки дар давраи таҳлилшуда зиёда аз 20 ҳаз.га замини аҳамияти кишоварзӣ дошта ба кор дароварда шуда, майдони замини дарахтони бисёрсола 54 ҳаз.га афзуда, зиёда аз 100 ҳаз. ҷойҳои нави корӣ ташкил шуда, 52 корхонаҳои хурду миёна дар соҳаи коркарди маҳсулоти гӯшту ширӣ ба кор дароварда шуданд⁸.

Дар шароити имрӯза дар доираи марказии комплекси агросаноатии ҷумҳурӣ, яъне соҳаи кишоварзӣ масоҳати замини аҳамияти кишоварзӣ доштаи ҷумҳурӣ – 3638,5 ҳаз. га, аз ҷумла заминҳои обӣ ба 730,5 ҳаз. га баробар мебошад. Майдони замини шудгори ҷумҳурӣ 829,9 ҳаз.га, аз ҷумла замини шудгори обӣ -558,3 ҳаз.га-ро ташкил медиҳанд. Қайд кардан бомаврид аст, ки замини шудгори обии дар ихтиёри корхонаҳои кишоварзӣ ва хоҷагиҳои деҳқонӣ

⁷Стратегияи Миллии Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. -Душанбе, 2007-С.14; Статистический ежегодник РТ/Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан-Душанбе,2018- С.290-291.

⁸Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ, 23 январӣ соли 2015.-Душанбе, 2015-С.18-19 (47саҳ.);

қарордошта 452,9 ҳаз.га-ро ташкил медиҳад. Замини шудгори дар ихтиёри корхонаҳои кишоварзӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва аҳолии қарордошта мувофиқан ба 11,8%, 64,5%, 23,7% баробар аст⁹.

Қобили қайд аст, ки новобаста аз муваффақиятҳои бадастомада коршиносон вазъи имрӯзаи рушди иқтисодии кишвар ва комплекси агросаноатии онро ташвишовар арзёбӣ менамоянд. Баъзе аз нуқтаҳои асосии ин мавзӯро мавриди баррасӣ қарор медиҳем, ки онҳо мушкилоти имрӯзаи соҳа ва ҳамчунин зарурати гузариш ба рушди инноватсиониро дар кишоварзӣ ва КАС-и ҷумҳурӣ ифода мекунанд.

1. Аҳолии ҷумҳурии мо аз солҳои 50-уми асри гузашта инҷониб, тамоюл ба афзоиш дорад. Масалан, дар солҳои 1960-ум аҳолии ҷумҳурӣ 2,25 млн нафар ва дар соли 1990-ум ин нишондиҳанда ба 5,5 млн нафар баробар буд. Айни замон нишондиҳандаи номбурда зиёда аз 9,1 млн нафарро ташкил медиҳад. Ҳамчунин, дар назар аст, ки то солҳои 2030-ум ин нишондиҳанда зиёда аз 11,5 млн нафарро ташкил медиҳад¹⁰. Танҳо таи 28 соли истиқлолияти кишвар аҳолии ҷумҳурӣ ба ҳисоби миёна 4,5 млн нафар ё 81,8% афзоиш ёфтааст. Аммо майдони заминҳои аҳамияти кишоварзӣ дошта, аз ҷумла заминҳои шудгори кишоварзии ҷумҳурӣ афзоиш наёфта, балки дар масоҳати онҳо тамоюлҳои камшавӣ ба назар мерасад. Албатта, ин тамоюл дар назди Ҳукумати ҷумҳурӣ вазифаи ниҳоят муҳим бо маводи озуқаворӣ худӣ ва ҷавобгӯи талабот таъмин намудани аҳолиро мегузорад. Ва ин масъала яке аз мубрамтарин масоили иқтисодии ҷаҳони муосир ба шумор меравад. Мавриди зикр аст, ки дар таъмини беҳатарии озуқаворӣ истехсолоти агросаноатии ватанӣ ва ҳолати рушди имрӯзу фардои он нақши калидӣ дорад. Маълумотҳои мавриди таҳлил қарордошта гувоҳи медиҳанд, ки истехсолоти кишоварзии кишвар ва комплекси агросаноатии он

⁹Сельское хозяйство Республики Таджикистан/Статистический сборник- Душанбе, 2017- С.18-19, 60-63.

¹⁰Статистический ежегодник РТ/Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан-Душанбе, 2016- С.27.; Стратегия Миллии Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. -Душанбе, 2007-С.91;

талаботи аҳолии мамлакатро бо маводи озуқаворӣ таъмин карда наметавонад. Коршиносон дараҷаи худтаъминии озуқавории аҳолии мамлакатро аз 60% камтар баҳогузори намуданд, ки ин ҳолатро дар вазъи инқирози қарор доштани таъмини бехатарии озуқавории (ТБО) низ арзёбӣ мекунанд¹¹. Аз ин ҷост, ки аз нигоҳи аксари коршиносон рушди инноватсионӣ рӯкни асосии рушди интенсивии истеҳсолоти кишоварзии ҷумҳурӣ ва яке аз ҳадафҳои марказии рушди босуботи истеҳсолоти агросаноатии ҷумҳурӣ маҳсуб меёбад.

2. Таи 27-28 соли охир истеҳсолоти бузурги механиконидашудаи кишвар, ки то солҳои 1990-уми қарни гузашта амал мекард, ба истеҳсолоте табдил ёфтааст, ки аксари хоҷагиҳояш хурд буда, характери хоҷагиҳои хурди майдамолиро касб кардаанд. Замини аҳамияти кишоварзии дар ихтиёри корхонаҳои кишоварзӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва аҳоли қарордошта мувофиқан ба 21,4%, 71,2%, 7,4% баробар аст. Ҳиссаи корхонаҳои кишоварзӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва аҳоли дар маҳсулоти умумии кишоварзии ҷумҳурӣ мутаносибан ба 5,2%, 34,1%, 60,7% баробар мебошад¹². Ин ҳолат мушкилоти зиёдеро мавриди истифодаи самараноки техникаи кишоварзӣ, гузаронидани чорабиниҳои ирригатсионӣ мелиоративӣ ба вучуд овардааст. Чунин раванди пешбурди истеҳсолот таъсири худро ба ҳолати экологии истифодабарии заминҳои аҳамияти кишоварзӣ расонида истодааст. Мувофиқи маълумоти мутахассисони соҳа 80% заминҳои кишоварзӣ дар дараҷаҳои гуногуни эрозия қарор доранд. Чунин вазъият далели дигаре мебошад, ки зарурати ҷорӣ намудани тарзу усулҳои навини ташкили истеҳсолоту идоракунии онро дар комплекси агросаноатии кишвар ибраз меорад.

3. Ба вазъи бозори маводи озуқаворӣ кишвар, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ, рақобатпазирӣ ва вазъи молиявии молистеҳсолкунандагони кишоварзии ҷумҳурӣ ҳолати (базаи моддию техникӣ) БМТ соҳаи кишоварзӣ таъсири мустақим дорад. Зеро бо

¹¹Таджикистан доступ к ресурсам для человеческого развития /Национальный доклад о человеческом развитии 2014.- Душанбе,2015- С.35 (132стр).

¹²Сельское хозяйство Республики Таджикистан/Статистический сборник- Душанбе,2017- С.9, 18-19.

техникаву технологияи кӯхнашудаю фарсудаи моли маҳсулоти рақобатпазир истеҳсол кардан ғайриимкон аст. Таҳлилҳо ва мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки парки техникаю мошинолотҳои асосии корхонаву хоҷагиҳои соҳаҳои кишоварзии ҷумҳурӣ аз нигоҳи маънавию ҷисмонӣ фарсуда шудааст. Масалан, мувофиқи омили расмӣ танҳо ба 01.01.2017 шумораи мошинолотҳои асосии кишоварзӣ нисбати солҳои 1990-ум 3-3,5 маротиба кам шудааст. Коэффитсенти навунии техникаи мошинолотҳои асосии кишоварзӣ камтар аз 3%-ро ташкил медиҳад¹³. Ҳамчунин, як қисмати техника ва таҷҳизоти мавҷудай корхонаҳои кишоварзӣ аз нигоҳи ҷисмонӣ фарсуда шудаанд, ки ин вазъи мушкили таъминоти техникаи корхонаҳои номбурдаро боз ҳам мушкилтар мегардонад. Қоршиносони ин соҳа дараҷаи механизатсияи истеҳсолоти кишоварзии кишварро аз 60% камтар баҳодихӣ намуданд. Мушоҳидаҳо ва таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки субъектҳои хоҷагидорикунандаи ин соҳаи аҳамияти стратегӣ доштаи иқтисодиёти ҷумҳурӣ (аз ҷумла хоҷагиҳои деҳқонӣ ва дигар шаклҳои хоҷагиҳои хурди навшакл) алҳол имконияти мустақилона паси сар намудани ин мушкилот, яъне навунии парки техникаи мошинолотҳои асосии худро надоранд. Аз ин рӯ, ҷорӣ намудани техникаю технологияи муосир, инноватсионӣ, камхарҷу кампартов ва захирасарфакунанда дар кишоварзии ҷумҳурӣ далели навшакли гузариш ба рушди инноватсионӣ дар кишоварзии кишвар ба шумор меравад.

4. Мушкилоти дигаре, ки истеҳсолоти кишоварзии кишвар дорад, ин дараҷаи таъмин будани он бо нуриҳои минералӣ ва воситаҳои кимиявии муҳофизати растаниҳо ва ҷорво мебошад. Мутахассисони соҳа бар он ақидаанд, ки барои талаботи соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ ҳамасола, ба ҳисоби миёна 310-330 ҳазор тонна нуриҳои минералӣ зарур аст. Аммо, имрӯзҳо дар соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ 59,6 ҳазор тонна нуриҳои минералӣ истифода бурда мешавад, ки ин нишондиҳанда аз

¹³Сельское хозяйство Республики Таджикистан/Статистический сборник- Душанбе,2017- С.56.; Ҳисобот оид ба ҷамъбасти ғайриқиёмати Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017. -С.4,7.

нишондиҳандаи ба он монанди кишоварзии ҷумҳурӣ дар соли 1960 камтар мебошад¹⁴. Албатта, ин норасоии нуриҳои минералӣ таъсири бевоситаи худро ба ҳосилхезии зироатҳои кишоварзӣ ва дар маҷмӯъ ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ мерасонад. Ногофта намонад, ки дар ҷумҳурӣ корхонаи истеҳсолкунандаи нуриҳои минералӣ ҷойдоранд, аммо иқтидори истеҳсолӣ ва ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолкардаи онҳо талаботи истеҳсолоти кишоварзии ватаниро таъмин карда наметавонад. Аз дигар ҷониб, нуриҳои минералии аз хориҷи кишвар воридшаванда нархи нисбатан гарон дорад. Аз ин ҷост, ки на ҳама молистеҳсолкунандагони кишоварзӣ, махсусан хоҷагиҳои хурд имконияти харид ва мутобиқи меъёрҳои мавҷуда истифода намудани онҳоро надоранд. Аз ин рӯ, ворид намудани технологияи нави инноватсионӣ ва бақордарории иқтидорҳои нав ё таҷдиди иқтидорҳои истеҳсолии мавҷудаи корхонаҳои истеҳсолкунандаи нуриҳои минералӣ мушкилоти дигаре мебошад, ки ҳалли бомуваффақияту босуботи он навгониҳо ва навоариҳоро тақозо доранд.

5. Маълум аст, ки афзоиши ҳосилхезии зироатҳои кишоварзӣ ва маҳсулнокии чорво аз бисёр ҷиҳат ба мавҷудияти тухмиҳои хушсифат ва зотҳои сермаҳсули чорво вобастагии мустақим дорад. Аммо дар шароити имрӯза хоҷагиҳои тухмипарварӣ кишоварзӣ талаботи хоҷагиҳои соҳаи растанипарварии онро ба тухмии хушсифат таъмин карда наметавонанд. Иختирооту навоариҳои институтҳои илмию таҳқиқотии ҷойдошта характери инқилобӣ надоранд ва натиҷаҳои онҳо низ начандон самаранок муаррифӣ мегарданд. Ҳол он ки дар ҷумҳурӣ даҳҳо институтҳои илмию таҳқиқотӣ аз ҷумла институти зироаткории (ш. Ҳисор, Шарора) АИК ҚТ оид ба корҳои селекционӣ тухмипарварӣ ва истифодаи самараноки замин бо филиалҳояш дар вилоятҳои Хатлон (н. Кушониён) Суғд (н. Б. Ғафуров) фаъолият мекунанд. Дар соҳаи чорводорӣ низ ҳамин ҳолат ба назар мерасад. Зотҳои сермаҳсули чорво

¹⁴Статистический ежегодник РТ/Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан-Душанбе, 2018- С.295. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1985г. / Статистический ежегодник. - Душанбе, 1986. -С.5, 95;

хеле кам парвариш мегарданд. Аз ин рӯ, маҳсулнокии чорво дар хоҷагиҳои фермерии ҷумхурӣ нисбати дигар давлатҳои ҳамсоя нисбатан паст аст. Махсусан, истеҳсоли шир, гӯшт, тухм, пашм аз як сар чорво нисбатан паст ва арзиши аслиашон баланд арзёбӣ мегарданд. Аз ин ҷост, таъмини талаботи аҳоли бо гӯшт, шир, тухм барин маҳсулотҳои истеҳсолоти ватанӣ дар сатҳи аз меъёрҳои муқарраршуда поён қарор доранд. Масалан, агар меъёри солонаи истеъмоли гӯшт ба ҳар як нафар аҳоли дар ҳудуди 60 кг қарор дошта бошад. Мувофиқи омили расмӣ истеҳсолоти ватанӣ дар соли 2017 ин талаботро 47,0% таъмин кардааст. Аммо қоршиносон бар он ақидаанд, ки ин нишондиҳанда дар ҳудуди 25% қарор дорад.¹⁵ Сабаби дигари камшавии истеҳсоли маҳсулоти соҳаи чорводорӣ ин нархи гарони хӯроки консентронидашудаи чорво низ ба шумор меравад. Зеро қорхонаҳои истеҳсолкунандаи хӯроки консентронидашудаи чорво дар ҷумхурӣ кам буда, иқтисодии истеҳсолиашон талаботи соҳаи чорводориро таъмин карда наметавонад. Хӯроки чорвои серғизо, ки аз хориҷи кишвар ворид мешавад нархи гарон дорад. Бинобар ин, на ҳама хоҷагиҳои чорводорӣ ҷумхурӣ ва аҳоли имконияти истифодабари аз онро доранд. Ва албатта чунин ҳолат таъсир манфии худро ба маҳсулнокии чорво ва ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти он мерасонад. Ҳалли мушкилоти дар боло номбаршуда ҷорӣ намудани техникаю технологияи муосир ва инноватсиониро дар соҳаҳои тухмпарварию селекция, зотпарварӣ ва истеҳсоли хӯроки серғизои чорво тақозо менамояд.

6. Мушкилоти дигаре, ки ҳалли он зарурати ҷорӣ намудани техникаю технологияи инноватсиониро тақозо дорад, масъалаи обёрии заминҳои кишти зироатҳои кишоварзӣ ба шумор меравад. Зеро мувофиқи баҳои мутахассисони соҳаи мазкур дар кишоварзии кишвар 250-300 ҳазор га заминҳо ба воситаи насосҳо обёрӣ карда мешаванд. Ҳолати базаи моддию техникаи хоҷагии об ва мелиоратсия дар ҷумхурӣ хеле ташвишовар арзёбӣ мегардад. Барои навкунии он анқариби 400 млн

¹⁵Сельское хозяйство Республики Таджикистан/Статистический сборник - Душанбе, 2018- С.15.

доллари ИМА маблағ зарур мегардад¹⁶. Аз ин ҷост, ки дар соили минтақаҳои кишоварзии ҷумхури дар мавсими обёрии заминҳои кишти зироатҳои кишоварзӣ мушкилоти норасоии об бараъло ба назар мерасад. Махсусан, хоҷагиҳои дар поёноб ҷойгирбуда ҳамасола аз сабаби норасоии обӣ барои обёрии зироатҳо зарур аз даҳҳо ва садҳо гектар заминҳои обӣ ҳосили заруриро ба даст оварда наметавонанд. Албатта, ин мушкилот аз як тараф ба ҳолати иншоотҳои обтақсимкунанда ва ба ҳолати ҷӯю захбурҳо вобастагӣ дорад. Аммо аз тарафи дигар истифодаи аз меъёр зиёди об аз ҷониби хоҷагиҳои дар сарғаи об ҷойгиршуда низ ба вазъи номбурда таъсири манфӣ мерасонад. Мувофиқи маълумоти коршиносон дар чунин хоҷагиҳои кишоварзии ҷумхури дар 1га зиёда аз 14,0 ҳаз.м³ об истифода мешавад, ки ин дар Осиёи Марказӣ аз ҳама зиёд бақайдгирӣ шудааст. Аз ин рӯ, ҷорӣ намудани технологияи навини обёрии заминҳои кишти зироатҳо, ки ба сарфаю сариштакорона истифодабарии захираҳои обӣ нигаронида шудаанд, далели навбатии рушди технологияи инноватсионӣ дар кишоварзии ҷумхури мебошад.

7. Далели дигаре, ки зарурати рушди инноватсиониро дар КАС-и ҷумхури, аз ҷумла дар сектори аграрии он тақвият мебахшад, ин паст шудани нишондиҳандаи бакордарории фондҳои асосии кишоварзӣ дар солҳои охир мебошад. Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки бакордарории фондҳои асосии кишоварзӣ дар ҳаҷми умумии фондҳои асосии дар иқтисодиёти ҷумхури бакордаровардашуда ба 1,03% (2011с), 0,42% (2012с), 0,33% (2013с), 0,1% (2014с), 0,2% (2015с) баробар буд. Дар солҳои 2016, 2017 ин нишондиҳанда мувофиқан ба солҳо 0,6 % ва 1,3%-ро ташкил медиҳанд¹⁷. Чунин ранг гирифтани вазъият маънои онро дорад, ки дар солҳои таҳлилшаванда дар

¹⁶Концепция аграрной политики Республики Таджикистан / Постановление Правительства РТ от 31 декабря 2008 года, №658. – С.11; Сельское хозяйство Республики Таджикистан/Статистический сборник - Душанбе, 2017 - С.60-63.

¹⁷Статистический ежегодник РТ/Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан-Душанбе, 2018-С.313.

истехсолоти кишоварзии кишварамон иқтидорҳои истеҳсолӣ аз кабили фермаҳои чорводорӣ, иншоотҳои ирригатсионӣ мелиоративӣ, анборҳои замонавӣ нигоҳдории маҳсулоти кишоварзӣ ва дигар биноҳои истеҳсолӣ хеле кам ба кор дароварда шуданд. Чунин ҳолат, сараввал, ба рушди 3-5 соли ояндаи истеҳсолоти кишоварзӣ таъсири манфӣ мерасонад. Баъдан, агар мо дар пайи беҳбудии вазъият дар ин самт шавем ҳам, моро лозим меояд, ки ба ин масъала аз равшанӣ нагониву навоариҳо муносибат барпо намоем. Зеро аксари он иқтидорҳои, ки солҳои пешин сохта шуда буданд, имрӯзҳо на танҳо ҷисман, балки аз нигоҳи маънавӣ низ фарсуда шудаанд.

8. Масъалаи дигаре, ки имрӯзҳо мавриди диққати коршиносони соҳаи мазкур қарор дорад, ин масъалаи сармоягузориҳои кишоварзӣ ва самаранокии истифодабарии онҳо ба шумор меравад. Ин масъала ниҳоят ташвишовар ва мураккаб арзёбӣ мегардад. Масалан, ҳаҷми сармоягузориҳо ба капитали асосии истеҳсолоти кишоварзӣ дар ҳаҷми умумии сармоягузориҳо ба капитали асосии иқтисодиёти ҷумҳурӣ тамоюл ба пастравӣ дорад: 3,7% (2011с.), 2,9% (2012с.), 0,27% (2013с.), 0,2% (2014с.) ва 0,8% дар соли 2015. Нишондиҳандаи номбурда дар солҳои 2016, 2017 мувофиқан ба солҳо 0,65% ва 1,6%-ро ташкил медиҳад¹⁸. Нишондиҳандаи мазкур, ҳатто дар солҳои охири пошхӯрии давлатҳои шӯравӣ ба 17-18% баробар буд. Чунин ҳолат аз он гувоҳӣ медиҳад, ки кишоварзии ҷумҳурӣ ҳамчун соҳаи муҳими истеҳсолоти кишвар дар ояндаи наздик имкониятҳои рушди устуворро надорад. Ва он афзоише, ки мо дар соҳаи кишоварзӣ ҳамасола ба қайд мегирем, ба варианти рушди инерсионӣ мувофиқат мекунад. Аммо қайд кардан лозим аст, ки чунин вазъият дуру дароз вучуд дошта наметавонад ва ҳадди ниҳоии он ба бӯҳрон мубтало шудани соҳаи мазкур мебошад.

¹⁸Статистический ежегодник РТ/Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан-Душанбе, 2018 - С.321.

Масоили дигаре, ки ташвишовар арзёбӣ мегардад ин истифодаи самаранокӯ мақсаднокӣ ҳаҷми сармоягузориҳое мебошанд, дар доираи лоиҳаҳои сармоягузориҳои аҳамияти соҳавӣ дошта ба воситаи маблағҳои қарзӣ амалӣ мегарданд. Дар бораи самтҳо ва самаранокӣ истифодаи онҳо маълумотҳо хеле кам баррасӣ ва ҷоп мегарданд. Албатта, ин гузоришҳо бояд самаранок истифода шаванд ва ба таври шаффоф дар матбуоту маҷаллаҳои илмӣ мавриди муҳокима қарор дода шаванд. Зеро шумораи чунин лоиҳаҳои дар соҳаи кишоварзӣ амалишуда даҳҳо ададро ташкил медиҳанд, аммо аз ҳисоби онҳо ба кадом натиҷаҳои назаррас ва босубот ноил шудани истеҳсолоти соҳа ба касе равшан нест. Махсусан дар шароите, ки Ҳукумати кишвар гузариш ба истеҳсолоти индустриалию аграриро ҳамчун яке аз ҳадафҳои рушди соҳаи мазкур дар барномаҳои миёнамӯҳлати рушди иқтисодию иҷтимоии ҷумҳурӣ барои солҳои 2016-2020 қарор додааст. Аз ин рӯ, сармоягузориҳое, ки дар соҳаи кишоварзӣ мавриди гузориш ва истифода қарор мегиранд, ҳатман бояд хусусияти инноватсионӣ касб кунанд. Зеро таҷрибаи мамолики пешқадам далели он аст, ки истеҳсолоти индустриалию аграрӣ маҳз тавассути мавҷудияти ҳаҷми зарурии сармоягузориҳо ва истифодаи мақсаднокӯ самаранокӣ навоаронаи онҳо ба даст меояд.

9. Қорқарди маҳсулоти кишоварзӣ масоили дигарест, ки зарурияти рушди инноватсиониро дар корхонаҳои комплекси агросаноатии кишвар тақвият мебахшад. Мувофиқи маълумоти қоршиносони истеҳсолоти агросаноатии кишвар, аз ҳаҷми умумии маҳсулоти дар соҳаи кишоварзӣ ҷумҳурӣ истеҳсолшуда дар соли 2015, ҳамагӣ 20% дар корхонаҳои агросаноатии кишвар мавриди қорқард қарор гирифтааст. Нишондиҳандаи мазкур дар соли 2018 дар ҳудуди на зиёда аз 25% қарор дорад¹⁹. Аз ин ҷост, ки афзоиши ҳаҷми

¹⁹Программа реформирования сельского хозяйства РТ на 2012-2020 гг.-С.23; Таджикистан доступ к ресурсам для человеческого развития -Душанбе,2015-С.32-34.

маҳсулоти коркардашудаи кишоварзӣ маъноӣ бақордарории иқтидорҳои нави истеҳсолоти агросаноатиро дорад. Чунин иқдом яке аз ҳадафҳои стратегияи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Маълум аст, ки корхонаҳои нави агросаноатӣ бояд бо техника ва технологияи инноватсионӣ таҷҳизонида шуда бошанд. Зеро маҳз чунин корхонаҳо метавонанд дар ояндаи наздик истеҳсолоти агросаноатии кишварро рақобатпазир гардонанд.

10. Яке аз масоили ниҳоят муҳими ба рушди истеҳсолоти агросаноатии кишвар алоқамандии зич дошта, ин дастгирии давлат аз соҳаи кишоварзӣ маҳсуб меёбад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки солҳои охир дастгирии давлат аз ҳисоби маблағҳои бучавӣ тамоюл ба пастравӣ дорад. Масалан, ҳаҷми маблағгузориҳои кишоварзӣ аз ҳисоби маблағҳои бучавӣ дар солҳои 2011-2014 мутаносибан ба солҳо 1,0%, 0,7%, 0,6% и 0,3% ҳаҷми МУД-ро ташкил додаанд. Дар солҳои 2015, 2016, 2017 нишондиҳандаи мазкур мувофиқан ба солҳои номбурда 0,3%, 0,2% ва 0,2 % -ро ташкил додаанд²⁰. Албатта, чунин дастгирӣ барои соҳае, ки қариб 1/5 МУД-и Ҷумҳурии Тоҷикистонро истеҳсол мекунад, кам аст. Гузариш ба рушди индустриалию аграрӣ дар соҳаҳои истеҳсолоти агросаноатӣ навгониҳо ва муносибатҳои навобаронаро дар тарзу усулҳои дастгирию молиякунонии давлатии истеҳсолоти номбурда тақозо дорад.

Мавриди зикр аст, ки мушкилоти номбурда таъсири бевоситаи худро ба рушд, ҳаҷм ва сифати маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ мерасонад. Аммо як нуқтаро бояд хотирасон шуд, ки ин соҳаи аҳамияти стратегӣ дошта аз мадди назари Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар 28 соли истиқлолияти кишвар ҳеҷ гоҳ дур намондааст. Аз ин ҷост, ки бо дастгирии ҳамаҷонибаи Ҳукумати ҷумҳурӣ дар соҳаи кишоварзӣю комплекси агросаноатии кишвар пастравии истеҳсолот боздошта шуда, ҳаҷми маҳсулоти комплекси

²⁰Статистический ежегодник РТ/Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан-Душанбе, 2018-С.464-468.

мазкур сол аз сол тамоюл ба афзоиш дорад. Айни замон, бо сармояи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шарикони рушд зиёда аз 70-лоиҳа дар ҳаҷми 30 млрд сомонӣ дар соҳаҳои иқтисодии кишвар амалӣ гардида истодаанд, аз ҷумла 9 адади онҳо ба соҳаи кишоварзӣ дахл доранд²¹. Аз дигар ҷониб, кишоварзӣ соҳаи меҳнатталаб ва маблағталаб ба шумор меравад. Ва қулли мушкилоти номбурда ба кам будани сармоягузориҳо дар соҳаи мазкур алоқамандӣ доранд. Дар шароити ҷумҳурии мо суръати афзоиши аҳолии ҷумҳурӣ ва таъмини бехатарии озуқаворӣ он ба вазъияти ҷойдошта таъсири мустақим доранд.

Ҳамин тариқ, аз баррасии зербоби 1.1 чунин хулосабарорӣ намудан мумкин аст: 1) КАС- комплекси байнисоҳавии аҳамияти стратегӣ доштаи ҷумҳурӣ буда, ҳиссаи соҳаи кишоварзӣ он дар МУД-и кишвар 20,7% ташкил дода, 2/3 корхонаҳои истеҳсолии ҷумҳурӣ корхонаҳои агросаноатӣ буда, 35% пардохтҳои буҷаи ҷумҳуриро таъмин намуда, 65,5% аҳолии машғули қори кишвар дар соҳаи кишоварзӣ бо қор фаро гирифта шуда, 74% аҳолии ҷумҳурӣ дар деҳот суқунат доранд²²; 2) имрӯзҳо дар кишоварзӣ кишвар замини аҳамияти кишоварзӣ дар ихтиёри корхонаҳои кишоварзӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва аҳоли қарордошта, мувофиқан ба 21,4%, 71,2%, 7,4% баробар аст. Ҳиссаи корхонаҳои кишоварзӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва аҳоли дар маҳсулоти умумии кишоварзӣ ҷумҳурӣ мутаносибан ба 5,2%, 34,1%, 60,7% баробар мебошад; 3) ПМТ соҳаи кишоварзӣ ҷумҳурӣ дар нисбати солҳои 1990-ум 3-3,5 маротиба кам шуда, коэффитсенти навунии техникаи он камтар аз 3% ва дараҷаи механизатсияи кишоварзӣ аз 60% камтар баҳогузори шудааст. 4) қоршиносон дараҷаи худтаъминии озуқаворӣ аҳолии мамлақатро дар ҳудуди 60% баҳогузори намуданд; 5) дар таҷрибаи давлатҳои дорой сектори аграрии тараққикарда яке аз роҳҳои баромадан аз чунин вазъият дар КАС ин фаъолгардонии фаъолияти сармоягузорию

²¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ, аз 26 декабри соли 2018.-Душанбе, 2018-С.4.

²² Сельское хозяйство Республики Таджикистан/Статистический сборник - Душанбе, 2017- С.15. Статистический ежегодник РТ/Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан- Душанбе, 2018-С.290-291

инноватсионии корхонаю ташкилотҳои соҳаҳои комплекси агросаноатӣ ба ҳисоб меравад, яъне гузариш ба рушди инноватсионӣ ҳамчун роҳи муҳими сиёсати давлатӣ дар самти ҳалли мушкилоти номбурда ва рушди босуботи истеҳсолоти агросаноатӣ арзёбӣ мегардад.

1.2. Моҳияти инноватсия ва унсурҳои таркибии фаъолияти инноватсионӣ дар КАС

Дар марҳилаи кунунии рушди иқтисодии ҷаҳони муосир яке аз масоили ниҳоят муҳим ва ҳалталаб барои соири давлатҳо таъмини амнияти озуқаворӣ ба шумор меравад. Коршиносон вазъи бехатарии озуқавориро дар миқёси ҷаҳон ва мамолики алоҳида ба воситаи зиёда аз 400 индикаторҳо арзёбӣ мекунанд²³. Дар миёни онҳо таъмини аҳолии мамлакат бо маводи озуқаворӣ истеҳсолоти худӣ ҳамчун яке аз нишондиҳандаҳои калидӣ баромад мекунад. Аммо маълум аст, ки барои ноил шудан ба нишондиҳандаҳои меъёрии муътадил дар самти ТБО рушди экстенсивии истеҳсолот кифоягӣ намекунад. Зеро захираҳои замин хусусияти дар масоҳат маҳдуд буданро доранд. Аз дигар ҷониб, шумораи аҳолии кураи замин сол аз сол тамоюл ба афзоиш дорад. Коршиносон бар он ақидаанд, ки барои бо озуқа таъмин кардани ҳар як сокини Замин 0,3 га ва зиндагӣ кардани 0,07-0,09 га замин зарур аст. Ин дар ҳолат, ки аҳолии Замин ҳар сол 80 млн. нафар афзоиш меёбад²⁴. Албатта, чунин вазъият барои мамолики камзамин бо тамоюлҳои баланди рушди аҳоли, махсусан, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар таъсирбахш мебошад, яъне бо усулҳои пештараи хоҷагидорӣ дигар ин аҳолиро бо маводи озуқаворӣ таъмин кардан ғайри имкон мебошад. Аз ин рӯ, аксари мамолики дорои сектори аграрии рушдкарда барои ҳалли мушкилоти номбурда роҳи интенсивии тараққиёти кишоварзиро пеш гирифтанд ва дар ин раванд ба натиҷаҳои назаррас низ муваффақ гардиданд. Қобили зикр аст, ки мутахассисони

²³Таджикистан доступ к ресурсам для человеческого развития /Национальный доклад о человеческом развитии 2014.- Душанбе,2015- С.32;

²⁴Тагоев Дж. Аграрный сектор: проблемы, инвестиции и продовольственная безопасность /Матер. респ. науч. прак. конф. КГУ, 27/28.05.2016. -Душанбе.: ПРОМЭКСПО, 2016.-С.51-55.

соҳа роҳи интенсивии рушди истеҳсолоти агросаноатиро ба ду марҳила
чудо намуданд:

а) марҳилаи мустаҳкамгардони базаи моддию техникии истеҳсолоти
кишоварзӣ. Дар ин марҳила одатан БМТ соҳаи кишоварзӣ ҷавобгӯи
меъёрҳои муқарраршуда гардонидани мешавад, ки ин ҳолат шиддатнокии
истеҳсолоти кишоварзиро метавонад, дар ягон фосилаи вақт (дар мисоли
кишоварзии собиқ давлати Шӯравӣ 20-25 сол) таъмин намояд. Бо
гузашти вақти муқарраршуда захираҳои рушди интенсивии истеҳсолоти
кишоварзӣ бо усули дар боло номбаршуда ба итмом мерасад ва
зарурияти гузариш ба марҳилаи дигар ба миён меояд; б) марҳилаи
гузариш ба роҳи инноватсионии рушди интенсивии истеҳсолоти аграрӣ.
Дар шароити имрӯза истеҳсолоти аграрии аксари мамолики рушд карда
роҳи инноватсионии тараққиётро пеша кардааст. Қобили қайд аст, ки
инноватсия ва роҳи инноватсионии тараққиёт дар шароити рақобати
ниҳоят тезу тунди иқтисодии ҷаҳони муосир ба омили асосии
рақобатпазирии корхонаҳо, аз ҷумла, корхонаҳои агросаноатӣ табдил
ёфтааст, яъне ба мақсади аз даст надодан ва ё устувор гардонидани
мавқеи худ дар бозори молу қору хизматҳои корхонаҳоро лозим мегардад,
ки мунтазам дар фикри навкунию баландбардории сифати молу
маҳсулот ва такмили истеҳсолоту ҷараёнҳои истеҳсолиашон бошанд,
яъне ба фаъолияти инноватсионӣ машғул бошанд.

Истифодаи мафҳуми инноватсия дар истеҳсолот ва адабиёти
иқтисодии ватанӣ баъди гузариш ба иқтисоди бозорӣ ривочу раванг
гирифт. То ин замон дар иқтисодии собиқ ҷумҳуриҳои давлати
Шӯравӣ таи якҷанд даҳсола масоили ба инноватсия алоқаманд дар
доираи таҳқиқотҳои иқтисодии ба самаранокии прогресси илмию
техникӣ алоқаманд мавриди омӯзишу коркарду қорбаст қарор
мегирифтанд. Дар адабиётҳои иқтисодӣ мафҳуми инноватсия аз ҷониби
олимону мутахассисон ва қоршиносони соҳавӣ (аз ҷумла олимони
хориҷӣ ба монанди Й. Шумпетер, Н.Мончев, В.Д.Хартман, Э.Менсфилд,
Р.Фостер, Б.Твис, Э Роджерс ва диг.) ба тарзҳои гуногун шарҳ дода

шудааст. Шарҳи классикии мафҳуми инноватсияро яке аз аввалинҳо шуда олими машҳури амрикоӣ Ё. Шумпетер додааст, ки тибқи он инноватсия ҳамчун чараёни амалигардонии комбинатсияҳои нав дар фаъолияти соҳибкорӣ арзёбӣ гардидааст²⁵. Ба фикри олими мазкур инноватсия бо панҷ хусусияти тағйирпазириҳои рушди иқтисодиёт тавсиф мегардад: - истифодаи техникаи нав, чараёнҳои нави технологӣ ё хариду фурӯш; - истеҳсоли маҳсулоти нав, ки дорои хусусиятҳои сифатию таркибии нав мебошад ва дар истеҳсоли он навҳои нави ашёи хом ба кор бурда шудааст; - кашфи бозори нав, ки ҳамин соҳаи иқтисодиёт то ин дам дар ин бозор мавқеъ надошт ё худ амал намекард; - ҷорӣ намудани сохтори нави ташкили истеҳсолот дар ин ва ё он соҳаи иқтисодиёт.

Ҳамин тариқ, ханӯз дар солҳои 30-уми асри XX Ё. Шумпетер мафҳуми инноватсияро истифода бурдааст ва дар зери он дилхоҳ тағйиротро ворид намудааст, ки ба истифодаи масоили техника, технология, таъмини фурӯш ва ташкили истеҳсолоти нав ва ё такмилдиҳии онҳо алоқамандӣ доштанд. Умуман, олимони иқтисодчиён мафҳуми инноватсияро вобаста аз объект ва субъекти тадқиқоти илмиашон шарҳу тавсиф доданд. Масалан, Б.Твисс инноватсияро ҳамчун чараёни азнавсозӣ тавсиф намудааст, ки зимни он кашфиёт ё ғояи шакл ё худ мундариҷаи иқтисодӣ мегардад²⁶. Қобили зикр аст, ки олими мазкур дар ин шарҳи худ ишора намудааст, ки мафҳуми инноватсия (навоарӣ) ҳамзамон аз мафҳуми кашфиёт ва ғоя (идея) фарқ мекунад. Олими дигар бо номи Ф. Никсон инноватсияро ҳамчун маҷмӯи ҷораҳои техникӣ, истеҳсоли ва тичоратӣ шарҳ додааст, ки ба зухури чараёнҳо ва таҷҳизоти саноатии нав ё беҳтаркардашуда дар бозор мусоидат мекунад²⁷. Қайд кардан зарур аст, ки шарҳи дар боло овардашудаи олими номбурда хеле ҳам муҳим ва арзишнок аст, аммо дар он доираи фаҳмиши мафҳуми инноватсия каме маҳдуд гардидааст, яъне ин шарҳ инноватсия

²⁵ Шумпетер Ё. Теория экономического развития-М.: Прогресс. 1982. -С.169-170.

²⁶ Твисс Б.Управление научно-техническими нововведениями. -М.: Экономика, 1989. -С.271.

²⁷ Никсон Ф. Роль руководства предприятия в обеспечении качества и надежность. -М., 1990. -С.231.

(навовариҳо)-ро, ки дар дигар соҳаҳои иқтисодӣ фарогир намебошад. Масалан, дар соҳаҳои кишоварзӣ, моҳидорӣ, ҷангал ва ғ. навоварӣҳо ба вуқӯъ мепайванданд, ки аз хусусиятҳои хоси ҳамин соҳаҳо бармеоянд. Олими дигар, Б.Санто инноватсияро ҳамчун ҷараёни техникӣ - иқтисодӣ чамъияти тавсиф мекунад, ки дар он ба воситаи дар амал татбиқ гардидани ғоя ё кашфиёт маснуот ё технологияи аз нигоҳи таркиб ва сифат беҳтар (дар нисбати маснуот ё технологияи мавҷуда) пайдо мешавад. Ҳамчунин, ин олим қайд мекунад, ки агар ин ҷараён ба самараи иқтисодӣ нигаронида шуда бошад, дар натиҷаи амалишавии он фоида афзун мегардад. Ва агар он ба бозор нигаронида шуда бошад, пас ин ҷараён ба гирифтани даромади иловагӣ мусоидат менамояд²⁸. Дигар олими машҳур Дж.Брайт қайд мекунад, ки ягона ҷараёне, ки илму техника, иқтисодиёту соҳибкорӣ ва идоракуниро бо ҳам мепайвандад, ин навоварӣ мебошад, яъне ин ҷараёнро ҳамчун дигаргунсозӣ табдили дониши илмӣ ба воқеияти ҷисмонӣ тавсиф мекунад, ки ҷомеаро ба ҷониби мусбӣ тағйир медиҳад²⁹. Ба ақидаи мо, чунин шарҳи мафҳуми инноватсия аз тарафи олими номбурда яке аз беҳтарин таърифҳо ба ин мафҳум ҳисобидан мумкин аст, зеро дар он мафҳуми инноватсия хеле соддаю фаҳмо ва мухтасар баён гардидааст. Шарҳи мафҳуми инноватсия аз ҷониби П.Ф. Друкер низ хело ҳам ҷолиби диққат мебошад. Мувофиқи ақидаи ин олим инноватсия ин асбоби махсуси соҳибкорон мебошад, ки онҳо онро ҳамчун воситаи бар্তарии худ дар намудҳои гуногуни бизнес ё хизматрасонӣ истифода менамоянд³⁰. Албатта, ин таърифи инноватсия дар нисбати фаъолияти соҳибкорӣ дуруст аст, аммо он дар маҷмӯъ мафҳуми инноватсияро фаро гирифта наметавонад, чунки инноватсия метавонад дар доираи идоракунии давлатӣ, дар фаъолияти артиши миллӣ ва ҳамчунин дар дигар фаъолиятҳои ғайритиҷоратӣ низ ҷой дошта бошад.

²⁸ Санто Б. Инновация как средство экономического развития. -М.: Прогресс,1990-С.296.

²⁹ Твисс Б.Управление научно-техническими нововведениями. -М.: Экономика, 1989. -С.271.

³⁰ Друкер П.Ф. Рынок: как выйти в лидеры, практика и принципы. -М.,1992. -С349.

Дар адабиёти иқтисодӣ шарҳи мафҳуми инноватсия аз ҷониби олимони русиягӣ низ хеле зиёд оварда шудаанд. Масалан, Бляхман Л.С. кайд кардааст, ки навоарӣ ин натиҷаи прогресси илмию техникӣ ё илмию истехсолӣ мебошад. Нуктаи ниҳоят муҳими ин шарҳ дар он асос меёбад, ки ин олими машҳури рус мафҳуми навоарӣ (навоведение и инновация) ва инноватсияро ҳаммаъно донистааст. Аз ин ҷо чунин хулоса кардан мумкин аст, барои иқтисодиёти ИДМ инноватсия як чизи билкул нав намуда, балки бо номи дигар дар иқтисодиёти ин давлатҳо таи даҳсолаҳо арзи вучуд дошт. Шарҳи нисбатан васеъ паҳншудаи мафҳуми номбурда, ки аз ҷониби аксари олимон қобили қабул шуморида шудааст, чунин аст. Прогресси илмӣ-техникӣ (ПИТ)-ин чараёни бетанаффуси ҷорӣ намудани техника ва технологияи нав, ташкили истехсолот ва меҳнат дар асоси комёбиҳо ва амалигардонии донишҳои илмӣ мебошад.³¹ Дар адабиётҳои иқтисодӣ мафҳумҳои ПИТ ва ИИТ (инқилоби илмӣ-техникӣ) вомехӯранд. Мафҳуми ПИТ нисбати мафҳуми ИИТ васеъ мебошад. ИИТ қисми таркибии ПИТ ба шумор меравад. ИИТ дараҷаи баланди (зинаи баландтарини) ПИТ буда, тағйиротҳои қатъиро дар тараққиёти илму техника ифода мекунад, ки ба истехсолоти ҷамъиятӣ таъсири назаррас мерасонанд. Дар амалияи ин бахш 2 намуди инқилоби илмӣ-техникиро ҷудо мекунам: макроинқилоб ва микроинқилоб.³²

Макроинқилоби илмӣ-техникӣ-ин чунин инқилобест, ки натиҷаҳои он ба таври қатъӣ қулли истехсолоти ҷамъиятӣ ё аксари соҳаҳои онро зери таъсири худ қарор медиҳад. Масалан, электрофикация, радиофикация, ҷорикунии ЭВМ (МЭХ) ва ғ.

Микроинқилоби илмӣ-техникӣ ин чунин инқилоби илмӣ-техникӣ мебошад, ки натиҷаҳои он ба соҳаҳои алоҳидаи хоҷагии халқ ё саноат таъсир мерасонанд. Дар шароити имрӯза самтҳои бартариятноки ПИТ

³¹ Бляхман Л.С. Экономика научно-технического прогресса. -М.: Высшая школа, 1979. -С.272.

³² Менсфилд Э. Экономика научно-технического прогресса. -М.: Прогресс, 1970. -С.230-238; Покровский А.А.Повышение эффективности научно-технических разработок. -М.: Экономика, 1987. – С.90-199; Малов В.С. Прогресс и научно-техническая деятельность. -М.: Наука, 1991. - С84-99.

инҳоянд: 1) биотехнология; 2) истеҳсолоти автоматикунонидашудаи чандир (ГАП, ИАЧ); 3) роботҳо, низоми робототехника.

Суръати баланди ПИТ ба чунин самараҳоро ба бор меоварад:

1) самараи иқтисодӣ-рушди ҳосилнокии меҳнат, пастшавии меҳнатғунҷоиши маҳсулот, масолеҳғунҷоиши АА маҳсулот, афзоиши фоида ва фоиданокӣ;

2) самараи захиравӣ-ин озодшавии як қисми захираҳои моддӣ, меҳнатӣ ва молиявӣ корхона мебошад;

3) самараи техникӣ - ин зуҳури техникаву технологияи нав, ихтироот, навоариҳо, пешниҳодот оид ба такмили истеҳсолот, НОУ-ХАУ ва ғайра мебошад;

4) самараи иҷтимоӣ-ин баладбардории сатҳи моддӣ-фарҳангии зиндагии шаҳрвандон, беҳтаргардонии таъмини талаботи онҳо бо молу хизматрасониҳо, беҳтаргардонии шароити меҳнат, риояи техникаи беҳатарии меҳнат ва камшавии саҳми меҳнати вазнини дастӣ дар корхонаҳои соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ мебошад³³.

Дар нисбати мафҳуми инноватсия тақрибан ҳамин нуктаи назар (яъне назари Л.С. Бляхман)-ро олими дигар бо номи В.Р. Атоян низ ибраз медорад. Ин олим инноватсияро ҳамчун натиҷаи фаъолияти илмию таҳқиқотӣ ва илмию техникӣ, ки объекти моликияти зеҳнӣ маҳсуб меёбад, шарҳ додааст³⁴. Дар ин таъриф, ки олим ба мафҳуми инноватсия додааст, объекти моликияти зеҳнӣ будани навоарӣ ё худ инноватсияро таъкид кардааст, ки дар дигар таърифҳо начандон ба назар мерасад. Шарҳи В.И Громеко ба мафҳуми инноватсия низ мавриди тавачҷӯҳи таҳқиқотчиёни ин мавзӯ буда метавонад. Олими мавсуф навовариро ҳамчун чараёне тавсиф медиҳад, ки дар раванди он ғояи илмӣ ё кашфиёти техникӣ дар амалия мавриди истифода қарор гирифта,

³³ Каримова М.Т. Проблемы влияния НТП на структуру промышленного производства / М.Т. Каримова. – Душанбе: Ирфон, 2006. – С.11-24 (236с); Менсфилд Э. Экономика научно-технического прогресса. -М.: Прогресс,1970. -С.238-41; Алиев В.Г. НТП и подготовка производства. -М.: Экономика, 1987. -С.6-31; Инновационные процессы в малом предпринимательстве / под ред. Т. Алимовой М., 1999. - С.7-11(158с.).

³⁴ Атоян. В.Р. Инновация и инновационная деятельность/межвузов.науч.сб.-Саратов.: СГТУ, 1997. - С.127-132.

самараи иқтисодӣ ба бор меоварад³⁵. Нуктаи диққатчалбқунандаи шарҳи олими номбурда дар он ифода ёфтааст, ки ӯ инноватсияро ҳамчун чараён тавсиф намудааст. Нуктаи назари ба ҳамин наздик аз тарафи дигар олим - иқтисодчӣ Д.И. Гвишиани иброз ёфтааст. Мавсуф инноватсияро ҳамчун чараёни комплекси бунёд, паҳншавӣ ва истифодаи навгонӣ барои таъмини талаботҳои нави ҷомеа (ё беҳтаргардонии таъмини талаботҳои мавҷудаи он) таъриф додааст³⁶. Дар ин шарҳ, ки олим номбурда ба мафҳуми инноватсия додааст, дар баробари тавсифи мафҳум таъкид кардааст, ки ин ҳама барои таъмини талаботҳои нави ҷомеа ё беҳтаргардонии таъмини талаботҳои мавҷудаи он нигаронида шудааст. Дигар шарҳи ҷолиби диққат ба мафҳуми навоарӣ ё инноватсия ин таърифи А.И.Пригожин дар ин мавзӯ мебошад. Олими мавсуф навоариро ҳамчун тағйироти бисёрҷониба ё бисёрҷабҳае шарҳ додаст, ки ба муҳити ҷоришудааш (ташкilot, корхона, аҳоли, ҷомеа) унсурҳои нав ва нисбатан мусоидро ворид месозад³⁷. Нуктаи ҷолиби ақидаи олими номбурда ҳамин аст, ки ӯ навоариро ҳамчун шакли идоракунии тараққиёт муаррифӣ менамояд. Олими дигар, ки ақидааш оид ба мафҳуми инноватсия ҷолиби диққат аст ин Медынский В.Г. мебошад. Номбурда мафҳуми инноватсияро ҳамчунин чараёни воқеияти объективи доштае, ки ба мукамалгардонии истехсолоти ҷамъиятӣ нигаронида шудааст, муаррифӣ намудааст. Дар ин радиф Медынский В.Г. меафзояд, ки инноватсия ин навкунии капитали асосӣ ё маҳсулоти истехсолшаванда дар асоси ҷорикунии комёбиҳои илмӣ, техникӣ ва технологӣ мебошад³⁸.

Олимон - иқтисодчиён Ф. Бездудный, Г.А.Смирнова, О.Д.Нечаева инноватсияро ҳамчун чизи наве муаррифӣ мекунанд, ки нисбати чизи ба он монанди то ин дам вучуддошта беҳтару самараноктар буда, танҳо

³⁵ Громеко В.И.США: научно-технический потенциал. М.: Мысль, 1977. -С.245.

³⁶ Гвишиани Д.И. Теоретические аспекты исследований инновационного процесса и формирование инновационной политики/сборник трудов ВНИИСИ-М., 1990., вып. 3-С.4

³⁷ Пригожин А.И. Нововведения: Стимулы и препятствия. -М.: Политиздат, 1989. -С.271.

³⁸ Медынский В.Г. Инновационное предпринимательства. -М.: ИНФРА-М, 1997. -С.27-31(240с.)

натичаи мусбӣ дорад³⁹. Албатта, чунин таъриф инноватсияро дар маънои васеи он шарҳ медиҳад. Агар аз нигоҳи мантиқи ба он баҳо диҳем, онро воқеан дуруст дар меёбем. Зеро яке аз қонуниятҳои диалектикӣ изҳор медорад, ки ҳодисаи нави зухуркарда ҳамон вақт нав ҳисобида мешавад, ки агар он ҳодисаи кӯҳнаи ба он моҳиятан монанди то ин дам вучуддоштаро инкор карда тавонад. Одатан бештари вақт аксари мутахассисон дар зери мафҳуми инноватсия навовариҳоеро дар назар доранд, ки дар техникаю технологияи дар истехсолот истифодашаванда ба вукӯъ пайвастанд. Маҳз барои бартараф намудани чунин маҳудият дар фаҳмиши мафҳуми инноватсия шарҳи олимони иқтисодчиён В. Вишневский ва В. Дементьев қобили қайд аст. Олимони номбурда қайд карданд, ки дар зери мафҳуми инноватсия одатан навовариҳоро дар соҳаи техника, технология, ташкили меҳнат ва идоракунӣ фаҳмидан мумкин аст, ки ба истифодаи комёбиҳои илм ва таҷрибаи пешқадам асос ёфтаанд, яъне инноватсия метавонад дар ташкили меҳнат ва идоракунӣ низ арзи вучуд намояд⁴⁰. Оид ба мафҳуми инноватсия олимони ватанӣ низ фикру ақидаҳои худро дар асарҳои илмию таҳқиқотиашон изҳор доштанд. Масалан, профессор Комилов С.Ҷ., ки солҳои тӯлонӣ дар ин мавзӯъ таҳқиқотҳои илмӣ бурдаанд, инноватсияро ҳамчун маҷмӯи донишҳои нави амалишуда ва натиҷаи ниҳоии фаъолияти инноватсионӣ, ки дар шакли маҳсулоти нав ё мукамалгардида зухур намуда, ҳамчун маҳаки асосии ташаккули иқтисодиёти инноватсионӣ хизмат мекунад, шарҳ додаанд⁴¹. Назари олими номбурда ба мафҳуми инноватсия аз дигар олимони бо он фарқ мекунад, ки Комилов С.Ҷ. инноватсияро сараввал, ҳамчун маҷмӯи донишҳои нави амалишуда эътироф намуда, баъдан онро натиҷаи фаъолияти инноватсионӣ хондааст. Дигар олими дар ин бахш таҳқиқотҳои илмӣ дошта - Файзуллоев М.Қ. мебошад, ки мафҳуми

³⁹ Бездудный Ф., Г.А.Смирнова, О.Д.Нечаева Сущность понятия инновация и его классификация// Инновации. -1988- №2-3. -С.12-15.

⁴⁰ Вишневский В. Инновации, институты и эволюция //Вопросы экономики. -2010. -№9-С.41-63.

⁴¹ Комилов С.Дж.Инновационное развитие и совершенствование антикризисного управления предприятиями. -Душанбе, 2011. – С.7(148 с.).

номбурдаро ҳамчун чараёни бунёд, азхудкунӣ ва паҳнкунии маҳсулот, хизматрасониҳо, технология, ашёи хом, маснуоти нав ё такмилёфта ва усулҳои нави ташкили истеҳсолот ва идоракунӣ шарҳ додааст⁴². Назари олими номбурда аз он ҷиҳат фарқкунанда аст, ки дар он инноватсия ҳамчун чараён тавсиф дода шудааст ва таъриф қариб тамоми паҳлӯҳои инноватсияро фарогир мебошад, магар ин ки инноватсияҳои соҳаи иҷтимоиро. Олимаи соҳаи иқтисод Алиева Г.Ш., ки дар бахши инноватсия мақолаву асарҳои арзишманд доранд, дар навбати худ мафҳуми инноватсия (навоарӣ)-ро ҳамчун натиҷаи ниҳоии фаъолияти инноватсионӣ, ки дар шакли маҳсулоти нав ё такмилёфтаи дар бозор фурӯхташаванда ва ё чараёни технологии нав ва такмилшудаи дар фаъолияти корхона истифодашаванда, шарҳ додаст⁴³. Дар ин таъриф нуктаи ҷолиби диққат он аст, муллифи он инноватсияро ҳам натиҷаи ниҳоии фаъолияти инноватсионӣ ва ҳам ҳамчун чараён шарҳ додааст, ки чунин хулосабарорӣ дар дигар таърифҳо хеле кам ба назар мерасад. Олими ҷавон Раҳмонов Ҷ.Р., ки дар бахши фаъолияти инноватсионии корхонаҳои саноатӣ ва идоракунии ин чараён таҳқиқоти муҳими илмӣ анҷом додааст, мафҳуми инноватсияро ҳамчун натиҷаи ниҳоии чараёни инноватсионӣ шарҳ додаст, ки дар шакли маҳсулоту технологияи нав ё такмилёфта зухур намуда, дар амалия дар самти беҳтаргардонии таъмини талаботҳои анъанавӣ ва нав истифода мешаванд⁴⁴. Нуктаи баҳсталаби ин таъриф дар он зухур мекунад, ки олими ҷавони номбурда инноватсияро ҳамчун натиҷаи ниҳоии чараёни инноватсионӣ тавсиф намудааст, ки каме ҳам бошад, баҳсталаб маҳсуб меёбад. Зеро чӣ гунае, ки дар боло шоҳид будем, баъзе дигар олимон ин мафҳумро ҳамчун натиҷаи ниҳоии фаъолияти инноватсионӣ низ шарҳ додаанд. Ба фикри мо, баҳс дар он аст, ки яке аз ин мафҳумҳо «чараёни инноватсионӣ»

⁴² Файзуллоев М.К. Основы развития инновационной деятельности предприятий. -Душанбе.: «Ирфон», 2004. -С.9.

⁴³ Комилов С.Ҷ., Алиева Г.Ш. Менеджмент инноватсионӣ. -Душанбе, 2016. -С.9 (400саҳ).

⁴⁴ Раҳмонов Дж.Р. Инновация – как составная часть понятийного аппарата инновационного процесса // Матер. респ. научно-практ. конф. «Проблемы инвестиционного обеспечения инновационного развития предпринимательской деятельности в РТ, (18-19 февраля 2014г.)»; – Душанбе, ТНУ, 2014 – С. 70-73.

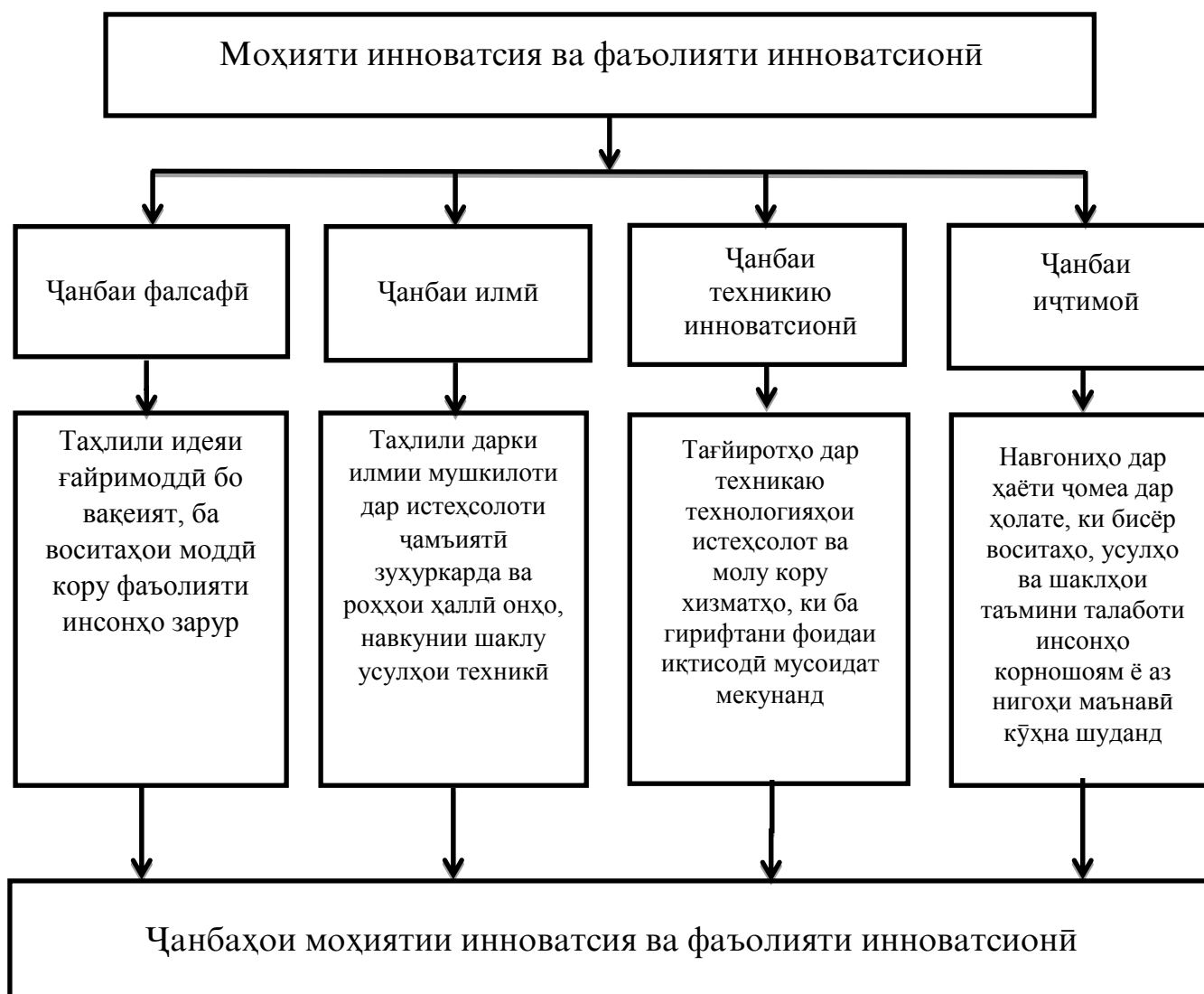
мафҳуми макроиқтисодӣ ва дигаре (фаъолияти инноватсионӣ) мафҳуми микроиқтисодӣ маҳсуб меёбад. Яъне савол ба миён меояд, ки инноватсия натиҷаи ниҳоии кадоме аз онҳо ба ҳисоб меравад.

Дар қонунгузориҳои ҷумҳурии мафҳуми инноватсия чунин таъриф дода шудааст: «инноватсия - навоарӣ дар соҳаи техника, технология, кор, хизматрасонӣ ё идоракунии буда, ба истифодаи комёбиҳои илм ва технологияи пешқадаме асос ёфтааст, ки самаранокии баланди истеҳсоли ва ҷамъияти дорад»⁴⁵. Нуктаи ҷолибтарини ин таъриф дар он зухур мекунад, дар он инноватсия ҳамчун навоарӣ шарҳ дода шудааст. Аммо қайд кардан бамаврид аст, дар қисматҳои баъдинаи таъриф мафҳуми инноватсия каме маҳдуд гардидааст. Масалан, дар мафҳум истилоҳоти маҳсулоти (моли) нав ё такмилёфта зикр нагардидааст. Қисмати ҷамъбасти таъриф низ каме номукамал аст, зеро инноватсия метавонад самарани хуби экологӣ низ дошта бошад.

Шарҳи мафҳуми инноватсияро, ки олимони гуногуни хориҷию ватанӣ дар асарҳои илмии ҷопнамудашон анҷом доданд, мавриди баррасӣ қарор додем ва ба хулосае омадем, ки дар аксари ин таърифҳои инноватсия ҳамчун ҷараёни инноватсионӣ, ҳамчун натиҷаи ниҳой, ҳамчун фаъолияти инноватсионӣ ва ҳамчун тағйирот шарҳ дода шудааст. Мо низ ба ин баҳс ҳамроҳшуда бо назардошти омӯзиши ақидаҳои дар адабиётҳои иқтисодии ватанӣ ва хориҷӣ дарҷкардаи олимони – иқтисодчиён мафҳуми «инноватсия»-ро бо тарҷумаи таҳтуллафзии он навоарӣ баробар медонем. Аз ин рӯ, аз нигоҳи мо инноватсия (навоарӣ) – ин натиҷаи ниҳоии фаъолияти инноватсионӣ мебошад, ки дар намуди маҳсулоти нав ё маҳсулоти такмилёфтаи ба бозор баровардашуда дар амал татбиқгардии худро ифода мекунад. Ҳамчунин, гуфтан мумкин аст, ки инноватсия (навоарӣ)–ин натиҷаи ниҳоии фаъолияти инноватсионӣ мебошад, ки дар намуди ҷараёни технологии нав ё ҷараёни технологии мукамалгардидаи мавриди истифода қароргирифта, баромад мекунад. Ҳамин тариқ, дар шароити

⁴⁵ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» аз 16.04.2012, №822. -С.1

иқтисоди бозорӣ яке аз инструментҳои (олоти, асбоби) фаъолияти самаранок ва рушди босуботи корхонаҳо, аз ҷумла корхонаҳои комплекси агросаноатӣ инноватсия ба шумор меравад.

Нақшаи 1. Ҷанбаҳои моҳиятии инноватсия ва фаъолияти инноватсионӣ

Дар асоси таҳлили маводи дар боло зикршуда чор ҷанбаи моҳиятии инноватсияҳо ва фаъолияти инноватсиониро дар шакли зерин пешниҳод менамоем (ниг. нақшаи 1). Назария ва таҷрибаи хоҷагидорӣ корхонаҳои номбурда нишон медиҳад, ки мафҳуми инноватсия, пеш аз ҳама, бо мафҳумҳои инноватика, сиёсати иноватсионии давлат, ҷараёни инноватсионӣ, нерӯ ва захираҳои инноватсионӣ, фаъолияти инноватсионӣ, сфераи инноватсионӣ ва навоарӣ, кашфиёт (ихтироот) алоқамандии зич дорад. Бинобар ин, муҳимтарини онҳоро мавриди баррасӣ қарор медиҳем. Дар бораи мафҳуми инноватика қариб ҳама

таҳқиқотчиёни ин мавзӯ ба таърифи зерин ҳамфикру ҳамақидаанд. Инноватика-соҳаи илм мебошад, ки назарияҳои гуногунро оид ба навоариҳо (ташаккулёбии навоарӣ, ҷорикунӣ ва паҳнкунии навоарӣ, омилҳои ба навоариҳо таъсирбахш, навоариҳо ва муносибату мутобиқшавии инсонҳо ба онҳо, ташкилотҳои инноватсионӣ, коркарди қарорҳои инноватсионӣ ва ғ.) меомӯзад⁴⁶.

Дар қонунгузориҳои ҷумҳурӣ сиёсати инноватсионии давлат чунин шарҳ дода шудааст: «Сиёсати давлатии инноватсионӣ-фаъолияти мақомоти давлатӣ, ки ба рушд, танзими давлатии фаъолияти инноватсионӣ, таҳияи механизм ва татбиқи он равона карда шудааст»⁴⁷. Ба фикри мо, таърифи мафҳуми дар боло шарҳдодашуда каме костагӣ дар ҷумлабандӣ дорад, аммо дар маҷмӯъ ин мафҳум барои мутахассисон ва коршиносони ин бахш фаҳмо мебошад. Қобили қайд аст, ки дар шароити рақобати ниҳоят шиддатнок дар иқтисодиёти ҷаҳони муосир сиёсати инноватсионии корхона, аз ҷумла, корхонаҳои агросаноатӣ, пеш аз ҳама, бояд ба самти афзоиши истеҳсоли намудҳои нави маҳсулот ва технология, васеъкунии фуруши молҳои ватанӣ равона карда шавад. Амалигардии чунин сиёсат ташаккул ва раванқи соҳибқории инноватсиониро дар тамоми доираҳои комплекси агросаноатӣ тақозо менамояд. Дар алоқамандӣ бо навоариҳо ду модели соҳибқориро ҷудо мекунам: модели соҳибқории классикӣ ва модели соҳибқории инноватсионӣ. Имрӯзҳо дар иқтисодиёти агросаноатии ҷумҳурии мо модели аввала бартарӣ дорад. Ҳиссаи корхонаҳои агросаноатӣ, ки модели соҳибқории инноватсиониро пеш гирифтаанд дар комплекси номбурда ангуштшумуранд. Дар давлатҳои тараққикарда ба инноватсия ва рушди фаъолияти инноватсионӣ диққати ҷиддӣ дода мешавад. Дар шароити имрӯза аксари мутахассисони соҳаи инноватсия танзими давлатии фаъолияти инноватсиониро зарур мешуморанд ва чунин навъҳои маъмултарини моделҳои танзими давлатии фаъолияти

⁴⁶ Инновационный менеджмент / В.А. Швандар, В.Я. Горфинкель. - М., 2004. –С.38-39 (382 с).

⁴⁷ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» аз 16.04.2012, №822. -С.1

инноватсиониро чудо мекунанд: - модели танзими давлатии фаъолияти инноватсионӣ аз ҳисоби молиягузориҳои давлатӣ; -модели саноатии танзими фаъолияти инноватсионӣ; -модели муштаракӣ танзими фаъолияти инноватсионӣ; -модели донишгоҳии танзими фаъолияти инноватсионӣ; -модели либералии танзими фаъолияти инноватсионӣ; - модели ҳамкориҳои танзими фаъолияти инноватсионӣ⁴⁸.

Дар омӯзиши ҷанбаҳои назариявии мафҳуми инноватсия мафҳумҳои ҷараёни инноватсионӣ ва фаъолияти инноватсионӣ нақши муҳим доранд ва ин муҳимият дар он асос меёбад, ки ин мафҳумҳо аз якдигар фарқ мекунанд. Ин фарқият дар бисёр ҳолатҳо аз ҷониби муҳаққиқони ҷавон ба инобат гирифта намешавад. Ба фикри мо, ҷараёни инноватсионӣ ин мафҳуми макроиктисодӣ (мезоиктисодӣ) маҳсуб меёбад ва он ташаккул раванқи инноватсияро дар маҷмӯъ дар иқтисодиёти мамлакат, комплексҳо ва соҳаҳои алоҳидаи он муаррифию арзёбӣ менамояд. Дар тафриқа аз он фаъолияти инноватсионӣ–ин ҷараёнест, ки ба самти дар амал татбиқгардонии натиҷаҳои татқиқотҳои коркардҳои илмӣ ба итмомрасида равона гардида, татбиқи комёбиҳои илмӣ – техникаро дар маҳсулоти нав, такмилдиҳии маҳсулоти мавҷуда, мукамалгардонии ҷараёнҳои технологияи истеҳсоли маҳсулотҳо ва дигар тадқиқотҳои коркардҳои илмӣ иловагии ба он алоқамандро дар доираи корхонаҳо (муассисаҳо, ташкилотҳо) фаро мегирад. Мафҳуми фаъолияти инноватсионӣ дар моддаи 5, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» аз 16.04.2012, №822. хело ҳам ботавсил тавсиф гардидааст. Аммо ба фикри мо, дар ин тавсиф унсурҳои ҷараёни инноватсионӣ ва фаъолияти инноватсионӣ бо ҳам омезиш ёфтаанд. Дар ин ҷода мо тарафдори ҳамон гурӯҳи олимон ҳастем, ки ҷараёни инноватсиониро ҳамчун асоси ташкилии фаъолияти инноватсионӣ шарҳ додаанд. Аз ин нуқтаи назар ҷараёни инноватсионӣ аз 2-давра иборат мебошад: а) давраи якум, бунёд (истеҳсол, ихтироъ,

⁴⁸ Коваленко Н.Я. Экономика сельского хозяйства. -М.: «ТАНДЕМ»,1999г.-С.273-285(448с.)

сохтани)-и навоарӣ номгузорӣ шудааст, ки чун қоида, аз марҳилаҳои пайдарпайи тадқиқотҳои илмӣ, корҳои озмоишӣ-конструкторӣ, ташкили истеҳсолот (ва фурӯш)-и озмоишӣ, ташкили истеҳсолоти тиҷоратӣ таркиб ёфтааст; б) давраи дуввум, паҳнкунии навоарӣ номгузорӣ шудааст, ки дар ин давр азнавтақсимкунии самараи муфиди ҷамъиятӣ миёни истеҳсолкунандагони гуногуни навоарӣ ва истеъмолкунандагони он сурат мегирад. Дар баъзе адабиётҳо чараёни инноватсиониро аз чунин марҳилаҳо иборат медонанд: бунёди инноватсия, ҷорикунони инноватсия, истифодаи инноватсия, тиҷоратикунони инноватсия⁴⁹.

Мафҳуми дигари ба инноватсия ва фаъолияти инноватсионӣ алоқаманд ин сфераи (доираи) инноватсионӣ маҳсуб меёбад. Коршиносони мавзӯи таҳқиқотӣ онро ҳамчун соҳаи фаъолияти истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагони маҳсулот (кор ва хизматҳо)-и инноватсионӣ медонанд, ки бунёд (ихтироот) ва паҳнкунии навоариҳо (инноватсия)-ро низ фаро мегирад⁵⁰. Ҳамчунин, мафҳуми дигаре, ки бо фаъолияти инноватсионӣ алоқамандии зич дорад, мафҳуми нерӯи инноватсионӣ ба ҳисоб меравад. Дар моддаи 1, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» мафҳуми номбурда ҳамчун иқтидори инноватсионӣ –маҷмӯи шаклҳои гуногуни захираҳои зеҳнӣ, молиявӣ, истеҳсолию технологӣ, ҳуқуқӣ ва ғайра, ки барои татбиқи фаъолияти инноватсионӣ заруранд, шарҳ дода шудааст⁵¹. Ба фикри мо, хуб мешуд, ки ба ҷойи калимаи «иқтидор» калимаи «нерӯи» истифода мешуд. Зеро калимаи «иқтидор» бештар ба истилоҳи «мощность» мувофиқат мекунад.

Масъалаи дигар, ки ба омӯзишу фарогирии инноватсияҳо ва фаъолияти инноватсионӣ алоқамандии ногусастанӣ дорад, ин таснифоти онҳо ба шумор меравад. Қобили қайд аст, ки таснифот навоариҳо дар шинохти онҳо, яъне дарки моҳият, самти истифода, самаранокӣ ва дигар

⁴⁹ Раҳмонов Дж.Р. Управление инновационными процессами на промышленных предприятиях в условиях переходной экономики/ автореф. диссерт., к. э.н.-Москва, 2016. -С.10.

⁵⁰ Экономика фирмы /Под ред. Проф.О.И. Волков, В.К. Скляренко. -М.: ИНФРА-М, 2000- С.92-95.

⁵¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ», соли 2012, №822. -С.1

пахлӯҳои мусбию манфии инноватсияҳо хеле муҳим аст. Дар ин маврид аз ҷониби олимони зиёде (К.Пэвитт, У.Уоклер, А.Улманн, А.И. Пригожин, Тюрин В.Ю., Яковец Ю.В., Коротаев А.С., Л.И. Кошкин, А.Е. Хачатуров, И.С. Булатов, Комилов С.Ҷ. и Алиева Г.Ш., Файзуллоев М.Қ.) таснифоти гуногуни инноватсияҳо пешниҳод гардидаанд, ки аз рӯи аломатҳои гуногун ва параметрҳои мухталифи инноватсияҳо сурат мегиранд⁵². Ба мақсади равшани андохтан ба ин паҳлуи мавзӯи таҳқиқоти мувофиқи таҳлилу баррасии адабиёти дар ин самт дарҷшуда гурӯҳбандии инноватсияҳоро аз рӯи муҳимтарин аломатҳои таснифоти мавриди муҳокимаи хонандаи гиромқадр қарор медиҳем. Навовариҳоро аз рӯи аломатҳои зерин гурӯҳбандӣ мекунанд:

А) Аз рӯи аҳамият ва дараҷаи самараи иқтисодиашон.

1) Инноватсияҳои базисӣ (онҳоро навовариҳои ибтидоӣ ва ё ислоҳоти низ мегӯянд)-навовариҳое мебошанд, ки барои пайдоиши соҳаҳои нави саноат ва ташаккули бозорҳои нав асос мегузоранд;

2) Навовариҳои бо хусусияти беҳтаркунӣ -ин инноватсияҳое мебошанд, ки дар ҷараёни ба таври максималӣ ба талаботи бозор мувофиқ гардонидани маҳсулоти нав ё технологияи нав зӯҳур мекунанд;

3) Псевдоинноватсия (навовариҳои бардурӯғ) – ин навовариҳое мебошанд, ки амалигардонии онҳо ба тағйироти хеле хурд мусоидат мекунанд. Ин навовариҳо аз пешрафти техникӣ дида ба мукамалгардонӣ ё модификатсия алоқамандии зичтар доранд.

Б) Аз рӯи миқёси паҳншавиашон.

1) Навовариҳое, ки барои соҳаи нави истеҳсолкунандаи маҳсулоти яктаркиба асос ба ҳисоб мераванд (таҳкурси шуморида мешаванд);

⁵² Коротаев А.С. Нововедение в промышленности США.,1981. -С.51.; Пригожин А.И. Нововедения: Стимулы и препятствия. -М.: Политиздат,1989. -С.271-286.; Яковец Ю.В. Ускорение НТП: теория и экономический механизм. -М, Экономика,1988. -С.335; Комилов С.Ҷ., Алиева Г.Ш. Менеджмент инноватсионӣ. -Душанбе,2016. -С.20-22.; Ильенкова С. Д. Инновационный менеджмент. - М, 2004. - С.16. (343 с.); Кошкин Л.И. Менеджмент на промышленном предприятии. - Л., 2000. – С.38.; Файзуллоев М.Қ. Основы развития инновационной деятельности предприятий. Душанбе.: «Ирфон», 2004. -С.21-24.

2) Навовариҳое, ки дар ҳама соҳаҳои хоҷагии халқ истифода бурда мешаванд.

В) Аз рӯйи хусусияти талаботҳои қонеъгардонидашаванда.

1) Инноватсияҳое, ки барои қонеъгардонии талаботҳои мавҷуда равона гардонидани шудаанд;

2) Инноватсияҳое, ки барои қонеъгардонии талаботҳои нав нигаронидани шудаанд.

Г) Аз рӯйи дараҷаи инноватсия (навоарӣ).

1) Инноватсияҳое, ки ба ихтирооти нав асос ёфтаанд;

2) Инноватсияҳое, ки бунёд ё худ арзи вучуд намудани онҳоро ба принсипи «Истеҳсоли ҳамон як намуди мол (кор, хизматҳо) бо усули нав» асоснок намудан мумкин аст.

Д) Аз рӯйи сабаби пайдошавон.

1) Инноватсияҳои реактивӣ – ин инноватсияҳое мебошанд, ки дар ҷавоби навоариҳои рақибон ба вучуд оварда шудаанд ва мақсад аз арзи вучуд намудани онҳо ин муборизаи ҳамаҷониба барои мустаҳкам намудан ва аз даст надодани мавқеи корхона дар бозор мебошад;

2) Инноватсияҳои стратегӣ – ин навоариҳое мебошанд, ки хусусияти пешравӣ (пешсафи)-ро соҳиб буда, мақсади ҷорӣ намудани онҳо ба даст овардани бартарии конкретӣ дар оянда мебошад.

Е) Аз рӯйи ҷойи (доираи) гузориш.

1) Инноватсияҳои маҳсулотӣ (маҳсулотҳои нав, масолаҳои нав);

2) Инноватсияҳои бозорӣ: инноватсияҳое, ки доираҳои нави истифодаи маҳсулотро мекушоянд; инноватсияҳое, ки имконияти дар бозорҳои нав фурӯхтани маҳсулотро ба вучуд меоваранд;

3) Инноватсия-ҷараёнҳо (навоариҳо дар ҷараёнҳои технологӣ, навоарӣ дар ташкили ҷараёни истеҳсолот, навоарӣ дар ҷараёни идоракунии истеҳсолот).

Ҳамин тариқ, таҳлилҳо нишон доданд, ки дар адабиётҳои иқтисодӣ дар мавриди муайянкунии мафҳуми инноватсия миёни олимони як фикри ягона, ки ҳама ба он розӣ бошанд, мавҷуд нест. Аз дигар ҷониб,

фаъолияти инноватсионӣ (ҳамчун соҳаи дониш, илм) дар комплекси агросаноатӣ нисбати соҳаи саноат ва дигар соҳаҳо камтар мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Гарчанде дар мамолики дорои сектори аграрии тараққикарда агроинноватсияҳо дар сатҳи хеле баланд мавриди истифода қарор доранд, аммо дар кишоварзии ҷумҳурии мо он ҳамчун падидаи навини иқтисодӣ дар шаклҳои гуногун аҳён- аҳён зухур намуда истодааст. Аз ин рӯ, дар навбати худ инноватсияҳо дар сектори аграрӣ аз инноватсияҳои дигар соҳаҳо фарқ карда меистанд, ки ин фарқиятҳо аз хусусиятҳои худи истеҳсолоти кишоварзӣ бармеоянд. Аз ин ҷост, ки дар адабиётҳои иқтисодии ба кишоварзӣ бахшидашудаи солҳои охир (олимон-иқтисодчиён ба монанди Коваленко Н.Я., Сорокин В.С., Алтухов И.А., Добрынин В.А., Назаренко В.И., Паптсов А.Г., Попов Н.А., Петренко И.Я., Чужинов П.И. ва диг.) бештари вақт чунин навъҳои инноватсияро мекунад: инноватсияҳои характери иқтисодию иҷтимоӣ дошта; инноватсияҳои хусусияти ташкилӣ дошта, инноватсияҳои хусусияти техникаю технологӣ ва истеҳсолӣ дошта, инноватсияҳои хусусияти селекционию генетикӣ дошта. Чунин таснифот аз он хушдор медихад, ки зимни идоракунии ҷараёни инноватсионӣ ва фаъолиятҳои инноватсионӣ дар соҳаи аграрӣ ба ҳар як навъи инноватсия диққат додан лозим меояд, то ин ки дар маҷмӯъ инноватсияҳо ба рушди самаранокии истеҳсолоти корхонаҳои кишоварзӣ ва КАС мусоидат намоянд.

Дар адабиётҳои иқтисодӣ ва таҷрибаи фаъолияти субъектҳои хоҷагидор, дар доираи модели соҳибқорӣ инноватсионӣ аз рӯйи аломати муносибати корхонаҳо ба навоариҳои корхонаҳо ба гурӯҳҳои зерин ҷудо мекунад:

1) Инноваторҳо-пешвоён ин корхонаҳое мебошанд, ки ташаббусқори навоариҳо ба ҳисоб мераванд. Навоариҳое, ки ба ташаббуси ин корхонаҳо арзи вуҷуд мекунад, аз ҷониби дигар корхонаҳо дастгирӣ меёбанд, ки онҳоро инноваторҳо – пайравҳо меноманд;

2) Корхонаҳое, ки фаъолиятшон ба ихтирооти нави илмӣ нигаронида шудааст ва корхонаҳое, ки навовариро дар асоси усулҳои нави истифодаи ихтирооту навовариҳои қаблан вучуд дошта мебароваранд;

3) Корхонаҳое, ки инноватсияҳои базавӣ бунёд месозанд ва корхонаҳое, ки фаъолиятшон ба бунёди навовариҳо-шаклтағйирдиҳиҳо равона гардидааст;

4) Корхонаҳое, ки инноватсияро бо мақсади дар оянда дар як соҳа истифода намудан бунёд месозанд ва корхонаҳое, ки навовариро бо мақсади дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ истифода намудан бунёд месозанд;

5) Корхонаҳое, ки «инноватсия - маҳсулот» ва корхонаҳое, ки «инноватсия - ҷараёнҳо» - ро ба амал мебароваранд;

6) Корхонаҳое, ки барои бозорҳои нав навоварӣ мекунанд ва корхонаҳое, ки фаъолиятшон ба инноватсияҳои ба бунёди сфераҳои нави истифода дар бозорҳои кӯҳна мусоидаткунанда, нигаронида шудааст⁵³.

Мақсаду сабаби қабул намудани омӯзишу баррасии фаъолияти инноватсионӣ аз он иборат мебошад, ки зимни фаъолият дар доираи бозори рақобати озод ҳар як роҳбари корхона эҳсос мекунад, ки дар ин муҳити рақобатнок бояд нисбати рақибонаш соҳиби бартариятҳо бошад, вагарна мавқеи худро аз даст медиҳад. Роҳбарияти корхона медонад, ки яке аз (олот) воситаҳое, ки ин бартариятро таъмин месозад, инноватсия ва ташкили фаъолияти инноватсионӣ ба шумор меравад.

Ҳамин тариқ, моҳияти инноватсия ва унсурҳои таркибии фаъолияти инноватсиониро мавриди муҳокима қарор дода чунин натиҷагирӣ намудем: 1) шарҳи мафҳуми инноватсияро, ки олимони гуногуни хориҷию ватанӣ дар асарҳои илмии чопнамудашон анҷом доданд, мавриди баррасӣ қарор додем ва ба хулосае омадем, ки ИННОВАТСИЯ

⁵³ Комилов С.Ҷ., Низомова Т.Д., Давлатзод У. Иқтисоди корхонаҳо. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни мактабҳои олии таҳсилоти кредитӣ. -Душанбе,2015. -С.443-448(640 саҳ.).

(навоарӣ) – ин натиҷаи ниҳои фаъолияти инноватсионӣ мебошад, ки дар намуди маҳсулоти нав ё маҳсулоти такмилёфтаи ба бозор баровардашуда дар амал татбиқгардии худро ифода мекунад. Ҳамчунин гуфтан мумкин аст, ки инноватсия (навоарӣ)–ин натиҷаи ниҳои фаъолияти инноватсионӣ мебошад, ки дар намуди чараёни технологии нав ё чараёни технологии мукамалгардидаи мавриди истифода қароргирифта, баромад мекунад; 2)дар асоси таҳлили чор ҷанбаҳои моҳиятии инноватсияҳо ва фаъолияти инноватсионӣ муайян шудаанд; 3)дар адабиётҳои иқтисодии кишоварзӣ инноватсияҳои характери иқтисодию иҷтимоӣ дошта, инноватсияҳои хусусияти ташкилӣ дошта, инноватсияҳои хусусияти техникую технологӣ ва истеҳсолӣ дошта, инноватсияҳои хусусияти селекционию генетикӣ доштаро ҷудо мекунанд. 4)натиҷаҳои ниҳои истифодаи инноватсия (навоарӣ)-ро дар пастиҳои хароҷоти корхонаҳо, афзоиши ҳаҷми истеҳсолоти онҳо, ба даст овардани бозорҳои нави фурӯши молу маҳсулот, зиёдшавии фоида, мусоидат намудан ба баландбардории самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ (аз ҷумла соҳибкории аграрӣ) ва рушди иқтисоди миллӣ арзёбӣ намудан мумкин аст.

1.3. Низоми идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳо ва хусусиятҳои он

Марҳилаи саноаткунонии рушди иқтисодии КАС-и Ҷумҳурии Тоҷикистон, пеш аз ҳама бояд хусусияти инноватсионӣ касб кунад. Зеро тағйиротҳо ва азнавсозҳои инноватсионӣ қариб тамоми ҷабҳаҳои фаъолияти хоҷагидорӣ ва доираҳои ҳаёти ҷомеаро фарогир шудаанд. Аз натиҷаҳои самарабахши амалигардонидани фаъолияти инноватсионӣ субот, рушд ва самаранокии низоми иқтисодии мамлакат вобастагии мустақим дорад. Ҳамчунин, вазъи ояндаи корхона дар бозорҳои алоҳида (мавҷуда ва арзи вучуднамуда) низ ба фаъолияти инноватсионии корхона алоқамандӣ дорад. Ғайр аз ин, фаъолияти инноватсионӣ ба ақидаи мо, дар миёни даврҳо, марҳилаҳо ё фазаҳои чараёни инноватсионӣ - марҳилаи калидӣ ба шумор меравад. Чунки маҳз

фаъолияти инноватсионӣ дар доираи корхонаҳо инъикоскунандаи самаранокии раванди инноватсионӣ маҳсуб меёбад, яъне ҷорӣ гардонидани инноватсия дар корхона ва самаранокии он натиҷаи ниҳоии ҷараёнҳои инноватсионӣ мебошад. Аз ин ҷост, ки ба ин масъала, яъне ба идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳо бояд диққати ҷиддӣ дод. Албатта, идоракунии фаъолияти инноватсионии корхона яке аз зернизоми идоракунии корхонаҳо ба ҳисоб меравад. Барои дарки мавқеи низом (зернизом)-и идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳо ба сохтору таркиби низоми идоракунии корхонаҳои муосирро шарҳи мухтасар медиҳем. Идоракунии ин равона сохтани таъсир аз ҷониби органи идоракунанда ба объекти идоракунии бо мақсади ба даст овардани натиҷаҳои муқарраргардида, мувофиқат ва ё ислоҳу пурракунии амалҳои иҷрокунандагон мебошад. Идоракунии шомили пешбинӣ, банақшагири, ташкил, назорат ва танзими ҷараёнҳои иҷроиши корҳо мебошад. Корхонаи истехсолии муосир ҳамчун комплекси мураккабе арзёбӣ мегардад, ки тамоюлҳо ва низоми кориашро механизми идоракунии таъмин менамояд, ки алоқаҳои дохиликорхонавиرو муқаррар намуда, фаъолияти ҳама звенаҳо ва коркунони корхонаро аз коргари оддӣ то директор ба инобат мегирад. Идоракунии дар маънои воқеии ин калима ин таъсир ба коркунон, ба мақсади ноил шудан ба ҳадафҳои мебошад, ки корхона ё коллективи он дар назди худ гузоштааст.

Идоракунии аз як ҷониб, ба донишҳои бахшҳои мухталиф ба монанди иқтисодиёт, сиёсатшиносӣ, ҷамъиятшиносӣ, психология, фанҳои муҳандисӣ, статистика асос меёбад. Аммо аз дигар ҷониб, идоракунии бевосита ба омӯзиши чуқури таҷрибаи корхонаҳо, ташкилотҳо, компанияҳои гуногун (дар раванди таърихи дуру дарози фаъолияти инсон) асос меёбад. Низоми идоракунии корхонаҳо компонентҳои зеринро дар бар мегирад:

- принсипҳо ва вазифаҳои идоракунии;
- сохтори ташкилии органҳои идоракунии ва ҳайати он;

- методҳои иқтисодию ҳуқуқӣ ва маҳдудиятҳо;
- ахборот ва воситаҳои техникӣ коркарди он.

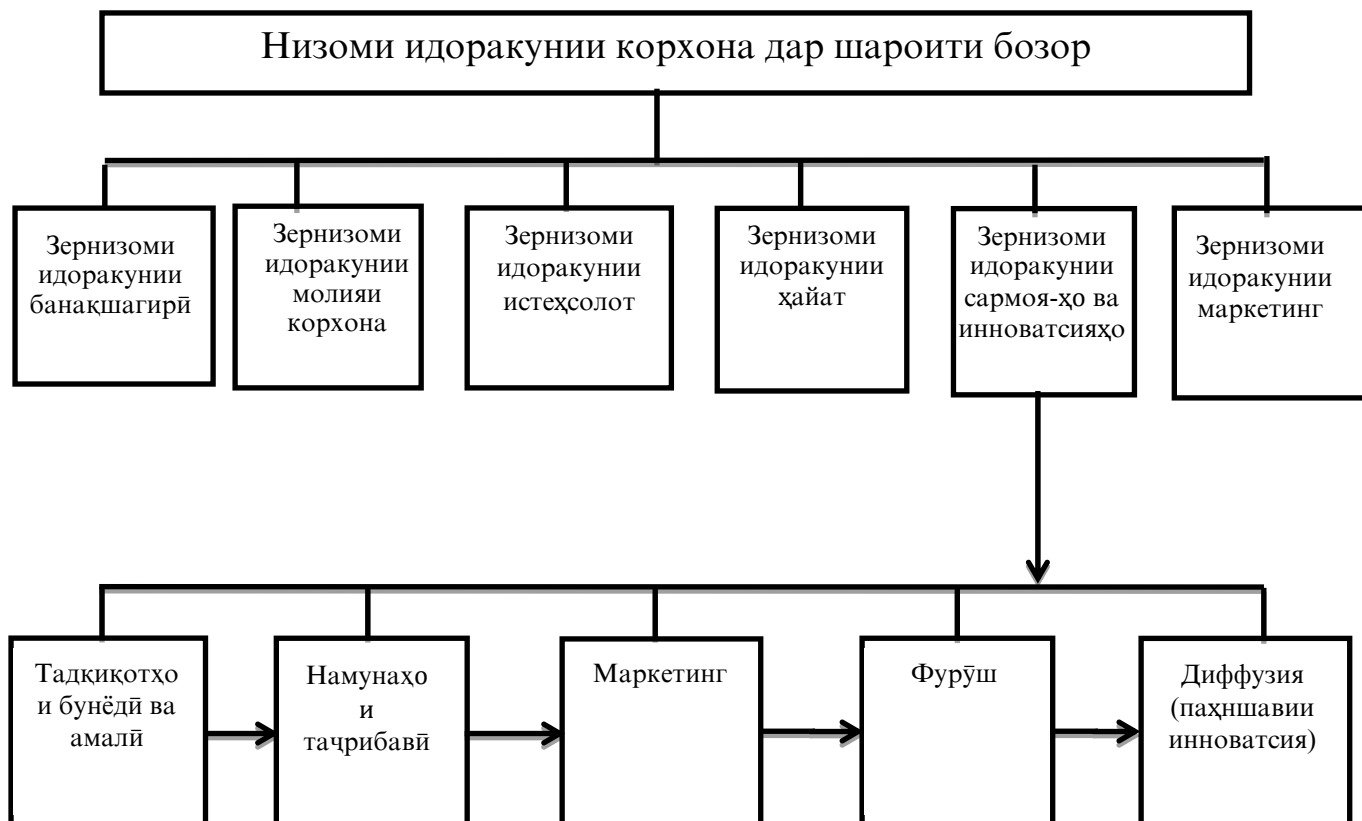
Қобили қайд аст, ки идоракунии корхонаҳо аз зернизомҳои функционалӣ (амалкунанда)-и зерин таркиб ёфтааст:

- идоракунии стратегӣ ва ҷорӣ корхонаҳо;
- идоракунии банақшагирӣ;
- идоракунии ҳайат;
- идоракунии истеҳсолот;
- идоракунии фаъолияти маркетингии корхона;
- идоракунии молияи корхона;
- **идоракунии инвестисияҳо ва фаъолияти инноватсионӣ**⁵⁴. (ниг. нақшаи 2).

Ҳар як зернизоми идоракунии вазифаҳои ба худ хос доранд, ки онҳоро мавриди арзёбӣ қарор медиҳем. Вазифаҳои идоракунии стратегӣ ин таъмини рушди иқтисодии корхона ва баландбардории рақобаттобоварии он мебошад. Асоси вазифаҳои идоракунии стратегии корхона аз нуктаҳои зерин бармеоянд: - таҳлили стратегӣ тағйиротҳои дар муҳити беруна зухурнамуда (дар бозор, дар иқтисодиёт, дар қонунгузорӣ ва ғ.) ва шароитҳои барои ташаккулёбии мақсадҳо, имкониятҳои потенциалии корхона (захираҳо, лоиҳаҳо, фикру ақидаҳо, мавҷудияти тим); -интихоби стратегӣ тараққиёти корхона ва вариантҳои алтернативии он; -амалигардони стратегияи интихобнамудаи тараққиёти корхона.

Вазифаҳои идоракунии ҷорӣ корхонаҳо ин таъмини кори бетанаффус ва муттасилу мунтазами ҳамаи звеноҳои корхона мебошад, ки ба самти иҷроиши воқеии вазифаҳои муқарраршуда равона гардидаанд.

⁵⁴ Пириев Ҷ.С. ва диг. Иқтисоди кишоварзӣ (воситаи таълимӣ)- Душанбе: «Ирфон», 2006.-С. 256-259(272с.)

Нақшаи 2. Сохтори низоми идоракунии корхона дар шароити бозор

Ба вазифаҳои зернизоми идоракунии ҳайат вобаста аз амалигардонии стратегияи тараққиёти корхона, ки дар дараҷаи идоракунии стратегӣ ва талаботҳои ҷорӣ истеҳсолот қабул гардидаанд, дохил мегарданд: - таъмини корхона бо кадрҳои лозимӣ, бо миқдор ва квалитатсияҳои зарурӣ; - омӯзиши коркунон вобаста аз технологияи қабулшуда (ҷоришуда) ва ташкили истеҳсоли маҳсулот; - ҷобачогузориҳои ҳайати коркунон вобаста аз ҷойҳои корӣ; - гузаронидани баҳодихии воқеии натиҷаҳои меҳнати ҳар як коргар ва дар ин замина пардохт намудани музди меҳнат, ҳамчун инъикоскунандаи ҳавасмандии самаранокии меҳнати коргар; - таъмини ҳуқуқӣ ва ҳифзи иҷтимоии коркунон; - таъмини бехатарии меҳнат ва шароитҳои мусоиди меҳнатӣ.

Вазифаҳои асосии зернизоми идоракунии истеҳсолот инҳоянд:

- ташкили истеҳсоли маҳсулот дар ҳаҷмҳои банақшагирифташуда ва сифати муқарраршуда ба талабот ҷавобгӯ;
- ташкили истеҳсоли маҳсулот бо арзиши аслии банақшагирифташуда;
- ташкили интиқоли

маҳсулоти истехсолшуда ба чойҳои барои фурӯш муайянгардида, дар муҳлатҳои муқарраргардида.

Зернизоми идоракунии фаъолияти тичоратии корхона яке аз муҳимтарин ҷузъҳои хизматрасонии он ба ҳисоб меравад. Ин зернизом, аз як ҷониб, кадом намуди маҳсулотро бо кадом миқдор ва дар кадом муҳлат истехсол намуданро барои корхона муайян мекунад. Аз дигар ҷониб, таъмини корхона бо омилҳои истехсолотӣ (бо нархҳое, ки ба афзоиши хароҷотҳои истехсолот мусоидат намеkunанд) ва ташаккулёбии бозори фурӯши маҳсулоти корхона дар ҳаҷмҳо ва нархҳои талаботи корхонаро қонёkunанда ба фаъолияти самаранокии ин зернизоми идоракунии вобастагии мустақим дорад.

Вазифаҳои зернизоми идоракунии молики корхонаҳо инҳоянд: ташкил ва назорати маблағҳои пулии аз фурӯши маҳсулот воридшаванда; дастрас намудани маблағҳои пулие, ки мувофиқи қарордод ё шартномаҳои пешакӣ ба корхона бояд пардохт шаванд; рӯёнидани маблағҳои пулӣ барои хизматрасонӣҳое, ки корхона анҷом додаст.

Вазифаҳои асосии зернизоми идоракунии фаъолияти инвеститсионӣ инноватсионии корхонаҳо инҳоянд: -тақмили мунтазами ташкили фаъолияти инвеститсионӣ дар корхона дар асоси ҷустуҷӯ, интихоб, қарқард ва ҷорисозии лоиҳаҳои инвеститсионӣ дар заминаи тақлифу пешниҳодоти инноватсионӣ; -ташкили бонки пешниҳодоти инноватсионӣ ва вариантҳои қабули амалигардонии онҳо; -ташкили раванди ошқорсозии мушкилоти дар ин самт ҷойдошта ва ҷутуҷӯи роҳҳои ҳалли онҳо; -ташаккули муҳити ба пайдоиши навовариҳо мусоидатkunанда ва ҷустуҷӯи идеяҳо (афқор)-и нав⁵⁵.

Ҳамин тариқ, мо мавқеи зернизоми идоракунии фаъолияти инноватсиониро дар доираи корхонаҳои муосир муайян намудем. Қадами навбатӣ, ки асоси омӯзиши ғоявии ҳар як ҳодисаи нави (ҷараёни) илмӣ,

⁵⁵ Фасихов И.С. Иқтисодиёти агросаноатӣ ва муносибатҳои бозорӣ (васоити таълимӣ) – Душанбе: ДМИТ, 2015. -С. 160-164.

аз ҷумла фаъолияти инноватсиониро ташкил медиҳад, ин муайянкунии дастгоҳҳои даркунии он ба шумор меравад. Дар зери ин мафҳум, одатан, ақидаҳои олимони гуногун оид ба мафҳуми мавриди баррасӣ қарор гирифта дар назар дошта мешавад. Оид ба мафҳуми идоракунии фаъолияти инноватсионӣ аз ҷониби олимони иқтисодчиён ҳам дар маъноии васеи ин истилоҳ, дар доираи микроиқтисод шарҳҳои гуногун мавҷуданд. Ба мақсади равшани андохтан ба ин масъала муҳимтарини онҳоро мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор медиҳем. Зеро нуктаи назар ва корҳои илмию таҳқиқотии онҳо оид ба ин мавзӯ ба мо имкон медиҳанд, ки нисбати мафҳуми номбурда дуруст хулосабарорӣ намоем. Бо ибораи дигар, олимони гуногун мафҳум ва ташаккули низоми идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳоро аз равшани мақсадҳои (ҳадафҳои) гузошташудашон баҳогузори мекунанд, яъне ҳар як муҳаққиқ ҳадафи ташаккули ин зернизоми идоракунии корхонаро ба таври худ мебинад. Аз ин рӯ, шарҳи олимони гуногун оид ба ин ё он мафҳум ё масъалаи баррасишаванда аз якдигар фарқ мекунанд. Ба мақсади равшани андохтан ба мафҳуми номбурда афкори олимони зеринро мавриди муҳокима қарор медиҳем. Масалан, В.Г. Мединский зернизоми идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаро дар ташаккули дилхоҳ сохтори ташкилии мебинад, ки он ҳадафҳои инноватсионии корхонаро бо назардошти истифодаи ратсионалии захираҳои моддӣ, меҳнатӣ ва молиявӣ таъмин мекунанд⁵⁶. Нуктаи ҷолиби ин шарҳ дар он зухур мекунанд, ки олими машҳур идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаро – ҳамчун ташаккули сохтори ташкилӣ дар корхона шарҳ медиҳад. Ва ба ақидаи мо, дар ин маврид хато ҳам намекунад, зеро барои идоракунии фаъолияти инноватсионии корхона дар корхона бояд ягон сохтор ташкил карда шавад ё масъул бошад. Қобили қайд аст, ки нуктаҳои назари ба ҳамин монанд дар адабиёти иқтисодӣ бештар вомехӯранд. Масалан, Ивасенко А.Г., Я.И. Никонова,

⁵⁶ Мединский В.Г. Инновационный менеджмент. -М.: ИНФРА -М, 2009. -С.31.

А.О.Сизова низ ба ҳамин монанд ақида доранд⁵⁷. Гурӯҳи дигари олимон ба монанди Ф.Уколов, В.А.Глайда, С.С. Мазин идоракунии фаъолияти инноватсионӣ ва ҳадафҳои онро ҳамчун фаъолияти нишонгиронаи ташкилот муаррифӣ намудаанд, ки ба бунёди чизе, ки дар муҳлатҳои муқарраршуда амалӣ мегардад ва ё ба (чун қоида ба мавҷудияти захираҳо ва маҳдудияти онҳо асос ёфтааст) ҳалли мушкилот ё вазъияти ба вуқӯъпайваста нигаронида шудааст. Мавриди тазаккур аст, ки олимони номбурда дар таърифи ба идоракунии фаъолияти инноватсионӣ додаи худ ба якчанд нукта диққат додаанд, ки дар дигар таърифҳо кам вомерӯанд, яъне олимони номбурда идоракунии фаъолияти инноватсиониро “фаъолияти нишонгиронаи ташкилот” номидаанд, баъдан дар вазъи маҳдудияти захираҳо ба вуқӯъ пайвастании онро ёдовар шудаанд⁵⁸. Олимони Ю.П. Морозов, А.И. Гавриков ва А.Г. Гординов идоракунии фаъолияти инноватсиониро ҳамчун фаъолияти арзёбӣ намудаанд, ки барои ба даст овардани натиҷаҳои баланди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ (бо роҳи истифодаи инноватсия) дар фаъолияти истеҳсолӣ – тиҷоратии корхона равона гардидааст⁵⁹. Ба ақидаи мо, муаллифони ин таъриф дар шарҳи худ бештар ба ҳадафҳои идоракунии фаъолияти инноватсионӣ диққат додаанд, яъне натиҷаи идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаро ҳамчун натиҷаҳои баланди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ баҳогузорӣ намуданд. Дигар нуктаи муҳимми ин таъриф дар он асос меёбад, ки дар он муаллифон ба ҳайси ҳадафи идоракунии фаъолияти инноватсионӣ натиҷаи экологиро арзёбӣ намуданд. Чунин баҳогузорӣ дар дигар таърифҳои ба ин мафҳум додаи дигар олимони кам ба назар мерасад. Зеро имрӯзҳо ҷониби экологии фаъолияти инноватсионӣ низ яке масъалаҳои муҳим барои корхонаҳо ва умуман иқтисодиёт аксари давлатҳо таъдил ёфтааст.

⁵⁷ Ивасенко А.Г. Инновационный менеджмент. -М.: КНОРУС, 2009. -С.81.

⁵⁸ Уколов В.М. Инновационный менеджмент в государственной сфере и бизнесе. -М.: «Экономика», 2009. -С.134.

⁵⁹ Морозов Ю.П., Гавриков А.И., Гординов А.Г. Инновационный менеджмент. -М.: ЮНИТА-ДАНА, 2003. -С.8

Я.С. Барютин дар асари ба фаъолияти инноватсионӣ бахшидаи худ, ки дар зери раҳбарии олимони машҳур А.К. Казантсева ва Л.Э. Мендели ба чоп расонидааст, фаъолияти инноватсиониро ҳамчун фаъолияте арзёбӣ намудааст, ки ба таъмини амалкарди дарозмуддати корхона нигаронида шудааст ва ба ташкили самараноки чараёнҳои инноватсионӣ ва рақобатпазирии маҳсулоти инноватсионии корхона асос меёбад⁶⁰. Нуктаи муҳимтарини ин шарҳ ташкили самараноки чараёнҳои инноватсионӣ ва рақобатпазирии маҳсулоти инноватсионӣ маҳсуб меёбад. Махсусан, рақобатпазирии маҳсулоти инноватсионии корхона мавриди таъкид аст. Зеро идоракунии фаъолияти инноватсионӣ бояд ба рақобатпазирии маҳсулоти инноватсионии корхона мусоидат намояд, вагарна идоракунии фаъолияти инноватсионӣ маънои худро гум мекунад.

Гуруҳи дигари олимони соҳаи иқтисод, ки дар бахши фаъолияти инноватсионӣ ва идоракунии он тадқиқотҳо бурданд (Э.А.Козловская, Д.С.Демиденко, Е.А.Яковлева ва дигарон), идоракунии фаъолияти инноватсиониро ҳамчун фаъолияте шарҳ доданд, ки амалкарди муътадили фаъолияти корхона ва ҷузъу томҳои ба тараққии фазои мусоиди иқтисодию иҷтимоии корхона таъмин карда, масъулияти рушди корхонаро ба зимма мегирад⁶¹. Қайд кардан лозим аст, ки дар таърифоти боло олимони номбурда идоракунии фаъолияти инноватсионии ташкилот (корхона)-ро дар маънои васеяш шарҳ доданд. Дар ин раванд як нуктаро набояд фаромӯш кард, ки идоракунии фаъолияти инноватсионии корхона ин як зернизомии идоракунии корхона ба ҳисоб меравад. Аз ин ҷост, ки на ҳама ҳадафҳои, ки олимони номбурда ба идоракунии фаъолияти инноватсионии корхона вогузор намуданд, ба ин зернизомии идоракунии корхона мансуб дониста намешавад, яъне ба ақидаи мо, ҳадафҳои идоракунии фаъолияти инноватсионии корхона бояд каме маҳдудтар бошанд.

⁶⁰ Барютин Я.С. Основы инновационного менеджмента. -М.: «Экономика», 2004. -С.63.

⁶¹ Экономика и управления инновациями. Учебник/ Э.А.Козловская, Д.С.Демиденко, Е.А. Яковлева. - М.: Экономика, 2012. -С.320.

В.В. Гришин, ки масоили идоракунии фаъолияти инноватсиониро дар шароити модернизатсияи (таҷдиди) иқтисодӣ миллӣ мавриди таҳқиқ қарор додааст, идоракунии фаъолияти инноватсиониро ҳамчун фаъолияте баҳогузори намудааст, ки ҷорисозии инноватсияро дар субъектҳои хоҷагидорӣ бо назардошти ҳамгирии мувофиқ дар занҷираи одам – техника – технология, таъмин менамояд⁶². Нуктаи ҷолиби ин таъриф дар он зухур мекунад, ки олим дар он ба ҳамгирии мувофиқ мусоиди одам – техника – технология таъкид ба амал овардааст. Чунин таъкид дар дигар таърифҳои ба мафҳуми мазкур додаи дигар олимони қариб, ки ба назар намерасад. Воқеан, ин масъала имрӯзҳо ҷаҳони муосирро ба ташвиш овардааст, яъне аксари навоариҳои, ки дар истеҳсолоти иҷтимоӣ амалӣ мегарданд, аз як ҷониб боиси пешрафти иқтисодӣ корхонаҳо ва афзоиши дараҷаи ғоиданокии онҳо мегарданд, аммо аз дигар ҷониб, онҳо боиси аз кор озод шудани садҳо ҳазор коргарон мегарданд. Баъзе аз олимони ақдадоранд, ки коргарони аз кор озодшударо дар соҳаҳои сфераи ғайриистеҳсоли ба кор таъмин кардан мумкин аст. Вале хотиррасон бояд кард, ки инноватсияҳо соҳаҳои ғайриистеҳсолиро низ фаро мегиранд. Дар ин соҳаҳо ва ташкилотҳои онҳо имрӯзҳо як дастгоҳ ё механизм ба ҷои дахҳо ва ҳатто садҳо нафар кор мекунад. Олими дигар бо номи А.В.Гугелев идоракунии фаъолияти инноватсиониро ҳамчун фаъолияте арзёбӣ намудааст, ки ба ташаккули иқлими инноватсионӣ дар ҳама сфераҳои фаъолияти корхона мусоидат намуда, ба ҷустуҷӯи ҳамҷониба, бақайдгирӣ, тайёркунӣ, тижораткунонии навоариҳо, ки ба рақобатпазирии фирма мувофиқат мекунанд, равона гардидааст⁶³. Қобили қайд аст, ки дар ин таъриф олими номбурда ҳадафҳои идоракунии фаъолияти инноватсиониро хеле хуб ва ботавсил шарҳ додааст. Қайд кардан зарур аст, ки дар адабиётҳои иқтисодӣ ва ҳам дар таҷрибаи амалии корхонаҳо дар мавриди идоракунии инноватсияҳо мафҳуми менечменти инноватсиониро бештар истифода менамоянд. Дар асари илмию таҳқиқотии худ олимони ватанӣ

⁶² Гришин В.В. Управление инновационной деятельности в условиях модернизации национальной экономики. -М.: «Дашков и К⁰», 2009. -С.24.

⁶³ Гугелев А.В. Инновационный менеджмент. -М.: «Дашков и К⁰», 2007. -С.20.

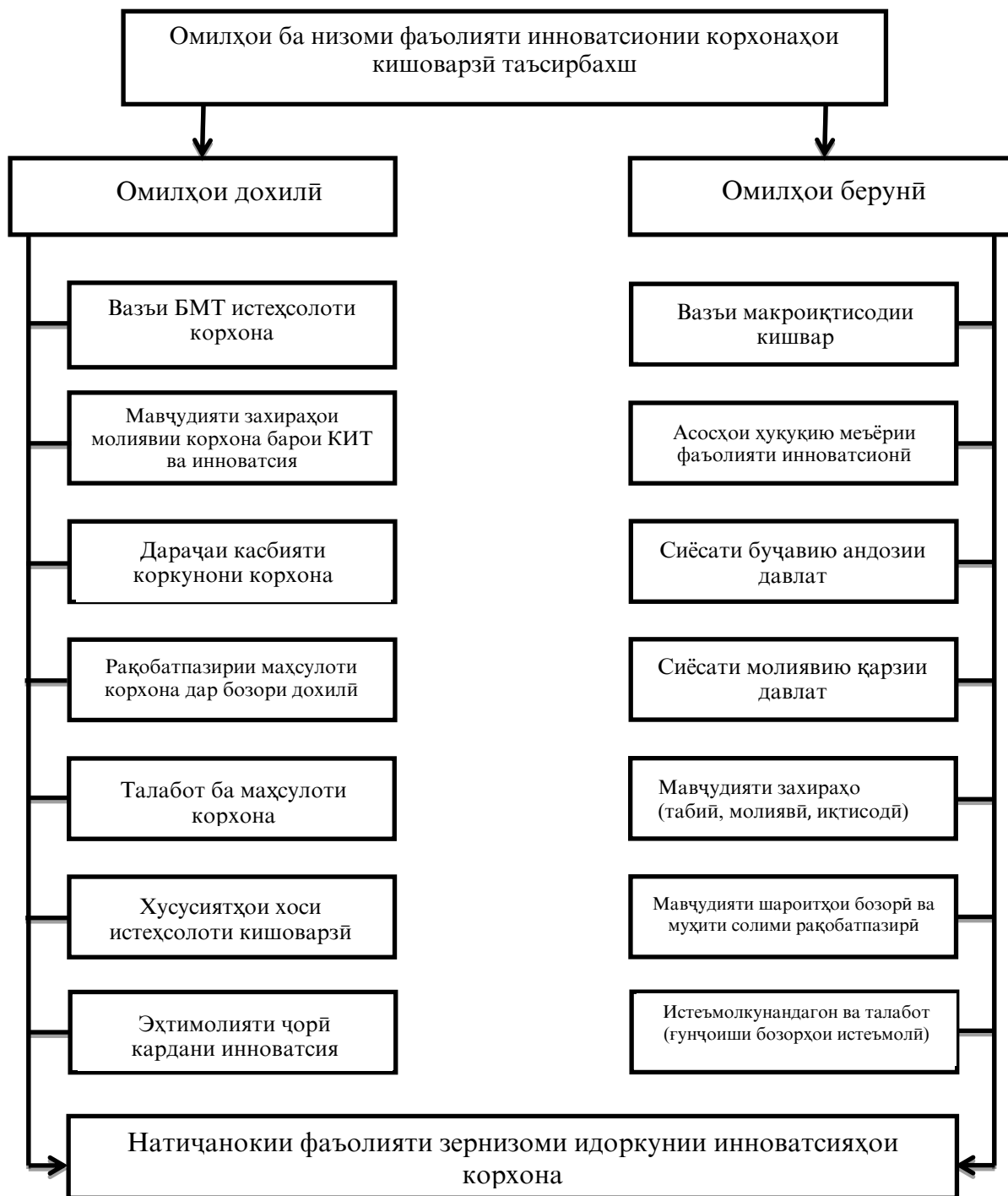
С.Ҷ. Комилов ва Г.Ш. Алиева якчанд таърифхоро, ки олимони гуногун ба ин мафҳум додаанд, пешкаши хонанда намудаанд. Муҳимтарини ин таърифхоро мо ба мақсади дарки ин мафҳум мавриди омӯзиш қарор медиҳем. Олимони номбурда қайд мекунанд, ки менечменти инноватсиониро бояд ҳамчун яке аз самтҳои идоракунии стратегӣ баррасӣ намуд. Мақсаду ҳадафи он муайян намудани самтҳои асосии фаъолияти илмӣ – техникӣ ва истеҳсолии корхона дар чунин соҳаҳои таҳия ва қорӣ намудани маҳсулоти нав (фаъолияти инноватсионӣ); азнавтаҷҳизонӣ ва такмили маҳсулоти истеҳсолшаванда; рушди минбаъдаи истеҳсоли навҳои анъанавии маҳсулот; аз истеҳсолот хориҷ намудани маҳсулоти кӯҳна ба ҳисоб меравад.

Менечменти инноватсионӣ – ин идораи истифодабарии амалии натиҷаи илмӣ, илмӣ – техникӣ ва иқтисодии зеҳнӣ (интеллектуалӣ) бо мақсади дарёфти натиҷаи ниҳони фаъолияти инноватсионӣ ва қонеъсозии талаботи бозор ба ҳисоб меравад.

Менечменти инноватсионӣ – ин иқтисодиёт ва идораи барпосозӣ, азхудкунӣ ва ҷобачогузори маҳсулоти нав дар шароити бозор бо мақсади дарёфти ҳарчӣ зудтари фоида аст.

Менечменти инноватсионӣ – ин идораи тичораткунонии донишҳои нав, таълим, маҳорат, малака, таҷрибаи истеҳсолӣ ва ташкилӣ (ноу-хау) ба шумор меравад. Яъне, менечменти инноватсионӣ – ин маҷмӯи меъёрҳо, усулҳо ва шаклҳои идораи фаъолияти инноватсионӣ, раванди инноватсионӣ имкониятҳои инноватсионии корхона ва ташкилотҳо мебошад⁶⁴. Шарҳи таърифҳои гуногунро оид ба идоракунии фаъолияти инноватсионии корхона мавриди баррасӣ қарор дода, ба хулосае омадем, ки идоракунии фаъолияти инноватсионии корхона ин зерноми идоракунии фаъолияти корхона маҳсуб меёбад, ки ба амалигардонии самараноки инноватсияҳо дар корхонаҳо нигаронида шудааст. Амалигардонии идоракунии самараноки инноватсияҳо ин фоида, ягон самараи иҷтимоӣ ё экологӣ буда метавонад.

⁶⁴ Комилов С.Ҷ., Алиева Г.Ш. Менечменти инноватсионӣ. -Душанбе, 2016. - С.9 (400саҳ).

Нақшаи 3. Омилҳои ба низоми фаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ таъсирбахш

Ба низоми идоракунӣ фаъолияти инноватсионӣ дар кишоварзӣ дар доираи корхонаҳои соҳаи мазкур омилҳои гуногун таъсири мухталиф мерасонанд. Қулли ин омилҳоро ба ду гурӯҳи зерин ҷудо қардан мумкин аст. Омилҳои дохилӣ ва омилҳои берунӣ, ки дар намуди

нақша ин омилҳо ва таркиби онҳоро чунин тасвир кардан мумкин аст (ниг. нақшаи 3).

Ҳамчунин, фаъолияти инноватсионӣ дар корхонаву хоҷагиҳои кишоварзӣ дорои хусусиятҳои хос мебошанд, ки онҳо ба истеҳсолоти кишоварзӣ алоқамандии зич доранд ё аз хусусиятҳои хоси истеҳсолоти кишоварзӣ ва навъҳои инноватсия бармеоянд. Масалан, Анфиногентова А. ва Э. Крилатих чор навъи асосии инноватсияҳои кишоварзиро чудо карданд: селекционӣ генетикӣ, ташкилию идоракунӣ, истеҳсолию технологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ - экологӣ. Олимони номбурда, махсусан инноватсияҳои селекционӣ генетикиро шарҳ дода, хатари онҳоро дар муҳлатҳои тӯлонии таҳқиқотҳои ба онҳо бахшидашуда шарҳ медиҳанд ва ҳамчунин дар бораи таъсири шароитҳои табиӣ- иқлимиро ба онҳо таъкид мекунанд⁶⁵. Муҳимтарини онҳоро мавриди таҳлил қарор медиҳем:

1) Имрӯзҳо дар истеҳсолоти кишоварзии ҷумҳурии мо зиёда аз 171354 корхонаву хоҷагиҳои калону хурди миёна ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ машғул мебошанд. Аз ҷумла, дар соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ 129 хоҷагиҳои давлатӣ, 122 ассотсиатсияҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ, 5617 хоҷагиҳои деҳқонии коллективӣ, 175 ҷамъияти сахомӣ ва ҚДММ, 680 хоҷагиҳои ёрирасони корхонаву ташкилотҳо, 164631 хоҷагиҳои деҳқонӣ фаъолият даранд⁶⁶. Ва чунин тарҳрезии шаклҳои фаъолияти хоҷагидорӣ таъсири бевоситаи худро ба равандҳои интенсификатсияи истеҳсолот, аз ҷумла амалигардонии инноватсияҳо мерасонад. Масалан, инноватсияҳои, ки хусусияти техникӣ технологӣ доранд дар қисмати зиёди хоҷагиҳои кишоварзии ҷумҳурии мо ҷорӣ кардан мушкилотҳои худро дорад. Мисол, ҷорӣ намудани инноватсияҳои хусусияти ирригатсионӣ ё мелиоративӣ дошта дар хоҷагиҳои деҳқонӣ, ки шумораи

⁶⁵ Стратегия развития АПК с учетом инновационных факторов// АПК: экономика, управления. -2005- №10. -С.4-11.

⁶⁶ Кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон/Агентии омили назди ПҚТ-Душанбе, 2018. – С.9 (349с.)

умумии онҳо имрӯзҳо мувофиқи маълумоти АХД Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 200 ҳазор зиёд аст, начандон мувофиқи мақсад аст. Зеро аз як ҷониб, аксари ин хоҷагиҳо соҳиби 3,5,10 га заминҳои шудгор ҳастанд ва ҷорӣ намудани чунин навигариҳо барои хоҷагиҳои мазкур аз нигоҳи иқтисодӣ худхаридшаванда ба ҳисоб намеравад. Аз дигар ҷониб, аксари навигариҳои техникӣву технологияи ба заминдорӣ ва ё обёрии он бахшидашуда ба истехсолотҳои калон нигаронида шудаанд, яъне 100-1000 га заминҳои кишоварзӣ лозим мегарданд, то ин ки инноватсияҳо характери техникӣву технологӣ дошта худро харид карда тавонанд. Мисоли равшани дигар, ин комбайнҳои муосири ғалладаравӣ замонавӣ мебошанд, ки нисбати комбайнҳои солҳои пешин, дарвоқеъ, бо бартариҳо ва навгониҳо фарқ мекунанд. Аммо 90/100 ҳолатҳо хоҷагиҳои кишоварзии ҷумҳурӣ имкониятҳои харидории онҳоро надоранд. Аз дигар тараф, барои хоҷагӣ, ки 5-10 га замин дорад, ин амал начандон мувофиқ аст. Ҳамин мисолро дар мавриди мошинаҳои пахтачинӣ, тракторҳои шудгоркунандаю коркарди байни қаторҳо ва дигар техникаҳои наву хусусияти инноватсионӣ дошта давом додан мумкин аст. Аз ин хотир, бештари навигариҳо дар кишоварзӣ дертар қабул мешаванд, ё амалишавии онҳо кашол меёбад. Олимони дар ин самт таҳқиқотҳо анҷом дода ба ин масъала аз ҳамин равшана баҳогузорӣ намуданд. Масалан, В.Баутин низ дар таҳқиқотҳои худ қайд кардааст, ки фаъолияти инноватсионӣ ва идоракунии он дар кишоварзӣ як зумра хусусиятҳоеро доро мебошад, ки аксари онҳо аз махсусиятҳои худӣ истехсолоти кишоварзӣ бармеоянд ва ин хусусиятҳои хоси кишоварзӣ дар аксари мавридҳо садди роҳи ҷорисозии инноватсия дар истехсолоти кишоварзӣ мегарданд⁶⁷. Ҳамчунин, қайд кардан бамаврид аст, ки коршиносон теъдоди 30 - 40 амалиётҳои технологиро зимни парвариши дилҳоҳ зироати кишоварзӣ чун намуданд, ки ҳар кадоми он дар навбати худ қоидаву тарзу усули ба худ хоси иҷроишро доро мебошанд. Албатта,

⁶⁷Баутин В. Понятия инновация как экономическая категория/ Матер. межд. практ. конф. «Развития инновационной деятельности в АПК». -М.: ФГНУ, 2003. - С.251-253.

ин ҳама ба идоракунию самаранокии инноватсияҳои кишоварзӣ бетаъсир наместонад.

2) Истеҳсолоти кишоварзии ҷумҳурӣ дар тамоми ҳудуди ҷумҳурӣ дар шароитҳои гуногуни табиӣ- иқлимӣ ҷойгир шудааст, ки ин хусусият низ дар навбати худ ба фаъолияти инноватсионӣ таъсирбахш мебошад. Масалан, инноватсияҳои, ки характери селекционӣ ё чорводорӣ доранд, ки ҳама вақт метавонанд бидуни тағйирот дар дилхоҳ хоҷагӣ амалӣ гардонида шаванд. Масалан, тухми навъи серҳосил, ки дар истеҳсолоти кишоварзии дигар давлат 50-60 сентнер ҳосил додааст, метавонад дар истеҳсолоти хоҷагии ҷумҳурии мо чунин натиҷа надиҳад. Зеро шароитҳои табиӣ иқлимӣ ба ин таъсири манфӣ расонида метавонанд, яъне шароити парваришу нашъунамои ин ва ё он тухмии хушсифат метавонад, ба иқлими ин ва ё он минтақаи хоҷагии ҷумҳурии мо мувофиқат накунад. Ҳамин ҳолатро дар мавриди ҷорӣ намудани зотҳои сермахсули чорво дар истеҳсолоти соҳаи чорводорӣ низ мушоҳида намудан мумкин аст. Аммо новобаста аз ин хусусият, ҷори намудани навъҳои нави растаниҳо ва зотҳои сермахсули чорво яке аз самтҳои камхарҷтарини ҷорисозии инноватсия дар истеҳсолоти кишоварзӣ башумор мераванд⁶⁸. Чунин инноватсияҳо ба фикри мутахассисони соҳа аз 20% то 50% афзоиши ҳосилнокии зироатҳои кишоварзиро таъмин мекунанд⁶⁹.

3) Ҳамчунин, хусусияти истеҳсолоти кишоварзӣ, яъне вобастагии самаранокии иқтисодиёти ин ва ё он соҳаи кишоварзӣ аз шароитҳои табиӣ - иқлимӣ низ ба фаъолияти инноватсионӣ метавонад таъсирбахш бошад. Микдори боришот, гармию сардии ҳаво ва барвақту дер омадани зимистону баҳор ба инноватсияҳои дар кишоварзӣ амалигардида бетаъсир наместонанд, яъне ин хусусияти истеҳсолоти кишоварзӣ ба самаранокии инноватсияҳои дар кишоварзӣ амалишаванда таъсиррасон

⁶⁸ Нечаев В.И., Рыбалкин А.П. Резервы увеличения производства зерна и повышения ее эффективности. -М.: «Агрипресс», 2002. -С.86-90. (280стр)

⁶⁹ Матвеев Д.М. Организационно- экономический механизм освоение НТП в сельском хозяйстве//АПК: экономика, управления. -2010-№9. -С.81-83.

мебошад. Ин хусусият хатари амалишавии инноватсияҳои хоҷагиро баланд арзёбӣ мекунад. Аз ин сабаб, на ҳама вақт сармоягузoron инноватсияҳои ба кишоварзӣ алоқамандро сармоягузорӣ менамоянд.

4) Хусусияти мавсими доштани истеҳсолоти кишоварзӣ низ ба самаранокии инноватсияҳои характери техникую технологӣ дошта таъсири худро мерасонад, яъне техникую технологии инноватсионии барои парвариши ин ва ё он намуди зироат нигаронидашуда, дар як мавсим хизмат карда, дар дигар фаслҳои сол бекор меҳобанд, чунин ҳолат махсусан аз моҳи ноябр то март бештар ба назар мерасад.

5) Хусусияти дигари истеҳсолоти кишоварзӣ, ки ба чараён ва фаъолияти инноватсионӣ дар кишоварзӣ таъсирбахш мебошад, ин дар чараёни истеҳсолоти кишоварзӣ ба ҳайси воситаҳои истеҳсолот баромад кардани организмҳои зинда (дарахтон, чорво, дигар рустаниҳо) мебошад, яъне организмҳои зинда аз рӯи қонуниятҳои биологӣ инкишоф меёбанд. Аз ин рӯ, тағйиротҳои селекциониву генетикӣ дар конституцияи онҳо натиҷаҳои ба бор меоварад, ки ғоидаоварии онҳо барои аҳоли хамчун маводи озуқа аксари донишмандони оламро ба ташвиш овардааст. Масоили инноватсияи кишоварзӣ дар ҳамин самт дар мамолики пешқадам рушд дорад ва дар ВАО имрӯзҳо ин масоил мавриди баҳсу талошҳои тӯлонӣ қарор доранд. Аз ин хотир, рушди инноватсияҳои хусусияти селекциониву генетикӣ дошта, агар ба МЛИТ (ГМО, ГМЛ) алоқамандӣ дошта бошад, пас, албатта, сари ин масъала бояд фикр кард, зеро сухан дар бораи саломатии ояндаи инсонҳо, аҳолии кишвар меравад. Ва чунин ақида ба ҳар сурат метавонад, ба раванди фаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзии ҷумҳурӣ ва, умуман, мамолики собиқ шӯравӣ таъсир расонад, зеро мамолики пешқадам ин навъи инноватсияро ба бизнеси бузурги сердаромад табдил додаанд, ки имрӯзҳои бозорҳои қариб 2/3 давлатҳои рӯ ба инкишофро ғасб карданд ва ин мавқеи худро дар даҳсолаҳои наздик аз даст додани нестанд. Аз ин рӯ, аксари навигариҳои хусусияти селекциониву генетикӣ дошта, ба ин давлатҳо ирсол намегарданд ва агар ирсол шаванд ҳам босубот натиҷа

намедиҳанд. Худи кишварҳои рӯ ба инкишоф, масалан ҷумҳурии мо барои дар ин самт ба муваффақият ноил шудан алҳол дорои нерӯи техникую молиявӣ ва зехнӣ нестанд. Фикри ба ҳамин наздикро тадқиқотчи чавон С.С. Мизробов дастгирӣ намуда, аз ҷумла қайд кардааст, ки корхонаҳои сикли пурраи инноватсионӣ дар кишоварзӣ хеле ҳам кам мебошанд. Умуман, дар шумораи умумии корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, онҳо 13,4% ташкил медиҳанд⁷⁰.

6) Даври гардиши воситаҳои гардони кишоварзӣ ба идоракунии инноватсияҳо таъсири мустақим дорад. Дар аксари соҳаҳо коэффитсенти гирдгардиши воситаҳои гардиши корхонаҳо 6,7,10,12 ва аз ин ҳам зиёдро метавонад ташкил диҳад. Аммо ин коэффитсент дар соҳаҳои кишоварзӣ 1,2,3,4-ро ташкил медиҳад, яъне даври тӯлонии гардиши воситаҳои гардон низ метавонад, то андозае ба ҳавасмандгардони соҳибкоре, ки ба ҷорисозии инноватсияҳои кишоварзӣ мароқ зоҳир мекунанд, таъсир расонад.

7) Дар истехсолоти кишоварзӣ ба рушди чараёнҳои инноватсионӣ ва молиякунонии онҳо мӯҳлатҳои тӯлонии харидшавии сармоягузориҳо ба сармояи асосии кишоварзӣ ва корхонаҳо таъсир мерасонад. Масалан, коэффитсенти самаранокии иқтисодии умумии сармоягузориҳо ба сармояи асосии кишоварзӣ ба 0,08 баробар аст. Дар миқёси иқтисодиёти хоҷагии халқи мамлакат ин нишондиҳанда ба ҳисоби миёна ба 0,12 баробар аст. Бо ибораи дигар, маблағгузориҳои асосии кишоварзӣ ба ҳисоби миёна дар 12-13 сол худро харид мекунанд. Ин коэффитсент дар баъзе соҳаҳои иқтисодиёт аз 0,3 то 0,5 ва ҳатто зиёда аз онро низ ташкил дода метавонад.

8) Ба идоракунии инноватсияҳои кишоварзӣ ҳосилхезии табиӣ заминҳои кишоварзӣ низ таъсир мерасонанд. Яъне ҳатто 2 қартаи замини ба ҳамдигар наздик ё дар масоҳат баробар метавонанд аз нигоҳи

⁷⁰ Мизробов С.С. Инновационные процессы в аграрном секторе экономики Таджикистана // Устойчивое развитие инновационной экономики в Таджикистане и Польше (23-24 декабря 2016г.). – Душанбе, 2016. – С. 119-122 (356).

ҳосилхезии хокашон аз якдигар фарқ кунанд. Аз ин ҷост, ки навғониҳои хусусияти селекционӣ дошта, дар ин қитъаҳои замин метавонанд ҳосилнокии гуногун ба бор оваранд, яъне барои аз ҳамон инноватсия дар ду қитъаи замин ҳосили якхела рӯёнидан, хароҷотҳои гуногун тақозо мешавад.

9) Мушкилот паҳнкунии инноватсияҳо дар истеҳсолоти кишоварзӣ низ хусусияти истеҳсолоти кишоварзӣ мебошад, ки ба инноватсияҳои кишоварзӣ ва идоракунии чараёнҳои инноватсионӣ таъсир мерасонад, яъне аксари роҳбарони хоҷагиҳои деҳқонӣ фермери кишоварзии ҷумҳурӣ иттилооти навинро оид ба навигариҳо дар ин ё он соҳаи кишоварзӣ, технологияи парвариш, воситаҳои мубориза бо касалиҳои чорво ва растанӣ сари вақт дастрас карда наметавонанд. Чунин ҳолатҳо баъзан вақт дар истеҳсолоти хоҷагиҳои кишоварзӣ боиси талаф ёфтани ҳосили зироатҳои кишоварзӣ, чорво ва маҳсулоти он мегардад. Мисоли оддӣ надоштани маълумоти дақиқ оид ба обу ҳаво ва сарду хунукшавии он соли 2016 боиси талаф ёфтани (хунук задани) ҳазорҳо тонна себу ангур дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ гардида буд. Олими варзидаи кишвар А.А.Назаров қайд кардааст, ки шартҳои муҳимми амалигардонии проектҳои инноватсионӣ дар корхонаҳо, соҳаҳо, минтақаҳои ҷумҳурӣ таъмини иттилоотии онҳо ба шумор меравад⁷¹.

10) Дар истеҳсолоти кишоварзӣ, ки ба идоракунии чараёнҳои инноватсионӣ дараҷаи тахассуси коркунии кишоварзӣ таъсири мустақим дорад. Дар шароити имрӯза бо сабаби ба хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ фермерӣ табдил ёфтани хоҷагиҳои калони кишоварзӣ аксари мутахассисони дорой дараҷаи баланди касбӣ, аз қабилҳои механизаторҳо, комбайнчиҳо, техникаҳои соҳаи кишоварзӣ аз вазифаи худ барканор монданд. Аз ин ҷост, ки барои ба истеҳсолоти мошинӣ табдил додани истеҳсолоти кишоварзӣ лозим меояд, ки кадрҳои навро ба воя расонид.

⁷¹ Назаров А.А. Развитие предприятий малого инновационного бизнеса как фактор обеспечения устойчивости экономики / Материалы международной научной практической конференции «Проблемы и опыт государственного (регулирующего) управления экономической и социальным развитием», 29-30 ноября 2018г. –Душанбе: РТСУ, 2018. –С.263-270 (514с).

Муҳаққиқи ватанӣ Ҳ.Б. Раҳматов ба ҳамин монанд андешаронӣ намуда кайд карданд, ки норасоии роҳбарон ва мутахассисони донандаю идоракунандаи инноватсияҳо ва фаъолияти инноватсионӣ дар сектори аграрӣ имрӯз аз мушкилоте гардидааст, ки садди роҳи рушди инноватсияҳои кишоварзӣ гардидаанд⁷². Истеҳсолоти имрӯзаи кишоварзӣ ба як истеҳсолоти хоҷагиҳояш характери майдамоли дошта табдил ёфтааст, ки чорӣ намудани инноватсияҳои хусусияти техникиву технологӣ дошта, дар онҳо бағоят мушкил мебошад. Аз дигар ҷониб, имрӯзҳо 2/3 хоҷагиҳои кишоварзии ҷумҳурӣ аз хизматрасониҳои агрономҳо, байторҳо, зоотехникҳо, муҳандис-механикҳо, хокшиносҳо ба таври бояду шояд истифода бурда наметавонанд. Чунин вазъият касб кардану хусусият гирифтани истеҳсолоти кишоварзӣ ва сатҳи дониши кормандон ва иттилооти истеъмолкунандагон аз назари дигар олимони пинҳон намондааст. Масалан, дар аксари ҳолатҳо фаъолияти инноватсионӣ аз ҷониби коркунони ташкилоту корхонаҳо ё истеъмолкунандагони маҳсулоташ (қору хизматҳо) ба муқобилият дучор мегардад ва чунин ҳолатҳо метавонанд, натиҷаҳои манфӣ ба бор оваранд. Олимони О.Ю. Амосов ва Н.В. Диденко чунин ҳолатро дар фаъолияти ташкилотҳо пайгирӣ намуданд ва барои бартараф намудану пешгирии онҳо чунин тадбирҳоро пешниҳод намуданд: ҳавасмандии коркунон ва мизочон, рушди маданият дар ташкилот, кор бо мизочон ва коркунони корхона оид ба бартариятҳои навгониҳои дар корхона ҷоришаванда⁷³. Тайёр намудани мутахассисон, кормандони корхона барои қабули инноватсияҳо дар воқеъ яке аз шартҳои асосии амалигардонии бомуваффақияти онҳо башумор меравад. Чунин нуқтаи назар аз ҷониби бештари тадқиқотчиён дастгирӣ ёфтааст, махсусан баландбардории донишҳои инноватсионии кормандон ва

⁷² Раҳматзода Ҳ.Б. Инновационные процессы и пути повышения их эффективности в аграрном секторе/ Материалы международной научной практической конференции «Проблемы и опыт государственного (регулирующего) управления экономической и социальным развитием», 29-30 ноября 2018г. –Душанбе: РТСУ, 2018. – С. 86-91 (514с).

⁷³ Амосов О.Ю. Преодоление сопротивления изменениям. Теоретические подходы и реализация // Бизнесинформ. -2013-№1. -С.293-298.

хавасмандгардонии онҳоро дар мақолаи худ И.В. Гасенко хеле ҳам ботафсил шарҳ додаст⁷⁴. Олимон Т.А.Дозорова ва И.А.Авдолина бошанд, фаъолияти инноватсионии кишоварзӣ ва идоракунии онро дар шароити имрӯза дар доираи кластерҳо самаранок мешуморанд⁷⁵. Таҳлилу тадқиқотҳои дар боло овардашуда нишон доданд, ки идоракунии чараёнҳои инноватсионӣ дорои қонуниятҳои умумӣ (универсалӣ) мебошад, ки ҳангоми хусусияти мусбӣ касб кардан онҳо ба рушди инноватсияҳо ва фаъолияти инноватсионӣ мусоидат мекунад (ниг. нақшаи 4).

Нақшаи 4. Қонуниятҳои универсалии рушди чараёнҳои инноватсионӣ.

Ҳамин тариқ, аз таҳлили маводи зербоби 1.3 чунин хулосабарорӣ намудан мумкин аст: 1) Идоракунии фаъолияти инноватсионии корхона ин зернизомии идоракунии фаъолияти корхона маҳсуб меёбад, ки ба амалигардонии самараноки инноватсияҳо дар корхонаҳо нигаронида

⁷⁴ Гасенко И.В. Критерии развития инновационного потенциала персонала наукоёмкого предприятия //Вестник Томского государственного университета. -2012-№2 (18). -С.44-49.

⁷⁵ Дозорова Т.А., Авдолина И.А. Кластерный подход к стимулированию инновационной деятельности в свеклосахарном подкомплексе// Известия Нижневолжск. агроунивер-й комплекс. -2012-№1. -С.176-182.

шудааст. Натиҷаи идоракунии самараноки инноватсияҳо ин ғоида, ягон самарани иҷтимоӣ ё экологӣ буда метавонад; 2) омилҳои ба низоми фаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ таъсирбахш муайян ва ғуруҳбандӣ шуданд; 3) истехсолоти кишоварзӣ дорои хусусияти хосе мебошад, ки танҳо хоси ҳамин соҳаи истехсолот мебошад ва онҳо ба ҷорӣ намудани инноватсияҳо дар кишоварзӣ ва идоракунии ҷараёнҳои инноватсионӣ дар кишоварзӣ таъсири мустақим ва ғайримустақим доранд; 4) тадқиқотҳо нишон доданд, ки идоракунии ҷараёнҳои инноватсионӣ дорои қонуниятҳои умумӣ (универсалӣ) мебошад, ки ҳангоми хусусияти мусбӣ касб кардан онҳо ба рушди ҷараёнҳои инноватсионӣ ва ниҳояти қор ба рушди инноватсияҳо ва фаъолияти инноватсионӣ мусоидат мекунанд; 5) ҳангоми банақша гириии инноватсияҳо дар кишоварзӣ ва идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ омилҳо, хусусиятҳои хоси истехсолоти кишоварзӣ ва қонуниятҳои дар боло номбаршударо ба инобат гирифтани лозим меояд.

**БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ АСОСҲОИ ИНСТИТУТСИОНАЛӢ ВА РАВАНДИ
ТАШАККУЛИ НИЗОМИ ИДОРАКУНИИ ИННОВАТСИЯҲО ДАР
КОМПЛЕКСИ АГРОСАНОАТИИ ҶУМҲУРӢ ВА МИНТАҚАҲОИ ОН**

**2.1. Арзёбии асосҳои институтсионалии ташаккули низоми идоракунии
инноватсияҳо дар КАС-и ҷумҳурӣ ва вилояти Хатлон**

Фаъолияти инноватсионӣ аз зумраи зернизоми низоми идоракунии дар фаъолияти корхонаҳо ба ҳисоб меравад. Дар марҳилаи кунунии равнақи иқтисодиёти ҷумҳурӣ рушди раванди инноватсионӣ яке шартҳои муҳим маҳсуб меёбад, зеро маҳз рушди воқеии раванди инноватсияҳо дар ояндаи наздик метавонад корхонаҳо, соҳаҳо, комплексҳо ва дар маҷмӯъ рушди босуботи иқтисодиёти кишварро таъмин намояд. Ин гуфтаҳо маҳсусан ба КАС-и ҷумҳурӣ алоқамандии мустақим доранд, чунки таъмини бехатарии озукавории мамлакат маҳз бар дӯши корхонаҳои ҳамин комплекс воғузур гардидааст. Дар ҳамин радиф қайд кардан бамаврид аст, ки барои ташаккули низом ё зернизоми идоракунии ин ва ё он падидаи навини иқтисодӣ бояд асосҳои институтсионалии он ба вучуд оварда шавад. Дар адабиёти иқтисодӣ дар мавриди асосҳои институтсионалии инноватсияҳо аз ҷониби олимони иқтисодчиён шарҳҳои гуногун мавҷуданд. Аз назари аксари муҳаққиқон асосҳои институтсионалии рушди равандҳои инноватсионӣ ин низоми меъёрҳо қоидаҳои расмӣю ғайрирасмие мебошанд, ки асоси ташкили инноватсияҳо ба ҳисоб рафта, гавари амалкарди бомуваффақияти бозори инноватсияҳо маҳсуб меёбанд⁷⁶. Нуктаи назари ба ҳамин монандро муҳаққиқони мавзӯи номбурда аз қабиле Д.Норт, А.П. Бунич, М.Қ. Файзуллоев, Ҷ.Р. Раҳмонов, Ф.М. Ғафуров ва соири муҳаққиқони дигар дастгирӣ мекунанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ташаккулу равнақи асосҳои институтсионалии инноватсияҳо, пеш аз ҳама, ба ташаккули низоми идоракунии инноватсияҳо дар корхонаҳои иқтисодиёт, аз ҷумла КАС-и он таъсири мустақим дорад. Омӯзиши тадқиқотҳои назариявӣю амалии муҳаққиқони бахши мазкур нишон медиҳад, ки асосҳои институт

⁷⁶ Комилов С.Дж. Теория инновационного развития. -Душанбе: «Шарқи озод», 2019. -С.212 (264стр.)

сионалии инноватсияхоро дар ҷумҳурӣ ба чунин қисматҳо ҷудо кардан мумкин аст. **Бунёди асосҳои ҳуқуқию меъёрии ташкили фаъолияти инноватсионӣ** дар иқтисодиёти ҷумҳурӣ, яъне ин қисмат аз он гувоҳӣ медиҳад, ки дар марҳилаи кунунии рушди иқтисодиёти ҷумҳурӣ ҳалли як қатор масъалаҳои марбут ба фаъолияти инноватсионӣ аз бисёр ҷиҳат ба ташаккули асосҳои ҳуқуқию меъёрии ташкили фаъолияти инноватсионӣ дар иқтисодиёти ҷумҳурӣ, ки сиёсати Ҳукумати ҷумҳуриро дар баҳши дастгирии рушди нерӯи илмӣ ва инноватсионӣ муайян менамояд, вобастагии мустақим дорад. Алҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт қонунҳои зерин қабул шудаанд: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи илм ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника», соли 1998, №597.; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», соли 2002; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ», соли 2012, № 822; Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон, (Қисми 2, соли 1999, №885), (Қисми 3, соли 2005, №85); Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи намунаҳои саноатӣ», соли 2006, №16; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нишонаҳои молҳо ва нишонаҳои хизматрасониҳо», соли 2007; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқи топологияҳои микросхемаҳои интегралӣ», соли 2007; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ихтироот», соли 2004, №17; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи паркҳои технологӣ», соли 2010, №629; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти монополӣ», соли 2006, №198; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тайёр намудани мутахассисон бо назардошти талаботи бозори меҳнат», соли 2012, №895; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи реклама», соли 2003, №34; Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2012, № 901 ва ғ.

Қобили қайд аст, ки дар марҳилаи кунунии азнавсозии иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ Барномаи рушди инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020 (бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2011, №227 тасдиқ гардидааст) амали гардида истодааст,

ки тадбики он дар ду марҳила пешбинӣ гардидааст: марҳилаи аввал-солҳои 2011-2014; марҳилаи дуввум – солҳои 2015-2020. Самтҳои асосӣ (вазифаҳо) дар барномаи номбурда чунин арзёбӣ гардидаанд: -таҳияи санадҳои қонунгузорӣ ва меёрии ҳуқуқӣ, тадбирҳои иқтисодӣ ва ташкили фаъолгардонӣ ва дастгирии фаъолияти инноватсионӣ; -таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ; -таъсис ва рушди инфрасохтори инноватсионӣ; -ташаккул ва тақомули низоми тайёр намудани мутахассисон дар соҳаи фаъолияти инноватсионӣ; -ташкили низоми иттилоотӣ ва ҳамкориҳои байналмиллалӣ дар соҳаи фаъолияти инноватсионӣ⁷⁷. Дар ҳамин сол Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсис додани Шӯрои Ҳамоҳангсозии Экспертӣ оид ба идоракунии татбиқи Барномаи рушди инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020», аз 02 ноябри соли 2011, №553 қабул гардид. Ҳайати Шӯрои номбурда раис, муовин, котиби масъул ва 15 нафар аъзо дорад, ки аксаран намоёндагони Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорату идораҳо, Оҷонсиҳо, Академияи илмҳо, Донишгоҳҳо, пажӯҳишгоҳҳои илмию таҳқиқотӣ, корхонаҳои бузурги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор мераванд⁷⁸. Ҳамчунин, дар ҷумҳурӣ барои бартараф намудани мушкилоти дар назди давлат ва ҷомеа дар соҳаи рушди инноватсионӣ қарордошта, муайян намудани мақсаду ҳадафҳо афзалиятҳо ва воситаҳои сиёсати инноватсионии давлат Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020 қабул гардидааст, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2015, №354 тасдиқ шудааст. Стратегияи номбурда фарогири 12 фасл, 259 зербоб, ҷамъ 51 саҳифа ва замима 3 саҳифа иборат мебошад. Вазифаҳои асосии Стратегия чунин арзёбӣ гардидаанд: -рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи илм, маориф технологияҳо, инноватсияҳо ва моликияти зеҳнӣ; - баланд

⁷⁷ Барномаи рушди инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020. -С.1.

⁷⁸ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсис додани Шӯрои Ҳамоҳангсозии Экспертӣ оид ба идоракунии татбиқи Барномаи рушди инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020». -С.1.

бардоштани фаъолияти инноватсионии соҳибкорӣ ва суръатбахшии бавучудоии ширкатҳои инноватсионии нав; -ҳадди аксар васеътар ҷорӣ намудани технологияи инноватсионии муосир дар фаъолияти мақомоти идораи давлатӣ; -ташаккули бахши таҳқиқот ва ихтирооти ба таври мутавозин ва устувор рушдбанда; -таъмин намудани шаффофияти системаи инноватсионӣ ва иқтисоди миллӣ, инчунин ҳамгирии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва равандҳои бунёдсозӣ ва истифодаи навгониҳо; -суръатбахшии фаъолият оид ба татбиқи сиёсати инноватсионӣ, ки мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ анҷом медиҳанд⁷⁹. Стратегия номбурда дар 2 марҳила амалӣ гардида истода аст. Дар марҳилаи аввал (солҳои 2015-2017) вазифаи баландбардории сатҳи пазириши инноватсияҳо аз ҷониби соҳибкорон ва умуман дар сатҳи иқтисодӣ кишвар тавассути чорабиниҳо дар Стратегияи мазкур коркардшуда бояд анҷом мепазируфтанд. Қобили қайд аст, ки ин вазифа, яъне пазириши инноватсияҳо дар фаъолияти соҳибкорӣ ва умуман дар иқтисодиёт ва ҷомеа дар ҷумҳурӣ то андозаи муайян ҳалли ҳудро ёфтааст. Бо ибораи дигар, имрӯз соҳибкорон инноватсияҳоро ҳамчун самти калидии рушди иқтисодиёт ва рақобатпазирии истехсолот дар ҷаҳони муосир қабул доранд, гарчанде амалишавии инноватсияҳо дар маҷмӯъ дар бизнеси ватанӣ дар сатҳи хело ҳам паст қарор дошта бошад. Зеро амалишавии навгониҳо дар доираи корхонаҳо аз мавҷудияти захираҳои молиявии соҳибкорон низ вобастагии мустақим дорад. Марҳилаи дуввуми татбиқи Стратегия ба солҳои 2018-2020 нигаронида шудааст. Ин марҳила асосан ба афзоиши хароҷотҳои буҷаи давлат барои инноватсияҳо ва ҳамчунин афзоиши маблағҳои хусусиро (ғайри буҷавӣ) барои рушди инноватсияҳо нигаронида шудааст, ки имрӯзҳо дар марҳилаи ҳаллу ҷасл қарор дорад. Маълум аст, ки марҳилаи дуввуми Стратегия ин ташаккули системаи инноватсионии миллии мукамал ва коршоям барои рушди ояндадори фаъолияти

⁷⁹ Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020 (бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2015, №354 тасдиқ шудааст). -С.9.

инноватсионии самаранок дар ҷумхурӣ мебошад. Мавриди зикр аст, ки дар Стратегияи номбурда ҳадафи он гузаштани иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 ба роҳи рушди инноватсионӣ тариқи нишондиҳандаҳои зерин баҳогузори мегарданд: - то 5-8% афзун гардонидани шумораи корхонаҳои саноатие, ки инноватсияҳои технологиро анҷом медиҳанд дар шумораи умумии корхонаҳои истеҳсолоти саноатии ҷумхурӣ; - пайдо шудани молҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бозори молҳои дорои технологияи баланд; - афзоиши ҳиссаи маҳсулоти инноватсионӣ дар ҳаҷми маҳсулоти саноатии ҷумхурӣ: - то 0,1% афзоиш додани ҳиссаи мақолаҳои илмии муҳаққиқон дар маҷаллаҳои илмии ҷаҳонӣ; - афзоиши шохиси шумораи иқтибосовари аз мақолаҳои муҳаққиқони ватанӣ, ки дар заминаи маълумотҳои «Шабакаи илм» (Web of science) ҷоп мешаванд; - шомил гардидани ягон ё якчанд муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумхурӣ ба ҷумлаи 200 донишгоҳи бонуфузи ҷаҳонӣ⁸⁰.

Азбаски таҳқиқоти илмии мо ба истеҳсолоти кишоварзӣ ва комплекси агросаноатӣ бахшида шудааст, дар ин радиф қайд кардани қабули Концепсияи пешрафти инноватсионии комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бамаврид аст. Концепсияи мазкур бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 марти соли 2014, № 144 тасдиқ ва ба давраи то соли 2030 нигаронида шудааст. Концепсияи номбурда асосан фарогири 3 марҳила мебошад:

- марҳилаи якум солҳои 2014-2018,
- марҳилаи дуввум солҳои 2019-2023,
- марҳилаи сеюм солҳои 2024-2030.

Дар Концепсияи номбурда дар 8 фасл, 131 зербоб масоили пешрафти инноватсионии комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2030 пешбинӣ гардидааст. Аз ҷумла, сиёсати инноватсионии давлат дар комплекси агросаноатӣ ва самтҳои асосии он,

⁸⁰ Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020 (бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2015, №354 тасдиқ шудааст). -С.8.

аҳамияти Концепсияи пешрафти инноватсионии комплекси агросаноатӣ, роҳҳои татбиқи сиёсати инноватсионӣ, омилҳо ва механизмҳои ба рушди иқтисодии фаъолияти инноватсионӣ дар комплекси агросаноатӣ таъсирбахш, самтҳои афзалиятнок ва натиҷаҳои татбиқи сиёсати инноватсионии давлат дар комплекси агросаноатӣ, таҳия ва татбиқи барномаҳои соҳавӣ дар асоси Концепсияи номбурда баррасӣ ва дурнамо шуданд. Дар ҳуҷҷати мазкур пешбинӣ мешавад, ки дар марҳилаи дуввуми амалигардонии он бояд 25% истеҳсолоти хоҷагиҳои калони кишоварзӣ ва на камтар аз 5% истеҳсолоти хоҷагиҳои хурди кишоварзиро истеҳсолоти инноватсионӣ ташкил диҳад. Ташаккули ташкилотҳои илмию паҳнкунандаи инноватсияҳо, донишгоҳҳои таҳқиқотӣ, иттиҳодияҳои илмию маърифатӣ ва ба роҳ мондани механизмҳои фаъоли дастгирии давлатии маблағгузориҳои занҷираи корҳои «таҳқиқот- истеҳсолот» дар асоси усулҳои ҳамкориҳои бахши хусусӣ ва давлатӣ дар Концепсияи номбурда қайд гардидаанд⁸¹.

Барномаи ислоҳоти кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2012, № 383 тасдиқ гардидааст, низ ҳамчун асоси ҳуқуқию меъёрии рушди инноватсияҳо дар соҳаи аграрии ҷумҳурӣ махсуб меёбад ва аз 6 фаслу 70 зербоб иборат мебошад. Дар фаслҳо ва зербобҳои Барнома масоили рушди инноватсионии истеҳсолоти кишоварзӣ, аз ҷумла, ташкили хоҷагиҳои тухмипарварӣ ва зотпарварӣ, навкунии парки мошину технологияи кишоварзӣ, ҷорисозии технологияи муосири обёрии зироатҳои кишоварзӣ, истифодаи усулҳои маркетинг ва тижоратикунонии натиҷаҳои кишоварзӣ, навгониҳо дар идоракунии истеҳсолоти кишоварзиро шарҳу тавсиф намуда, ҳамзамон роҳҳои ҳаллу фасли онҳоро пешбинӣ менамояд⁸². Ҳадафи асосии барномаи мазкур таъмини талаботи аҳолии ҷумҳурӣ бо маводи озуқаворӣ истеҳсолоти агросаноатии ватанӣ дар заминаи рушди босуботи кишоварзӣ мебошад.

⁸¹ Концепсияи пешрафти инноватсионии комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. -С.14-15.

⁸² Барномаи ислоҳоти кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020. -С.3,6, 8-23,26-39.

Дар Барнома чанбаҳои экологии инноватсияҳои кишоварзӣ ба инобат гирифта шудааст.

Масоили рушди равандҳои инноватсионӣ, ҷорисозии технологияи муосир дар истеҳсолоти ватанӣ дар сарҳати сиёсати иқтисодии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 январи соли 2016 омадааст: «Маҳз рушди соҳаҳои воқеӣ, фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ, ҷалби сармояи мустақим ва воридоти технологияҳои нави инноватсионӣ имкон медиҳад, ки раванди саноатикунони мамлакат таъмин гардида, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва шумораи ҷойҳои нави корӣ мунтазам афзоиш дода шавад»⁸³. Декабри соли 2016 Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои давраи то солҳои 2030 қабул намуд. Яке аз сценарияҳои Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистонро сценарияи рушди индустриалию инноватсионӣ ташкил медиҳад, ки он ҳамзамон ҳуҷҷати асосии меъёрию ҳуқуқӣ барои рушди инноватсионӣ ва ба иқтисодиёти инноватсионӣ табдил додани иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб меёбад⁸⁴, яъне дар Стратегияи мазкур дар баробари дигар навъҳои рушди соҳаҳои иқтисодиёт ва иҷтимоиёти мамлакат варианти рушди инноватсионӣ низ ба инобат гирифта шудааст. Аз ин ҷост, ки дар Паёми навбатии худ, Президенти кишвар меафзояд: «Мо бояд минбаъд низ доир ба ҳифзи манфиатҳои иқтисодии кишвар, истифодаи самаранокӯ оқилонаи имконияту захираҳои мавҷуда ва дарёфти сарчашмаҳои нави рушди иқтисодӣ, баланд бардоштани қобилияти рақобати истеҳсолоти ватанӣ ва татбиқи технологияҳои инноватсионӣ кӯшиш намоем»⁸⁵. Ҳамин тариқ, бунёди асосҳои ҳуқуқию меъёрии рушди фаъолияти инноватсионӣ яке аз ҷузъҳои муҳими асосҳои институтсионалии инноватсияҳо ба

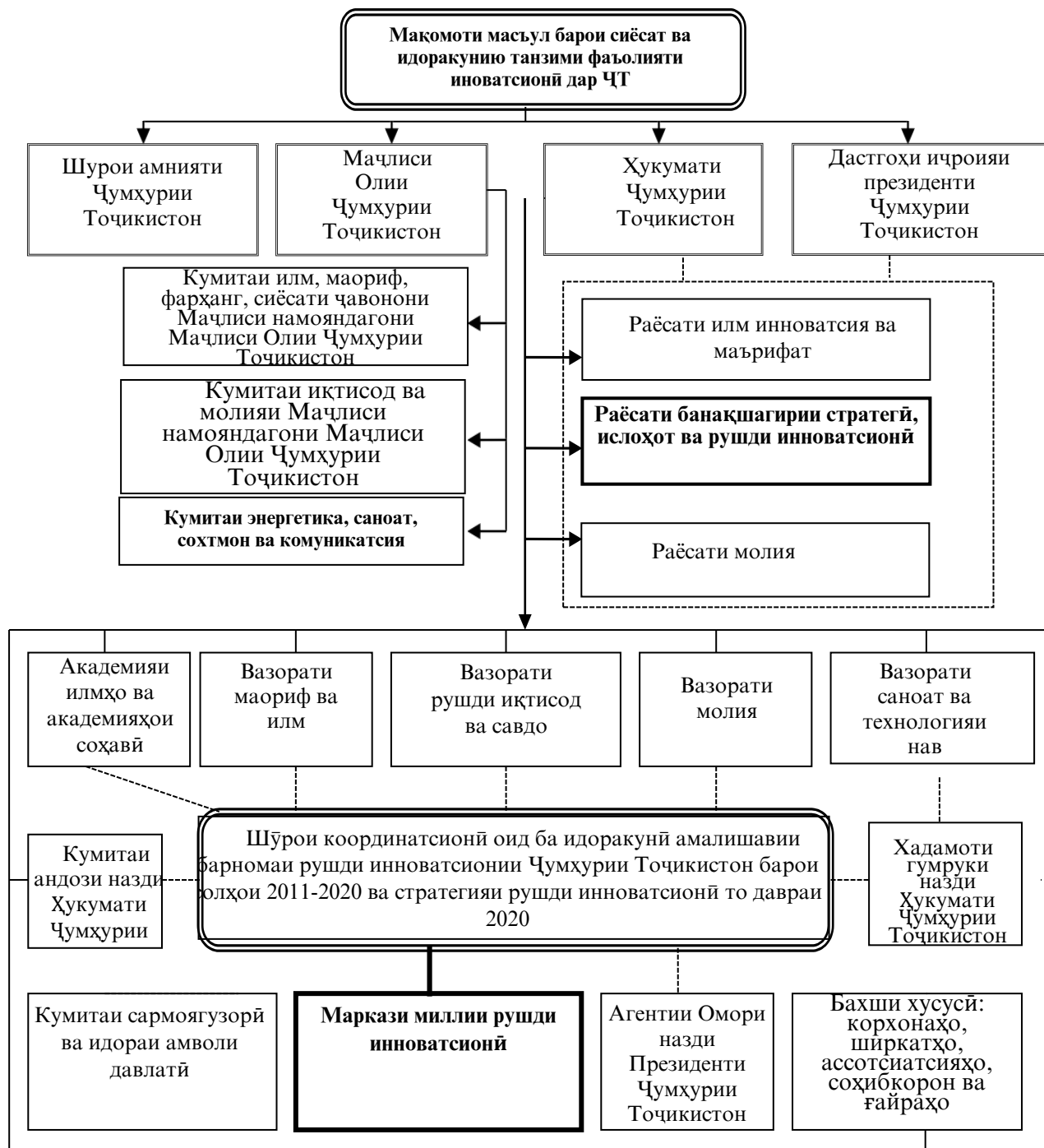
⁸³ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ, аз 20 январи соли 2016. - Душанбе, 2016. -С.6.

⁸⁴ Стратегияи Миллии Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 -Душанбе, 2017. -С.14.

⁸⁵ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2017. - Душанбе, 2018. -С.4.

шумор мераванд, ки барои рушди васеи ҷараёнҳои инноватсионӣ ҳамчун шароити асосӣ хизмат менамоянд⁸⁶. Аммо чӣ тавре ки аксари олимон ва коршиносони ин бахш қайд мекунанд, ки бо қабули бунёди асосҳои ҳуқуқию меъёрӣ рушди фаъолияти инноватсионӣ ба даст оварда намешавад. Аз ин рӯ, соири муҳаққиқон ба ҳайси ҷузъи муҳимми асосҳои институтсионалии рушди инноватсияҳо **интихоби дурусти органҳои барои идоракунию танзим ва паҳнкунии инноватсияҳо** масъулро мансуб медонанд. Интихоби дурусти органҳои барои идоракунию танзим ва паҳнкунии инноватсияҳо масъул ин дар навбати худ яке аз чораҳои асосие мебошад, ки зимни коркарди сиёсати инноватсионии давлат бояд ҳатман ба инобат гирифта шавад. Сиёсати инноватсионии давлат метавонад аз сиёсати инноватсионии минтақавӣ, сиёсати инноватсионии соҳавӣ ва сиёсати инноватсионии субъектҳои алоҳидаи хоҷаги дорикунанда (корхона) таркиб ёфта бошад. Дар мавриди интихоби дурусти органҳои барои идоракунию танзим ва паҳнкунии инноватсияҳо масъул ҳаминро қайд кардан бамаврид аст, ки дар санадҳои ҳуқуқию меъёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, дар Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2015, №354 тасдиқ шудааст, ин нукта ҳалли худро ёфтааст, яъне мақомоти номбурда муайян карда шуданд (ниг. нақшаи 5).

⁸⁶ Комилов С.Дж. Теория инновационного развития. -Душанбе: «Шарқи озод»,2019. -С.213.

Нақшаи 5. Сохтори идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Масалан, дар Стратегияи мазкур мақомоти барои идоракунию танзим ва паҳнкунии инноватсияҳо масъул Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати энергетика ва захираҳои оби Ҷумҳурии

Тоҷикистон, Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва дигар муассисаҳои илмию таълимии дорои захираҳои инсонӣ ва заминаи зарурӣ муайян карда шудаанд. Дар мавриди вазорату идораҳо ҳамин нуқтаро қайд кардан лозим аст, ки онҳо дар маҷмӯъ мақомоти давлатие ба ҳисоб мераванд, ки сиёсати инноватсионии давлатро дар буриши минтақаҳо, соҳаҳо ва корхонаҳо дар доираи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва дастуру супоришоти Ҳукумат ва Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардонанд. Масалан, Президенти кишвар дар Паёми худ ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Вазорати саноат ва технологияҳои нав чунин дастуру супориш додаанд: «Хотиррасон менамоям, ки пешрафти ояндаи Тоҷикистон дар шакли индустриалӣ ва инноватсионӣ пешбини гардида, чиҳати татбиқи ин ҳадаф бо истифода аз технологияҳои муосир баланд бардоштани самаранокии саноати коркард ва қобилияти рақобати маҳсулоти ватанӣ бисёр муҳим мебошад. Бинобар ин, Вазорати саноат ва технологияҳои нав вазифадор аст, ки дар асоси таҳлили иқтисодӣ имконоти минтақаҳо ва муайян намудани самтҳои афзалиятноки истеҳсолоти саноатӣ доир ба пайваста афзоиш додани коркарди ашёи хом то дараҷаи маҳсулоти ниҳоӣ барномаҳои соҳавиро фаъолон татбиқ намояд⁸⁷. Албатта, дар сатҳи Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ин дастуру супориши Президенти кишвар, аллакай, нақша-чорабиниҳо тартиб дода шудаанд ва сохторҳои марбутатаи вазорати номбурда барои иҷроиши онҳо дар сатҳи вилояту ноҳияҳо ва корхонаҳои марбути соҳа кор бурда истодаанд. Ногофта намонад, ки дар танзиму ташкил ва паҳнгардони инноватсияҳо дар миқёси ҷумҳурӣ Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва

⁸⁷ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ, аз 22 декабри соли 2017. - Душанбе, 2018. -С.9.

дигар муассисаҳои илмию таълимии дорои захираҳои инсонӣ ва заминаи зарурӣ нақши хеле ҳам бориз доранд. Ва инҳо муассисаҳои мебошанд, ки аксаран аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ва маблағгузорӣ мешаванд ва маҳз фаъолияти онҳо ҷомеаи кишварро бо донишҳои пешқадам оид ба ихтирооту кашфиётҳо мусаллаҳ гардонид, истеҳсолоти ватаниро бо кадрҳои баландихтисос, инноватсияҳо таъмин менамоянд. Масалан, дар соли 2018 олимони Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи 95 мавзӯӣ корҳои илмию таҳқиқотӣ мебаранд, ки аз ҷумлаи онҳо 54 мавзӯӣ ба корҳои илмию таҳқиқотии бунёдӣ, 23 ба корҳои илмию таҳқиқотии амалӣ ва 18 мавзӯӣ ба ба корҳои илмию таҳқиқотии бунёдию амалӣ мансуб доништа мешаванд. Мувофиқи маълумоти ба дастамада танҳо дар соли 2018 аз ҷониби кормандони муассисаҳои илмии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон 2145 корҳои илмӣ, аз ҷумла 199 китобу монографияҳо, маҷмӯаҳои илмӣ, брошюра, тавсиянома, 1946 мақолаҳои илмӣ ва илмию оммавӣ, аз онҳо 1560 мақолаҳо дар маҷаллаҳои илмии ҷумҳурӣ, 231 мақола дар маҷаллаҳои илмии кишварҳои ИДМ ва 60 мақола дар маҷаллаҳои илмии кишварҳои хориҷии дур ба ҷоп расиданд. Ҳамчунин, дар ин давра аз ҷониби олимони Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон 11 патенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 1 патенти ИМА барои ихтироот, 3 қарори мусбӣ оид ба додани патенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ихтироот, 2 шаҳодатномаи муаллифӣ ва 5 шаҳодатнома оид ба сабти давлатии захираи иттилоотӣ ба даст оварда шудааст. Барои истифодаи амалӣ 15 коркарди олимони АИ ҶТ пешниҳод гардидааст. Умуман, дар муассисаҳои АИ ҶТ (Раёсат ва 27 муассисаҳо) дар соли ҳисобӣ 2054 нафар кор мекунанд, ки аз онҳо 1170 (56,9%) кормандони илмӣ мебошанд. Аз шумораи умумии кормандони АИ ҶТ 891 (43,4%) нафарро кормандони илмии штатӣ (183 доктори илм, 265 номзади илм, 445 кормандони бе дараҷаи илмӣ) ва 279 нафарро кормандони илмии ҳамкор (76 доктори илм, 107 номзади илм, 96 кормандони бе дараҷаи илмӣ) ташкил медиҳанд. Аз шумораи умумии кормандони АИ ҶТ 702 нафарро

занҳо ташкил медиҳанд, ки аз онҳо 23 нафар доктори илм ва 85 нафар номзади илм мебошанд. Умуман, аз шумораи умумии кормандони АИ ҶТ, ҳамагӣ 30,7%-ро кормандони дараҷаи илмӣ дошта ташкил медиҳанд. Шумораи умумии аспирантон ва докторантҳои PhD соли 2018 мувофиқан 363 ва 91 нафарро ташкил медиҳанд. Дар соли номбурда дар 23 шӯрои диссертатсионии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори КОА ФР тасдиқ шудаанд, 185 рисолаи илмӣ (18 рисолаи докторӣ ва 167 рисолаи номзадӣ) дифоъ карда шуданд. Аз ҷумла, дар 5 шӯрои диссертатсионии АИ ҶТ, ҳамагӣ 50 рисола (6 рисолаи докторӣ ва 44 рисолаи номзадӣ) дифоъ шудааст. Маоши миёнаи кормандони АИ ҶТ дар баҳши «Илм»-1485 сомонӣ ва дар баҳши «Фарҳанг» 1098 сомониро ташкил медиҳад⁸⁸.

Муассисаи дигари илмию таҳқиқотие, ки дар пешрафти фаъолияти инноватсионии соҳаву корхонаҳои кишвар, аз ҷумла корхонаву ҳоҷагиҳои комплекси агросаноатии он нақши калидӣ дорад, ин Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон ба шумор меравад. Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон соли 1991 таъсис ёфта, самараи Истиқлолияти миллӣ мебошад. Дар сохтори Академия 10 муассисаи илмӣ, аз он ҷумла, институтҳои зироаткорӣ, боғпарварию сабзавоткорӣ, хокшиносӣ, чорводорӣ, ветеринарӣ, масоили амнияти биологӣ, иқтисодиёти кишоварзӣ, Маркази миллии ҷумҳуриявии захираҳои генетикӣ, Маркази механикони кишоварзӣ ва технологияҳои инноватсионӣ ва Стансияи таҷрибавии кишоварзии Помир фаъолият менамоянд. Дар ин муассисаҳо 1114 нафар корманд, аз он ҷумла 512 ходими илмӣ, аз онҳо 30 доктор ва 118 номзади илм, аз он 9 академик ва 7 аъзои вобастаи АИКТ ба таҳқиқотҳои илмӣ сафарбар гардиданд. Олимони Академия корҳои илмию таҳқиқотиро барои ҳалли масъалаҳои бунёдию амалии рушди кишоварзии ҷумҳурӣ аз рӯи 62 мавзӯъ идома дода, ба натиҷаҳои муайян ноил гардиданд. Дар давраи соли 2016 олимони Академия 7 навъи зироати кишоварзиро минтақабоб гардонид, ба

⁸⁸ Ҳисобот оид ба фаъолияти АИ ҶТ дар соли 2018. -Душанбе: «Дониш», 2018. -С. 6-11. (600с.)

Комиссияи давлатии озмоиши навъи зироатҳои кишоварзӣ ва муҳофизати навъҳои Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон 8 навъи зироати кишоварзӣ, 2 дурагаи дарахти тут ва 2 гибриди кирмаки абрешим барои санҷиш супорида шуд. Барои хоҷагиҳои деҳқонӣ 6 мошинолоту мошинаҳои хурдҳаҷми кишоварзӣ ҷиҳати тайёр кардани замин барои кишт, шинонидану кандани картошка, кишти пиёз, чуворимакка ва зироатҳои каландшаванда тарҳрезӣ гардида, шумораи таҷрибавии онҳо сохта шуданд. Олимони Академия дар соли 2016 оид ба офаридани навъҳои зироатҳои серҳосил, доруҳои байторӣ ва тарҳрезии мошину мошинолотҳои хурдҳаҷми кишоварзӣ соҳиби 10 патент, 7 шаҳодатномаи муаллифӣ ва 2 пешниҳоди беҳсозӣ гардиданд. Навигарии дастовардҳои олимони Академия дар соли 2017 бо 24 ҳуҷҷати ихтироъкорӣ навоарӣ, аз он ҷумла, 12 патент, 6 қарори мусбӣ барои гирифтани патент ва 7 шаҳодатномаи ҳуқуқи селекционерӣ тасдиқ гардидааст. Инчунин, ба Маркази миллии патенту иттилоот 4 арзнома барои гирифтани патент пешниҳод гардид. Олимони муассисаҳои илмии Академия дар соли 2018 доир ба дастовардҳои илмӣ соҳиби 11 шаҳодатномаи муаллифӣ ва 9 патент гардиданд. Аз он ҷумла, 1 патент оид ба офаридани органи кории марказӣ барои шинонидани ниҳолҳои мевагӣ, 1 патент оид ба офаридани картошкаканаки хурдҳаҷми ККТ-1 ва 6 патент оид ба тарҳрезии маводи табобатию усули пешгирии бемориҳои сироятӣ ва 1 патент оид ба тарҳрезии зарфи ҳаҷмаш тағйирёбанда барои биореактор бо мақсади ғанӣ гардонидани микроорганизмҳои ғоидаовари хок гирифта шуд. Инчунин, 7 арзнома барои гирифтани патент ба Маркази миллии патенту иттилоот пешниҳод гардид⁸⁹.

Донишгоҳу донишкадаҳои ва дигар муассисаҳои илмию таълимии дорои захираҳои инсонӣ ва заминаи зарурурӣ ҳастанд дар бавучуд овардани инноватсияҳо ва паҳнкунии онҳо ва ҳамчунин дар таъмини муассисаву корхонаҳову ташкилотҳои ҷумҳурӣ бо кадрҳои ҷавобгӯи бозори меҳнат ва истеҳсолоти ба технологияи муосир нигаронидашуда

⁸⁹ Ҳисобот оид ба фаъолияти АИКТ дар солҳои 2016, 2017, 2018. - С.1,8, 14 (21саҳ.).

нақши аввалиндарачаро мебозанд. Имрӯзо дар ҷумҳурӣ диққати бештар ба донишгоҳу донишкадаҳо дода мешавад, аммо як нуктаро набояд фаромӯш сохт, ки донишҷӯёни имрӯза талабагони мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумӣ ҳастанд. Аз ин рӯ, таҳкурсии донишҳои аввалия инсонҳо маҳз дар мактабҳои миёна гузошта мешаванд. Дар бисёрии давлатҳои пешрафта маҳз дар мактабҳои миёна дар мактабачагон ҳисси ихтирооту кашфиёту навоариро бедор мекунанд. Зеро маҳз мактабачагони имрӯза нерӯи сармояи инсонии ояндаи ҳар як давлат ба шумор мераванд, яъне онҳо дар оянда донишҷӯён ва мутахассисон касбу кори гуногун ҳастанд.(ниг. қадвали 1)

Қадвали 1

Нишондиҳандаҳои асосии муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, таҳсилоти умумӣ ва таҳсилоти миёнаи касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳанда	2011-2012	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2017-2018 нисбати 2011
Шумораи муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, адал	494	578	602	615	121 (24,5%)
-дар шаҳрҳо	359	383	401	403	44 (12,3%)
-дар деҳот	135	195	201	212	77 (57,3%)
Шумораи кӯдакон дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, ҳазор нафар	67,9	92,0	91,1	93,1	25,2 (37,1%)
-дар шаҳрҳо	57,3	73,7	71,8	73,4	16,1 (28,0%)
-дар деҳот	10,6	18,3	19,3	19,7	9,1 (85,8%)
Шумораи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, адал	3791	3855	3874	3879	88 (2,3%)
Шумораи хонандагон, ҳазор нафар	1702,9	1785,8	1838,8	1907,7	204,8 (12,0%)
Шумораи омӯзгорон, ҳазор нафар	94,2	109,9	116,5	120,2	26 (27,6%)
- маълумоти олий (бо %)	64,5	68,7	69,7	71,0	6,5
- маълумоти олии нопурра (бо %)	5,7	5,4	5,9	6,2	0,5
- маълумоти миёнаи касбӣ, педагогӣ ва миёна(бо %)	29,8	26,0	24,4	22,8	-7
- занон (омӯзгорон),бо %	56	56	56	57	1
Шумораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, адал	51	66	67	67	16 (27,6%)
- дар ВМКБ	1	1	1	1	-
- дар вилояти Хатлон	11	15	16	16	5 (45,5%)
- дар вилояти Суғд	17	21	21	21	4 (23,5%)
- дар ш.Душанбе	9	13	13	13	4 (44,4%)
- дар НТҚ	13	16	16	16	3 (23,1%)
Шумораи донишҷӯёни онҳо, ҳаз. нафар	40,1	68,9	76,7	82,4	42,3 (205,4%)
- мардҳо(бо %)	44,0	40,1	41,3	39,9	-4,1
- занҳо(бо %)	56,0	59,9	58,7	60,1	4,1

Сарчашма: Қадвал дар асоси маълумоти Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Агентии омили назди ПҚТ. -Душанбе,2018. -С.43-52 ва ҳисобкуниҳои муаллиф тартиб дода шудааст.

Мувофиқи баҳои СММ дар сохтори маҷмӯи сарватҳои миллии мамолики ҷаҳон аз 2/3 ба сармояи инсонӣ рост меояд ва ин далели воқеии ҳамчун сармояи инсонӣ эътироф гардидани захираҳои меҳнатӣ ба шумор меравад. Дар бораи ин қисмати нерӯи сармояи инсонии ҷумҳурӣ рақамҳои ҷадвали 1 маълумот медиҳанд. Аз таҳлили маълумоти дар ҷадвали 1 овардашуда бармеояд, ки дар солҳои мавриди таҳлил қароргирифта шумораи муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ -24,5%, шумораи кӯдакон дар онҳо -37,1%, шумораи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ -2,3%, шумораи хонандагон -12%, шумораи омӯзгорон -27,6%, шумораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ -27,6%, шумораи донишҷӯёни онҳо -2,05 маротиба афзоиш ёфтааст. Шумораи умумии донишҷӯёни муассисаҳои миёнаи касбии ҷумҳурӣ 82365 нафарро ташкил медиҳанд, ки аз онҳо 14,3% ба соҳаҳои саноату сохтмон ва 2,2%-ро донишҷӯён - мутахассисони ояндаи соҳаи кишоварзӣ ташкил медиҳанд⁹⁰. Албатта, нишондиҳандаҳои таҳлилшуда ва тамоюлҳои афзоиши онҳо ба масъалаи баррасишаванда аз нигоҳи миқдорӣ баҳо медиҳанд ва дар самти сифати таълим дар муассисаҳои дар боло номбурда мо мушкилоти зиёд дорем. Масалан, ҳолати моддиву техникаи муассисаҳои таълимӣ дар вилояти Хатлон ба беҳбудӣ ниёз дошта, 37 мактаб дар ҳолати садамавӣ қарор дошта, 36 мактаб ба таъмири асосӣ ниёз доранд. Системаи гармидиҳӣ дар 263 мактаб аз қор баромадааст. Дар панҷ мактаби садамавӣ, ки дар барномаи давлатии сохтмон барои солҳои 2008-2015 ворид карда шуданд, қорҳои сохтмонӣ ҳанӯз оғоз нашудаанд. Яке аз масъалаи муҳим дар соҳаи маорифи вилоят ин нарасидани ҷойи хониш буда, 84,6% -и мактабҳо дар 2 баст ва 56 мактаби маълумоти умумии шаҳру ноҳияҳои Кӯлоб, Вахш, Восеъ, Ҷиликул, Румӣ, Бохтар, А. Ҷомӣ, Қумсангир, Муъминобод, Фархор, Ховалинг, Шӯрообод, Носири Хусрав хонандагон дар се баст таҳсил мекунанд. Айни замон, дар мактабҳои вилоят норасоии мутахассисони касбӣ ҷой дошта, ҷойҳои

⁹⁰ Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2018. -С.53-55.

холии кор барои 152 омӯзгор аз рӯи фанҳои гуногун вучуд дорад. Танҳо 62% омӯзгорони мактабҳо соҳиби маълумоти олии мебошанд. Дар баробари ин, дар мактабҳои вилоят 3774 омӯзгор мутахассиси соҳа нестанд, зиёда аз 2804 омӯзгор танҳо соҳиби маълумоти миёна мебошанд⁹¹. Аммо ба фикри мо, афзоиши миқдори тадрисчиён ба масоили беҳтаргардонии сифати таҳсилотро ба миён меоварад.

Нишондиҳандаҳои асосии рушди миқдорию сифатии донишгоҳу донишкадаҳои ҷумҳурии ва тамоюлҳои онҳо дар давоми панҷ соли охир дар ҷадвали 2 мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Аз таҳлили ҷадвали 2 бармеояд, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон 39 адад муассисаҳои олии касбӣ фаъолият мекунанд, ки шумораи донишҷӯёни онҳо 195,7 ҳазор нафарро ташкил медиҳанд, аз ин шумора 70,4 ҳазор нафар (36%) -ро занҳо ҳастанд (ниг. ҷадвали 2).

Ҷадвали 2

Нишондиҳандаҳои асосии рушди донишгоҳу донишкадаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳанда	2011-2012	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2017-2018 нисбати 2011-2012
Шумораи муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ (МТОК), адад	33	38	39	39	6 (18,2%)
- дар вилояти ВМКБ	1	1	1	1	-
- дар вилояти Хатлон	5	6	6	6	1
- дар вилояти Суғд	7	7	7	7	-
- дар ш. Душанбе	20	24	24	24	4
- дар НТҶ	-	1	1	1	1
Шумораи донишҷӯёни МТОК, ҳазор нафар	152,2	176,5	186,9	195,7	43,5 (28,6%)
- мардҳо (бо %)	72	65	65	64	-8
- занҳо (бо %)	28	35	35	36	8
Аз ШУД МТОК дар соҳаҳо (бо %):	100	100	100	100	-
- саноат ва сохтмон	26	15	15	16,0	-10
- кишоварзӣ	8	10	10	11,8	3,8
- тандурустӣ, т/ҷисмонӣ ва варзиш	28	26	25	24,8	-3,2
- маориф, фарҳанг ва санъат ва ғ.	38	49	50	47,4	9,4
Шумораи аспирантҳои МТОК, нафар	1426	1173	1065	941	- 485(34,0%)

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Агентии омори назди ПҶТ. -Душанбе, 2018. -С.52-63 ва ва ҳисобкуниҳои муаллиф тартиб дода шудааст.

Аз шумораи умумии донишҷӯёни ҷумҳурии 16% донишҷӯёни соҳаҳои саноату сохтмон, 11,8% донишҷӯёни соҳаҳои кишоварзӣ, 24,8% донишҷӯёни тандурустӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, донишҷӯёни 47,4% маориф, фарҳанг, санъат ва дигар соҳаҳо мебошанд. Қобили қайд аст, ки

⁹¹ Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020-С.53-54 (74сах).

аз шумораи умумии донишҷӯёни ҷумҳурӣ 31,5% донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ мебошанд. Ҳамчунин, маълум мегардад, ки 39 адад муассисаҳои олии касбӣ 24 адад (61,5%) дар шаҳри Душанбе, 6 адад (15,3%) дар вилояти Хатлон, 7 адад (17,9%) дар вилояти Суғд ҷойгир шудаанд.

Муассисаю ташкилотҳои илми ҷумҳурӣ, ки корҳои илмӣ-техникиро иҷро мекунанд дар бунёду ташкил ва паҳнкунии инноватсия бояд фаъол бошанд. Зеро дар аксари давлатҳои пешқадам чунин муассисаҳо барои амалигардонии сиёсати инноватсионии давлат нақши калидӣ доранд, супоришҳои давлатӣ мегиранд, кашфиёту ихтирооту навоариҳоро санҷиш мегузaronанд ва масоили паҳнкунии онҳоро бо корхонаҳои инноваторҳо ҳаллу фасл мекунанд. Нишондиҳандаи фаъолияти муассисаю ташкилотҳои илмии ҷумҳурӣ дар ҷадвали 3 пешниҳод гардиданд. (ниг. ҷадвали 3)

Ҷадвали 3

Нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти муассисаю ташкилотҳои илмии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳанда	2011	2015	2016	2017	2017 нисбати 2011
Шумораи муассисаю ташкилотҳои илмии ҶТ (МТИ ҶТ), адад, аз ҷумла:	54	66	74	80	26 (48,2%)
- дар вилояти ВМКБ	3	3	3	3	-
- дар вилояти Хатлон	5	4	4	4	-1 (20%)
- дар вилояти Суғд	5	6	6	7	2(40%)
- дар ш.Душанбе	39	51	59	64	25 (64,1%)
- дар НТҶ	2	2	2	2	-
ШУК МТИ ҶТ, нафар	2537	3704	3894	3720	1183(46,6%)
-доктори илм	223	328	307	293	70(31,4%)
-номзади илм	615	748	767	731	116(18,9%)
Хароҷотҳои бучети давлатӣ барои илм, ҳаз. сомонӣ	35851,8	52890,7	55503,8	60636,7	24784,9 (69,1%)
Иҷрои корҳои илмию техникӣ, ҳаз. сомонӣ	36530,1	52799,8	58434,0	70580,4	34050,3 (93,2%)
Шумораи умумии аспирантҳои ҶТ, нафар	1801	1672	1576	1506	-295(16,4%)
Шумораи аспирантҳои МТИ ҶТ, нафар	375	499	511	565	190(50,6%)
Микдори РИ ҳимояшудаи олимони ҶТ	30	353	255	178	148(5,9 м-ба)
- рисолаҳои докторӣ	4	40	23	19	15(4,8м-ба)
- рисолаҳои номзадӣ	26	313	232	159	133(6,1м-ба)

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Агентии омори назди ПҶТ. -Душанбе, 2018. -С.67-75, Ҳисобот оид ба фаъолияти АИ ҶТ дар соли 2018. -Душанбе: «Дониш», 2018. -С.464-465 ва ҳисобкуниҳои муаллиф тартиб дода шудааст.

Аз таҳлили ҷадвали 3 маълум мегардад, ки дар соли 2017 нисбати соли 2011 Шумораи муассисаю ташкилотҳои илмии Ҷумҳурии

Тоҷикистон 26 адад ё 48,2% афзоиш ёфтаанд, ҳамчунин, муайян гардид, ки 64 адад ё 80% МТИ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Душанбе ҷойгир шудаанд. ШУК МТИ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи таҳлил 46,6%, шумораи докторони МТИ 31,4% ва номзадҳои илм 18,9% зиёд гардиданд. Харочотҳои бучети давлатӣ барои илм 69,1% ва иҷрои корҳои илмию техникӣ дар МТИ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин давра 93,2% афзоиш ёфтанд. Шумораи умумии аспирантҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи таҳлил ба миқдори 295 нафар ё 16,4% кам шудааст, аммо шумораи умумии аспирантҳои МТИ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миқдори 190 нафар ё 50,6% зиёд шуданд. Қобили қайд аст, ки шумораи умумии аспирантҳои МТИ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шумораи умумии аспирантҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 37,5%-ро ташкил медиҳад. Аммо миқдори рисолаҳои илмии аз ҷониби аспирантҳо ва унвонҷӯён Ҳимояшуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи таҳлил 5,9 маротиба зиёд шудааст, аз ҷумла рисолаҳои номзадӣ 6,1 ва рисолаҳои докторӣ 4,8 маротиба.

Қобили қайд аст, СММ марҳилаи кунунии иқтисодии ҷаҳонро марҳилаи иқтисодии ба дониш нигаронидашуда тавсиф додааст, яъне ин иқтисодӣ аст, ки донишро ба мақсади рушд ва рақобатпазирии худ ташкил (бунёд), паҳн ва истифода менамояд⁹². Имрӯзҳо бисёри давлатҳои Осиёи шарқӣ маҳз бо ҳамин роҳ ба рушду суботи иқтисодӣ муваффақ шудаанд. Масалан, Куриёи Ҷанубӣ аз нигоҳи ҳиссаи аҳолияш, ки дар 23-24 соҳиби маълумоти олии гардидаанд бо Япония ва Фаронса баробар шудааст, нисфи аҳолии Сеул ё хатмкарда ва ё дар ин ё он донишгоҳ таҳсил мекунанд. Аз шумораи докторон ба ҳар як нафар ин давлат дар ҷаҳон мақоми баландро соҳиб аст⁹³. Яъне барои ба иқтисоди инноватсионӣ табдил додани иқтисодии кишвар бояд ҳиссаи аҳолии мутахассионӣ дорой донишҳои мукаммали касбӣ ва муосир шартҳои зарурӣ ба шумор меравад.

⁹² Доклад о развитии человеческого капитала в РФ за 2004г.-М.: «Весь мир», 2004. –С.19.

⁹³ Фатхудинов Р.А. Инновационный менеджмент. –СПб.: Питер, 2008. -С.25-26.

Таҷрибаи давлатҳои тараққикарда ва таҳлилҳои иқтисодӣ нишон медиҳад, ки институтикунонии инноватсияҳо ин яке аз самтҳои амалигардони сиёсати инноватсионии давлат маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, **қадами навбатӣ зимни коркарди сиёсати инноватсионии давлат ва институтикунонии инноватсияҳо** ин риоя ва ба инобат гирифтани нуктаҳои зерин ба ҳисоб меравад: -интихоби сарчашмаҳои боэътимоди молиякунонии лоиҳаҳои инноватсионӣ; -лоиҳаҳои инноватсионӣ аз нигоҳи илмию техникӣ ва иқтисодию ташкилӣ бояд асоснокшуда бошанд; -амалигардонии лоиҳаҳои инноватсионӣ аз рӯи муҳимияташон. Дар доираи корхонаҳо илова бар инҳо сиёсати инноватсионӣ бояд ба нақшаҳои стратегӣ ва босуботии вазъи молиявӣ корхонаҳо мусоидат намояд ва дараҷаи тавваруму хатарҳои сармоягузориҳои лоиҳаҳои инноватсионӣ бояд ба инобат гирифта шаванд. Маълум аст, ки фаъолияти инноватсионӣ бо сармоягузориҳо таъмин карда шаванд. Дар мавриди таъмини сармоягузориҳои навоариҳои илмию техникӣ ва ҷори намудани онҳо дар доираи соҳаву корхонаҳои мамлакат Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чанд сол аст, ки иқдомҳои зиёдеро корбаст намуда истодааст. Аз ҷумла, қайд кардан бамаврид аст, ки имрӯзҳо дар иқтисодиёти мамлакат татбиқи 70 лоиҳаи сармоягузориҳои давлатӣ ба маблағи умумии 30 миллиард сомонӣ идома дорад. Дар 10 соли охир ба иқтисодиёти Тоҷикистон дар ҳаҷми зиёда аз 33 миллиард сомонӣ сармояи мустақими хориҷӣ ворид гардидааст, ки қисми зиёди он ба рушди соҳаҳои энергетика, алоқа, сохтмон, истихроҷу коркарди канданиҳои фойданок ва бунёди инфрасохтор равона шудааст. Бо мақсади таъмин намудани пешрафти соҳаи кишоварзӣ ва ҳифзи амнияти озуқаворӣ аз ҳисоби лоиҳаҳои давлатии сармоягузорӣ ва буҷети давлат дар давраи соҳибистиклолӣ беш аз 12 миллиард сомонӣ равона карда шудааст. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо шарикони рушд татбиқи 17 лоиҳаи давлатии сармоягузориҳо дар самти обтаъминкунии аҳоли дар ҳаҷми 2,4 миллиард сомонӣ оғоз кардааст, ки 50 фоизи онҳо то имрӯз амалӣ гардидаанд. Дар самти кишоварзӣ ва

обёрии замин 35 лоиҳа ба маблағи умумии 5,4 миллиард сомонӣ татбиқ шуда истодааст⁹⁴. Аммо новобаста ба таваҷҷӯҳи доимии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон норасоии маблағгузориҳо дар мавриди ҷорӣ намудани технологияи нав, тухмиҳои хушсифат, зотҳои сермаҳсули чорво, воситаҳои муосири муҳофизати растаниҳо ва чорво, нуриҳои минералӣ дар хоҷагиҳои кишоварзӣ бараъло эҳсос карда мешаванд. Махсусан дар мавриди паҳнкунии инноватсияҳои дар кишоварзӣ амалишаванда ин мушкилот ба таври бояду шояд ҳалли худро наёфтааст. М.Қ. Файзуллоев қайд мекунад, ки бештари мамолик дорои сектори аграрии рушдкарда ин мушкилоти худро бо роҳи бунёди инфрасохтори инноватсияҳо ҳал кардаанд, яъне самти дигар ва ниҳоят муҳими институтикунонии инноватсияҳо ин ташкил ва амалкарди инфрасохтори инноватсионӣ ба шумор меравад. Ба ҳайси унсурҳои асосии инфрасохтори инноватсионӣ, махсусан, технопаркҳо, корхонаҳои хурди инноватсионӣ, марказҳои технологияи пешқадам, паркҳои илмию техникӣ, бизнес-инкубаторҳо, технополисҳо баромад мекунанд⁹⁵. Дар ҷумҳурии мо технопаркҳо ва бизнес-инкубаторҳо дар марҳилаҳои аввали рушди худ қарор доранд. Масалан, дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ҳанӯз соли 2010 Маркази технологияи инноватсионӣ ва биотехнологӣ ташкил шуда буд, ки барои харидкунии таҷҳизоти ин марказ ДМТ дар маҷмӯъ 500 ҳазор доллари ИМА сармоягузорӣ намудааст. Мавриди зикр аст, ки бо сабабҳои объективӣю субъективӣ унсурҳои инфрасохтори инноватсионӣ дар ҷумҳурӣ ба таври бояду шояд инкишоф наёфта истодаанд. Масалан, дар доираи Барномаи ҷори намудани навгониҳои илмию техникӣ дар истехсолоти саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2011-2015 дар шаҳри Душанбе бояд технопарк бунёд мегардид. Масъулини иҷроиши ин чорабинӣ АИ ҚТ ва Мақомоти иҷроияи Ҳукумати шаҳри Душанбе буданд, аммо ин вазифа то ҳол роҳи

⁹⁴ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ, аз 26 декабри соли 2018. - Душанбе, 2019. -С.4,8-10.

⁹⁵ Файзуллоев М.К. Роль инновационной инфраструктуры в становлении национальной инновационной системы //Стратегии модернизации экономики: матер. межд. науч.-прак. конф. –Ташкент, 2011. -С.44-48

халли худро наёфтааст. Қобили қайд аст, ки мувофиқи таҳлили соири муҳаққиқони ин мавзӯъ 76% паркҳои илмию техникӣ дар донишгоҳҳо ҷойгир буда, 70% технопаркҳо филиалҳои донишгоҳҳо ба ҳисоб мераванд⁹⁶. Дар соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ баъзе корхонаҳои хурди инноватсионӣ дар ҷорводорию инноватсионӣ амал мекунанд. Албатта, онҳо ҳанӯз ба натиҷаҳои назаррасе, ки фарогири ин ва ё он бахши инноватсия дар кишвар бошад, нарасиданд. Аммо умед аст, ки дар оянда онҳо пойгоҳҳои марказӣ барои идоракунию танзими равандҳои инноватсионӣ ва паҳнкунии инноватсияҳо мегарданд.

Аз таҳлили маводи дар зербоби 2.1 матраҳшуда чунин хулосабарорӣ намудем: 1) Асосҳои институтсионалии рушди равандҳои инноватсионӣ ин низоми меъёрҳо қоидаҳои расмию ғайрирасмие мебошанд, ки асоси ташкили инноватсияҳо маҳсуб меёбанд; 2) Бунёди асосҳои ҳуқуқию меъёрии рушди фаъолияти инноватсионӣ яке аз ҷузъҳои муҳими асосҳои институтсионалии инноватсияҳо ба шумор мераванд, ки барои рушди васеи ҷараёнҳои инноватсионӣ ҳамчун шароити асосӣ хизмат менамоянд. Аз таҳлилҳо бармеояд, ки асосҳои ҳуқуқию меъёрии рушди фаъолияти инноватсионӣ дар ҷумҳурӣ ҷавобгӯи талабот ташкил шудааст; 3) Интихоби дурусти органҳои барои идоракунию танзим ва паҳнкунии инноватсияҳо зарур низ ҷузъи муҳими асосҳои институтсионалии рушди инноватсияҳо маҳсуб меёбанд. Дар диссертатсия мақомоти барои идоракунию танзим ва паҳнкунии инноватсияҳо масъул таҳлил ва сатҳу дараҷаи ҳар кадоми онҳо дар нақша тасвир ёфтааст; 4) Ба ҳайси унсурҳои асосии инфрасохтори инноватсионӣ, махсусан, технопаркҳо, корхонаҳои хурди инноватсионӣ, марказҳои технологияи пешқадам, паркҳои илмию техникӣ, бизнес-инкубаторҳо, технополисҳо баромад мекунанд. Дар давлатҳои рушдкарда 76% паркҳои илмию техникӣ дар донишгоҳҳо ҷойгир буда, 70% технопаркҳо филиалҳои донишгоҳҳо ба ҳисоб мераванд. Бо

⁹⁶ X Всесибирский инновационный форум. Томск, 10-12 октября 2007. - Тверской ИнноЦентр ТвГУ, 2008. - С.89. (412с.)

сабабҳои объективӣю субъективӣ унсурҳои инфрасохтори инноватсионӣ дар ҷумҳурӣ ба таври бояду шояд инкишоф наёфта истодаанд. Яке аз сабабҳои асосӣ ин камчини сармоягузориҳо ба ҳисоб меравад.

2.2. Таҳлил ва тамоюлҳои ташаккули идоракунии инноватсияҳо дар минтақаи агросаноатии Кӯлоби вилояти Хатлон

Мувофиқи нақшаи объекти кори тадқиқоти мо корхонаву хоҷагиҳои истеҳсолоти агросаноатии вилояти Хатлон, аз ҷумла минтақаи Кӯлоб ба шумор мераванд. Аз ин рӯ, сараввал барои хонандаи диссертатсияи мазкур оид ба нишодиҳандаҳои муҳимтарини ҷуғрофӣ ва иқтисодию иҷтимоии вилояти Хатлон маълумоти мухтасари зеринро пешниҳод менамоем, то аз вазъият ва фазои қору фаъолияти аҳоли ва корхонаву ташкилоту муассисаҳои вилоят бархӯрдор бошанд ва ҳангоми баррасию баҳодиҳии нуктаҳои баҳсталаби диссертатсияи мазкур аз нигоҳи мавҷудияти сарчашмаю маъхазҳо танқисиро эҳсос накунанд. Баъдан, қобили қайд аст, ки Вилояти Хатлон соли 1992 ташкил шуда, дар қисми ҷанубу ғарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир буда, ҳудуди он 24,7 ҳазор км. мураббаъро ташкил медиҳад, ки ба 17% ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон баробар аст, аз рӯи сатҳи табиӣ вилояти кӯҳсор ба ҳисоб меравад. Маркази вилоят шаҳри Бохтар буда, шумораи аҳоли ба санаи 01.01.18. - 3198,5 ҳазор нафар мебошад. Шумораи аҳолии шаҳрҳо 568,6 ҳазор нафар ва аҳолии деҳот 2555,7 ҳазор нафар буда, дар маҷмӯъ 35,0% аҳолии ҷумҳуриро ба санаи 01.01.18. ташкил медиҳад. Зичии аҳоли ба санаи бо ҳисоби миёна ба майдони 1 км. мураббаъ 129,5 нафарро ташкил медиҳад⁹⁷.

Вилояти Хатлон дар шимол бо ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ, дар шарқ бо вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, дар ғарб бо Ҷумҳурии Ўзбекистон ва дар ҷануб бо Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон ҳамсарҳад аст. Иқлими вилоят хушк буда, ҳарорат дар тобистон то +48 дараҷа гарм

⁹⁷Омори солони вилояти Хатлон барои солҳои 2012-2017/Маҷмӯаи оморӣ- и.Бохтар: Сарраёсати Агентии омили назди ПҚТ дар вилояти Хатлон. - С.6(181саҳ)

ва зимистон то –20 дараҷа хунук мешавад. Вилоят аз кӯлҳо бой буда, сатҳи обҳои он 109,4 км. мураббаъро ташкил менамояд. Дарёҳои асосӣ Панҷ (Амударё-Окс) - дарозияш 921 км, Вахш - 254 км, Қизилсу (чанубӣ) - 230 км, Оксу - 160 км., ба ҳисоб мераванд. Обанборҳои калонтарини вилоят Муъминобод (сатҳаш 3,4 км. кв., ҳаҷмаш 25 млн. метри мукааб) ва Норақ (сатҳаш 106,0 км. кв. ҳаҷмаш 10500 млн. метри мукааб) маҳсуб меёбанд. Аз рӯи сохтори сарҳадӣ - ҳудуди вилояти Хатлон аз 24 ноҳия, 4 шаҳр ва 22 шаҳрак, 133 ҷамоатҳои деҳот иборат мебошад. Аҳолии вилояти Хатлон гуногунмиллат буда, дар он зиёда аз 62 миллат, бисёртар тоҷикҳо, ўзбекҳо, русҳо ва дигар миллатҳо зиндагӣ мекунанд.⁹⁸

Ҳаёти иқтисодии вилоят низ хеле бою рангин аст, дар вилоят ба санаи 01.01.18. -192 корхонаи пахтадозакунӣ, 93 фабрикаи дӯзандагӣ ва 8 фабрикаи ресандагӣ фаъолият доранд. Корхонаҳои калонтарини вилоят: ҚДММ «Хима- текстил», ҚДММ «Чунгтай моҳир семент» ва ҚДММ «Хуаксин Гаюр семент»-и ноҳияи Ёвон, Ҷамъияти саҳомии «Трансформатор»-и шаҳри Бохтар, ҚСП «Чунтай Данғара Текстил»-и ноҳияи Данғара мебошанд. Дар санаи номбурда дар вилоят 591 корхонаи саноатӣ фаъолият кардааст, ки дар баланси мустақил қарор доранд. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар вилоят дар ҳамин давра 6753,1 млн. сомони ро ташкил додааст, ки 33,7 % ҳаҷми маҳсулоти саноатии ҷумҳуриро дар ҳамин сол ташкил медиҳад. Дар вилоят дар охири соли 2017 дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ вилоят саршумори чорвои калон 969491 сар, аз он ҷумла: модагов 494442 сар, гӯсфанду буз 2264536 сар, парранда 1804636 сар, асп 57499 сарро ташкил дод. Истеҳсоли зироатҳои ғалладона ва лӯбиёгӣҳо 903125 тонна, картошка 162678 тонна, пахта 259277 тонна, сабзавот 1021220 тонна, полезиҳо 482440 тонна, мевачот 173877 тонна, ангур 101420 тонна расонида

⁹⁸ Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020-и. Қургонтеппа, 2015.-С.5-8(74 саҳ.)

шудааст. То 01.01.18. дар вилоят 61507 адад хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ба қайд гирифта шудааст⁹⁹.

Аз соли 1991 то ин давра сохтмон ва таҷдиди зиёда аз 450 адад иншоотҳои дорои аҳамияти давлатӣ чараён гирифтанд, аз он ҷумла: таҷдиди шоҳроҳи Душанбе – Қўрғонтеппа – Данғара – Кўлоб - Зигар, ки Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо давлатҳои Хитой, Ҳиндустон, Покистон ва Афғонистон мепайвандад. Дар вилоят ду муассисаи давлатии минтақавии нигоҳдории роҳҳои автомобилгард фаъолият доранд. Ҳамагӣ 5076,6 км роҳҳои автомобилгард вуҷуд дошта, аз ин 641,5 км аҳамияти байналмиллалӣ, 767,9 км аҳамияти ҷумҳуриявӣ ва 3667,2 км аҳамияти маҳаллидошта мебошад. Фурудгоҳи шаҳри Кўлоб, нерӯгоҳи барқии обии Сангтуда-1 ва Сангтуда-2, ки аҳамияти байналхалқиро доро мебошанд, сохта ба истифода дода шуданд. Ҳамчунин, дар натиҷаи ҳамкорию муносибатҳои тарафайн бо ИМА ва Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон дар гузаргоҳи «Панҷи поён» сохтмони купруки «Панҷи поён», нақби «Шар-шар», азнавбарқароркунии агрегатҳои НБО «Норак», азхудкунии заминҳои обёришаванда дар ноҳияи Данғара, сохтмони литсейи Президентӣ барои ҷатимон дар ноҳияи Бохтар, сохтмони бинои Гимназия-интернат дар ноҳияи Данғара, гимназияи давлатӣ дар шаҳри Норак, сохтмони театри мусиқӣ-мазҳакавии вилоят дар шаҳри Бохтар, таҷдид ва таъмири роҳҳои дохилии автомобилгарди шаҳрҳои Бохтар ва Кўлоб, сохтмони корхонаи коркарди пахта ва заводи сементбарорӣ бо иқтидори 3200 тонна дар як сол дар ноҳияи Ёвон ба анҷом расонида шуд¹⁰⁰.

Дар қаламрави вилоят дар солҳои охир ташкилотҳои гуногуни байналхалқӣ аз қабилӣ: «Барномаи тараққиёт, навсозӣ ва инкишофи Тоҷикистон»-и СММ, «КАРИТАС»-и Шветсария, бонки Ислонии рушд, бонки рушди Осиё, «Ҳазинаи Оғохон», Бонки умумиҷаҳонӣ ва дигар ташкилотҳо бо Барномаҳои муайян дар марҳилаҳои гуногун фаъолият

⁹⁹ Кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ-Душанбе: Агентии оморӣ назди ПҚТ, 2018.- С.323.

¹⁰⁰ Оморӣ солонаи вилояти Хатлон барои солҳои 2012-2017/Маҷмӯаи оморӣ- ш.Бохтар: Сарраёсати Агентии оморӣ назди ПҚТ дар вилояти Хатлон.- С.6, 55,59,67,76,125 (181саҳ)

карда истодаанд. Ҳамагӣ фонди манзили вилоят майдони умумии 32747,1 ҳазор метри мураббаъро дар бар мегирад, аз он ҷумла: фонди манзили шаҳр 7965,3 ҳазор метри мураббаъ ва фонди манзили дехот 24781,8 ҳазор метри мураббаъ мебошад.

Дар ҳудуди вилоят 1330 мактабҳои маълумотҳои умумӣ, 6 муассисаҳои олии касбӣ, 16 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ва коллеҷҳо, 3 театр, 21 осорхона ва 313 муассисаҳои фарҳангӣ амал мекунанд. Ҳамчунин, дар вилоят 1149 адад муассисаҳои кӯмаки аввалияи тиббӣ амал мекунанд, шумораи катҳои бистарӣ 11319 адад буда, ба аҳолии вилоят дар ҳамаи соҳаҳои тандурустӣ 3664 нафар табибони маълумотнок ва 16893 нафар кормандони миёнаи тиббӣ хизмат мерасонанд¹⁰¹.

Ҷадвали 4

Нишондиҳандаҳои асосии рушди иқтисодию иҷтимоии вилояти Хатлон (ба 01.01.18)

Нишондиҳанда	Дар ҚТ, соли 2017	Вилояти Хатлон			2017 (ВХ нисб. ҚТ)	ВХ, 2017 / 2012
		2012	2016	2017		
Шумораи аҳолии доимӣ ҳаз.наф	8931,2	2831,7	3124,3	3198,5	35,8%	+12,9%
- аҳолии шаҳрҳо	2354,2	486,5	568,6	580,6	24,7%	+19,3%
- аҳолии дехот	6577,0	2345,2	2555,7	2617,9	39,8%	+11,6%
-мардон	4528,6	1422,3	1573,6	1612,1	35,5%	+13,3%
-занон	4402,6	1409,4	1550,7	1586,4	36,0%	+12,6%
-зичии аҳоли дар 1 км ² (нафар)	63,2	115,1	126,5	129,5	204,9%	+12,5%
Афзоиши табиӣ аҳоли, ҳазор нафар	192,0	70,6	80,4	77,9	40,6%	+10,3%
Шумораи миёнаи солони машгулин дар иқтисодиёт, ҳазор нафар	2407	386,1	403,8	447,7	18,6%	+16,0%
Шумораи бекорон, ҳаз.наф.	93,8	23,1	18,9	18,0	19,2%	-4,8%
Ҳисоби миёнаи музди кори ҳармоҳаи як корманд, бо сомонӣ	1144,19	365,12	714,13	843,39	73,7%	+230,9%
Ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатӣ, бо нархҳои соли 2017, млн.сомонӣ	20029	3798,416	6601,297	6753,127	33,7%	+177,8%
Ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварзӣ бо нархҳои соли 2017, млн.сомонӣ	24576	9832,236	11914,530	12751,830	51,9%	+129,7%
Сармоягузорӣ, млн.сомонӣ	11279,7	1021,234	2375,812	2179,006	19,3%	+113%
Ба қор андохтани ФА, млн. сомонӣ	6635,1	593,054	1122,333	1669,251	25,2%	+181,5%
Масоҳати умумии манзил, ба як нафар, м ²	10,9	10,1	10,5	10,2	93,4%	+0,99
Шумораи муассисаҳои тиббӣ, (адад)	489	148	149	151,0	30,9%	+2,02%
Шумораи муассисаҳои рӯзонаи маълумоти умумӣ, адад	3870	1300	1328	1330	34,4%	2,3%
Шумораи мактабҳои олий, адад	39	5	6	6	15,4%	+20%
Шумораи омӯзишгоҳҳои миёнаи касбӣ	67	15	16	16	23,9%	+0,7%

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон-Душанбе, 2017. - С.10-15,26 ва омили солони вилояти Хатлон барои солҳои 2012-2017/Маҷмуаи омили- ш.Бохтар: Сарраёсати Агентии омили назди ПҚТ дар вилояти Хатлон. -С.8-9. ва ҳисобкунӣҳои муаллиф тартиб ва таҳия гардидааст.

¹⁰¹ Статистический ежегодник Республики Таджикистан- Душанбе, 2017. - С.143; Статистический сборник, Здравоохранения в Республике Таджикистан: 25- лет государственной независимости- Душанбе, 2017. -С.6.

Нишондиҳандаҳои асосии рушди иқтисодию иҷтимоии вилояти Хатлон дар чадвали 4 мавриди таҳлил қарор дода шудаанд. Аз нишондиҳандаҳои чадвал бармеояд, ки дар давраи таҳлил (5 сол) шумораи аҳолии доимӣ вилоят 35,8% аҳолии доимии ҷумҳуриро ташкил дода, ба ҳисоби миёна 366,3 ҳазор нафар ё 12,9% афзоиш ёфтааст. Дар шаҳрҳои вилояти Хатлон 18,1% аҳолии вилоят сукунат варзида, аҳолии деҳоти он 81,9% шумораи умумии аҳолии онро ташкил медиҳад. Қобили қайд аст, ки аҳолии шаҳрии вилояти номбурда 24,7% аҳолии шаҳрनिшинӣ ҷумҳуриро ташкил медиҳад, аҳолии деҳоти он бошад, 39,8% аҳолии деҳоти кишварро ташкил медиҳад. Шумораи мардон 50,4% ва занон 49,6% шумораи аҳолии вилоятро ташкил медиҳанд. Шумораи миёнасолонаи машғулин дар иқтисодиёти вилоят ҳамагӣ 18,6% аҳолии машғули кори ҷумҳуриро ташкил медиҳад ва дар соли 2017 нисбати соли 2012 ҳамагӣ 16,0% афзоиш ёфтааст. Дар соҳаҳои саноати вилоят 33,7% дар соли 2017 маҳсулоти соҳаи саноати ҷумҳури истехсол шудааст ва дар давраи солҳои 2012-2017 маҳсулоти ин соҳаи вилоят 1,8 маротиба афзоиш ёфтааст. Ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварзии вилоят бо нархҳои соли 2017 ба ҳисоби миёна 51,9% ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварзии ҷумҳуриро ташкил дода, дар давраи таҳлил 129,7% афзоиш ёфтааст. Дар соли 2017 ҳаҷми сармоягузориҳои вилоят 19,3% ҳаҷми умумии сармоягузориҳои ҷумҳуриро ташкил дода, ҳамзамон дар давраи таҳлил анҷомдодаи мо 113% афзоиш ёфтаанд. Дар соли 2017 бақордарории фондҳои асосии вилоят 25,2% ҳаҷми фондҳои асосии бақордаровардашудаи ҷумҳуриро ташкил дода, дар фосилаи солҳои 2012-2017 ба миқдори 181,5 % афзоиш ёфтаанд.

Вилояти Хатлонро мутахассисон тадқиқотчиёни КАС-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ду зонаи агросаноатӣ ҷудо мекунанд: 1) Минтақаи агросаноатии Вахшу Бохтар; 2) Минтақаи агросаноати Кӯлоб. Азбаски объекти таҳқиқоти мо корхонаву ташкилотҳо ва хоҷагиҳои кишоварзии минтақаи Кӯлоб ба шумор мераванд, мо нишондиҳандаҳои асосии иҷтимоӣ ва иқтисодии минтақаро мавриди омӯзиш қарор додем.

(ниг.чадвали 5)

**Нишондиҳандаҳои асосии рушди иқтисодию иҷтимоии
Минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон (ба 01.01.18)**

Нишондиҳанда	Дар ҚТ, соли 2017	В/Хатлон соли 2017	М/ Кӯлоб соли 2017	М/К нисб. ҚТ соли 2017	МК нисб. ВХ соли 2017
Масоҳат замин, ҳаз. км ²	141,4	24,7	13,4	9,48%	54,25%
Шумораи аҳолии доимӣ ҳаз.наф	8931,2	3198,5	1230,2	13,77%	38,46%
Зичии аҳоли дар 1 км ² /нафар	63,2	129,5	91,8	145,25%	70,88%
Ноҳияҳо, адад	58	24	11	18,96%	45,83%
Шаҳрҳо (шаҳракҳо), адад	18(57)	4(22)	2(6)	22,2%(38,59%)	50%(27,27%)
Чамоатҳо, адад	370	133	66	17,83%	49,6%
Афзоиши табиӣ аҳоли, ҳазор нафар	192,0	77,9	29,932	15,58%	38,42%
ШМАМК дар иқтисодиёт, ҳазор нафар	2407	447,7	176,8	7,35%	39,5%
МММ ҳармоҳаи як корманд, бо сомони	1144,19	843,39	895,9	78,3%	106,2%
Маҳсулоти умумии саноатӣ, млн.сомонӣ	20029	6753,127	4431,399	22,12%	65,62%
Маҳсулоти умумии кишоварзӣ млн.сомонӣ	24576	12751,830	4786,810	19,5%	37,53%
Сармоягузорӣ, млн.сомонӣ	11279,7	2179,006	926,665	8,22%	42,5%
Ба қор андохтани ФА, млн. сомонӣ	6635,1	1669,251	496,906	7,5%	29,8%
Масоҳати умумии манзил, ба як нафар, м ²	10,9	10,2	9,8	89,9%	96,7%
Шумораи муолиҷахонаҳои тиббӣ, (адад)	489	151,0	68	13,9%	45,03%
Шумораи муасс./таҳсилоти/ умумӣ, адад	3870	1330	607	15,7%	45,6%
Шумораи мактабҳои олий, адад	39	6	4	10,25%	66,6%
Шумораи омӯзиш/ миёнаи касбӣ, адад	67	16	9	13,43%	56,25%

Сарчашма: Чадвал дар асоси маълумоти омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон- Душанбе, 2017. - С.10-15,26 ва омили солони вилояти Хатлон барои солҳои 2012-2017/Маҷмӯаи омили- ш.Бохтар: Сарраёсати Агентии омили назди ПҚТ дар вилояти Хатлон. -С.8-10,50,73,75,125,127 ва ҳисобкунҳои муаллиф тартиб ва таҳия гардидааст.

Аз таҳлили нишондиҳандаҳои чадвали 5 бармеояд, ки масоҳати замини минтақа 9,48% масоҳати замин ҷумҳурӣ ва 54,25% масоҳати замин вилояти Хатлонро ташкил медиҳад. Ҳамчунин, аҳолии минтақаи Кӯлоб 13,77% аҳолии ҷумҳурӣ ва 38,46% аҳолии вилоятро ташкил медиҳад. Қобили қайд аст, ки 19 % ноҳияҳои ҷумҳурӣ ва 45,8% ноҳияҳои вилоят 17,8% чамоатҳои ҷумҳурӣ ва 49,6% чамоатҳои вилоят дар минтақаи мазкур ҷойгир шудаанд. Дар минтақаи Кӯлоб 7,5% шумораи аҳолии дар иқтисодиёти ҷумҳурӣ машғули қор ва дар миқёси ҷумҳурӣ ин нишондиҳанда 39,5%-ро ташкил медиҳад. Маҳсулоти умумии соҳаи саноати минтақа 22,12% маҳсулоти соҳаи саноати ҷумҳурӣ ва 65,62% ҳаҷми маҳсулоти саноатии вилоятро ташкил медиҳад. Дар соли 2017 маҳсулоти умумии кишоварзии минтақаи Кӯлоб 19,5% маҳсулоти умумии кишоварзии ҷумҳурӣ ва 37,53% маҳсулоти умумии кишоварзии вилоятро ташкил додааст. Сармоягузориҳо ва бақордарории фондҳои асосӣ дар минтақаи мазкур дар соли мавриди таҳлил мувофиқан 8,2% ва 7,5% нишондиҳандаҳои ба онҳо монандро дар миқёси ҷумҳурӣ ва 42,5% ва 29,8%-ро дар миқёси вилоят ташкил медиҳанд.

**Нишондиҳандаҳои асосии рушди бозори меҳнат дар
минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон (ҳаз. нафар, %)**

Нишондиҳанда	2012	2015	2016	2017	2017 /2012
Аҳолии машғули кор (АМК) дар вилоят, аз ҷумла:	100%	100%	100%	100%	-
-АМК дар минтақаи Бохтару Вахш	64,2%	64,17%	63,7%	60,5%	-3,7 б.ф.
-АМК минтақаи Кӯлоб,	35,8%	35,83%	36,3%	39,5%	3,7 б.ф.
АМК кор дар вилоят, ҳаз. нафар. Аз рӯи намудҳои фаъолият:	386,0(100%)	404,6(100%)	403,8(100%)	447,7(100%)	61,7(+15,9%)
-дар кишоварзӣ, шикор ва чангал	253,8(65,7%)	255,3 (63,1%)	250,3(62%)	290,5(64,9%)	36,7(+14,5%)
-дар соҳаҳои саноат	18,6 (4,8%)	18,6(4,6%)	17,6(4,3%)	20,4(4,5%)	1,8(+9,7%)
- дар соҳаи сохтмон	4,2 (1,1%)	5,0(1,2%)	5,2(1,3%)	5,1(1,13%)	0,9(+21,4%)
- дар соҳаи савдо	2,7 (0,7%)	4,8(1,18%)	4,2(1,04%)	4,0(0,89%)	1,3(+48,1%)
- дар нақлиёт, хочагианборваалоқа	4,1 (1,1%)	3,4(0,8%)	3,4(0,84%)	2,0 (0,44%)	-2,1(-51,2%)
- дар фаъолияти молиявӣ	3,5 (0,9%)	5,1(1,3%)	4,7(1,16%)	3,8(0,84%)	0,3(+8,6%)
- дар мақомоти давлатӣ, мудофиа ва сугуртаи ҳатми иҷтимоӣ	7,8 (2%)	8,8(2,2%)	8,5(2,1%)	11,9(2,6%)	4,1(+52,6%)
- дар соҳаи маориф	56,8(14,7%)	62,8(15,5%)	67,0(16,6%)	69,9(15,6%)	13,1(+23,1%)
-дар соҳаҳои тандурустӣ ва хизматҳои иҷтимоӣ	25,7 (6,6%)	28,9(7,1%)	31,4(7,7%)	32,8(7,3%)	7,1(+27,6%)
-дар хизматҳои коммуналӣ, иҷтимоӣ ва шахсӣ	8,1(2,1 %)	9,2(2,3%)	9,6(2,4%)	5,6(1,25%)	-2,5(-30,8%)
-дар дигар намудҳои фаъолият	0,7(0,2%)	2,7(0,7%)	1,9(0,47%)	1,7(0,37%)	1,0(142,8%)

Сарчашма: Чадвал дар асоси маълумоти омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон- Душанбе, 2017. - С.76-109 ва омили солони вилояти Хатлон барои солҳои 2012-2017/Маҷмӯаи омили- ш.Бохтар: Сарраёсати Агентии омили назди ПҚТ дар вилояти Хатлон. - С.49-53 ва ҳисобкуниҳои муаллиф тартиб ва таҳия гардидааст.

Ба минтақаи Кӯлоб 15,6% афзоиши табиӣ аҳолии ҷумҳурӣ ва 38,4% афзоиши табиӣ аҳолии вилоят рост меояд. Аммо таҳлили чадвали 6, ки ба бозори меҳнат дар минтақа бахшида шудааст, моро ба чунин хулосабарорӣ водор месозад. (ниг. чадв.6). Таҳлили маълумоти чадвали 6 аз он гувоҳӣ медиҳад, ки аз шумораи умумии аҳолии машғули кор (АМК) дар вилоят 60,5% ба минтақаи Вахшу Бохтар ва 39,5% ба минтақаи Кӯлоб рост меояд. Дар соли мавриди таҳлил қарордошта АМК дар вилоят ба миқдори 61,7 ҳазор нафар ё 15,9% афзун гардидааст. Ҳамчунин, аз таҳлили маълумоти чадвали номбурда бармеояд, ки аз шумораи умумии АМК дар вилоят 64,9% дар соҳаи кишоварзӣ, 4,5% дар соҳаҳои саноат, 1,13% дар соҳаи сохтмон, 15,6% дар соҳаи маориф, 7,3% дар соҳаҳои тандурустӣ ва хизматҳои иҷтимоӣ ба қору фаъолият машғул мебошанд. Ҳамзамон, ба қайд гирифта шудааст, дар солҳои 2012-2017 АМК дар соҳаҳои кишоварзӣ ва саноат мувофиқан 14,5% ва 9,5% тамоюл ба афзоиш доранд. Аз ин рӯ, дар чадвали 7 нишондиҳандаҳои

асосии рушди соҳаи саноат дар минтақаи Кӯлоб ва умуман дар вилояти Хатлон мавриди баррасӣ қарор дода шуданд (ниг. ҷадвали 7).

Ҷадвали 7

Нишондиҳандаҳои асосии рушди соҳаи саноат дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон (ба 01.01.18)

Нишондиҳанда	2012	2015	2016	2017	С.2017 / С.2012
Шумораи КС дар вилоят, (адад, %)	348 100%	577 100%	537 100%	591 100%	+243 +69,8%
-шумораи КС дар минтақаи Кӯлоб	167 48,0	239 41,4%	271 50,5%	271 54,2%	+104 62,3%
-шумораи КС дар Бохтару Вахш	181 52,0%	338 58,6%	266 49,5%	320 45,8%	+139 76,7%
Сохтори маҳсулоти саноатӣ дар вилоят аз рӯи минтақаҳо агросаноатӣ					
Ҳаҷми МС дар вилоят (ҳаз.сомонӣ, %)	3798415,5 100%	5561328,7 100%	6601297,2 100%	6753127,0 100%	2954711,5 +77,7%
-ҳаҷми МС дар минтақаи Кӯлоб, (ҳаз.сомонӣ, %)	2073161,6 54,6%	2776339,6 49,9%	2911842,2 44,1%	4431399,0 65,6%	2358237,4 +113,8%
-ҳаҷми МС дар минтақаи Бохтару Вахш, (ҳаз.сомонӣ, %)	1725253,9 45,4%	2784989,1 50,1%	3689455 55,9%	2321728,0 34,4%	596474,1 34,6%
Сохтори маҳсулоти саноатии вилоят дар сектори давлатию ғайридавлатӣ					
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар вилоят, %	100	100	100	100	-
-дар сектори давлатӣ, %	63,9%	45,2%	36,7%	38,0%	-25,9 б.ф
- дар сектори ғайридавлатӣ, %	36,1%	54,8%	63,3%	62,0%	+25,9 б.ф
Сохтори соҳаи саноат дар вилоят аз рӯи шумораи корхонаҳои саноатӣ					
Шумораи КС дар вилоят, (адад, %).	348	577	537	591	+243
Аз ҷумла:	100%	100%	100%	100%	+69,8%
- дар соҳаи электроэнергетика	10 (2,8%)	10(1,73%)	5(0,93%)	5(0,84%)	-5(-50%)
- дар соҳаи саноати сӯзишворӣ	9(2,6 %)	9(1,55%)	9(1,6%)	6(1,01%)	-3(-33,3%)
- дар соҳаи комплекси мошинсозӣ	14(4,0%)	14(2,42%)	24(4,5%)	27(4,6%)	+13(+92,9%)
- дар соҳаи саноати нафту кимиё	3(0,9%)	14(2,42%)	15(2,8%)	16(2,7%)	+12(+5,3 м-ба)
- дар соҳаи саноати табу нашр	9(2,6%)	18(3,11%)	18(3,3%)	18(3,04%)	+9(+2,0 м-ба)
- дар соҳаи саноати мас/ сохтмон	59(17%)	89(15,4%)	91(16,9%)	106(17,9%)	47(+1,8м-ба)
- дарсоҳаисаноатисабук	107(30,7%)	219(37,9%)	158(29,4%)	191(32,3%)	+84(+1,8м-ба)
- дарсоҳаисаноатихӯрокворӣ	103(29,6%)	165(28,6%)	179(33,3%)	183(30,9%)	+80(+1,8 м-ба)
- дар соҳаи гӯшту шир	12(3,5%)	15(2,6%)	15(2,8%)	15(2,5%)	+3(+25%)
- дигар соҳаҳои саноат	22(6,3%)	24,6(4,27%)	24(4,47%)	24,6(4,17%)	+2,6(+2,13%)

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти омили солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон- Душанбе, 2017. - С.259-287 ва омили солонаи вилояти Хатлон барои солҳои 2012-2017/Маҷмӯаи омили- ш.Бохтар: Сарраёсати Агентии омили назди ПҚТ дар вилояти Хатлон. - С.67-76 ва ҳисобкунҳои муаллиф тартиб ва таҳия гардидааст.

Аз таҳлили нишондиҳандаҳои ҷадвали 7 маълум мегардад, ки дар солҳои 2012-2017 шумораи корхонаҳои саноатӣ дар вилояти Хатлон тамоюл ба афзоиш доранд. Масалан, дар солҳои номбурда ин нишондиҳанда 243 адад ё худ 69,8 % афзоиш ёфтааст. Ҳамчунин маълум гардид, ки аз шумораи умумии корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон 45,8% дар минтақаи Вахш Бохтар ва 54,2% дар минтақаи Кӯлоб ҷойгир шудаанд. Дар ин муддат корхонаҳои саноатӣ дар минтақаи Вахш

Бохтар 76,7% ва дар минтақаи Кӯлоб 62,3% афзоиш ёфтаанд. Қобили қайд аст, ки ҳаҷми маҳсулоти саноатии вилоят дар давраи таҳлил 77,7% афзоиш ёфтааст. Нишондиҳандаи мазкур дар минтақаи Вахшу Бохтар 34,6% ва дар минтақаи Кӯлоб 113,8% афзоиш ёфтаанд. Ҳамчунин, қобили қайд аст, ки дар соли 2017 дар минтақаи Вахшу Бохтар 34,4% ва дар минтақаи Кӯлоб 65,6% ҳиссаи маҳсулоти саноатии вилоят истеҳсол шудааст. Аз ҳаҷми маҳсулоти умумии саноатии вилоят дар соли 2012 ба ҳисоби миёна 63,9% дар сектори давлатӣ ва 36,1% дар сектори ғайридавлатӣ истеҳсол шудааст. Аммо дар соли 2017 ин таносуб 38% бар 62%-ро ташкил медиҳад, яъне дар солҳои охир ҳиссаи сектори ғайридавлатӣ дар истеҳсоли маҳсулоти саноатии вилоят тамоюл ба афзоиш дорад. Таҳлили сохтори соҳаи саноат дар вилоят аз рӯи шумораи корхонаҳои саноатӣ нишон медиҳад, ки дар он ҳиссаи корхонаҳои саноати сабук (32,3%), саноати хӯрокворӣ (30,9%), саноати истеҳсоли масолеҳоти сохтмонӣ (17,9%) бартарӣ дорад. Ҳамчунон, мо тавассути пурсишҳо аз коршиносони соҳавӣ ва таҳлилҳои мониторинг дар даври таҳлил ҳиссаи маҳсулоти инноватсиониро дар ҳаҷми маҳсулоти саноатии вилоят ва минтақаҳои агросаноатии Кӯлоб ва Вахшу Бохтар мавриди баррасӣ қарор додем ва натиҷаҳои он дар ҷадвали номбурда оварда шудаанд. Нишондиҳандаҳо ошкор мекунанд, ки ҳиссаи маҳсулоти саноатӣ дар ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатӣ дар вилоят ва минтақаҳои агросаноатии он начандон қаноатбахшанд, аммо дар ин раванд тамоюлҳои рушд ба қайд гирифта шудааст, таскинбахш буда метавонанд, яъне ҳиссаи маҳсулоти саноатӣ кам ҳам бошад, аммо тамоюл ба афзоиш дорад.

Соҳаи кишоварзӣ дар ҳаёти иқтисодию иҷтимоии аҳолии вилоят ва минтақаҳои агросаноатии он нақши марказӣ дорад. Чӣ тавре ки дар мавриди таҳлили ҷадвали 6 қайд карда шуд, аз шумораи умумии аҳолии машғули кори вилоят (447,7 ҳазор нафар) дар соли охири таҳлил 290,5 ҳазор нафар ё 64,9% дар соҳаи кишоварзӣ бо қор фаро гирифта шудаанд. Ҳамзамон, қайд кардан зарур аст, ки дар соҳаи кишоварзии минтақаи

Кӯлоб 37,5% ҳаҷми маҳсулоти умумии вилояти Хатлон истехсол карда мешавад. Аз ин хотир, нишондиҳандаҳои асосии рушди соҳаи кишоварзиро дар ҷадвали 8 мавриди таҳлил қарор додем. (ниг. ҷадв. 8)

Ҷадвали 8

Нишондиҳандаҳои асосии рушди соҳаи кишоварзӣ дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон

Нишондиҳанда	Дар ҶТ, соли 2017	В/Хатлон соли 2017	М/Кӯлоб		М/К 2017 нисбати 2012	М/К нисб. ҶТ соли 2017	МК нисб. ВХ соли 2017
			соли 2012	соли 2017			
МУ кишоварзӣ дар вилоят, млн сомонӣ	24576	12751,830	3847,649	4786,810	+24,4%	19,5%	37,5%
- дар с/ растанипарварӣ	16977,8	8621,972	2524,066	3053,684	+21,0%	17,9%	35,4%
-дар с/ чорводорӣ	7598,2	4129827	1323,583	1733,126	+31,0%	22,9%	41,3%
Майдони замини кишти зироатҳои кишоварзӣ							
МЗКЗК, ҳазор га	837,2	413,916	200,197	182,229	-9,0%	21,78%	44,02%
- МЗКЗ ғалладонагиҳо	285,9	199,886	133,609	122,481	-8,3%	42,8%	61,3%
-МЗК з/техникӣ	203,3	129,009	39,175	34,739	-11,3%	17,08%	26,9%
-МЗК сабзавот	59,7	30,497	7,347	8,543	+16,3%	14,3%	28,0%
-МЗК картошка	40,6	9,693	4,005	3,908	-2,42%	9,6%	40,3%
-МЗК з/ полезӣ	20,3	13,381	3,565	3,520	-1,3%	17,3%	26,3%
-МЗК з/ хӯроки чорво	101,5	31,450	12,496	9,038	-27,7%	8,9%	28,7%
МЗ боғҳо, ҳазор га	150,3	47,074	16,452	25,602	+55,6%	17,03%	54,4%
МЗ тоқзорҳо, ҳазор га	37,8	13,459	5,624	5,693	+1,2%	15,0%	42,3%
Саршумори чорво(ҳазор сар)							
Саршумори ҶКШ	2317	968,142	345,920	390,288	+12,8%	16,8%	40,3%
Саршумори бузу гӯсфанд	5581,4	2262,070	991,464	1115,843	+12,5%	20,0%	49,3%
Саршумори парранда	5217	1809,171	565,777	644,971	+14,0%	12,3%	35,7%
Саршумори асп	80,4	57,614	24,061	27,047	+14,2%	33,64%	46,9%

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон- Душанбе, 2017. - С.294-300 ва омили солони вилояти Хатлон барои солҳои 2012-2017/Маҷмӯаи оморӣ- и.Бохтар: Сарраёсати Агентии омили назди ПҶТ дар вилояти Хатлон. - С.75-87,96-102 ва ҳисобкуниҳои муаллиф тартиб ва таҳия гардидааст.

Аз таҳлили маълумоти ҷадвали 8 бармеояд, ки дар давраи солҳои 2012 – 2017 маҳсулоти кишоварзии минтақаи Кӯлоб +24,4% афзоиш ёфтааст, аз ҷумла дар соҳаи растанипарварӣ ин афзоиш 21% ва дар чорводорӣ 31%-ро ташкил медиҳад. Маҳсулоти кишоварзии минтақаи Кӯлоб дар соли 2017 нисбати маҳсулоти умумии кишоварзии ҷумҳурӣ 19,5% ва нисбати ҳамин нишондиҳанда дар миқёси вилоят 37,5%-ро ташкил медиҳад. Аз ҷумла, маҳсулоти растанипарварии минтақа мувофиқан 17,9% маҳсулоти растанипарварии кишоварзии ҷумҳурӣ ва 35,4% маҳсулоти растанипарварии кишоварзии вилоятро ташкил медиҳад. Дар соли 2017 маҳсулоти чорводории минтақаи Кӯлоб 22,9% маҳсулоти чорводории ҷумҳурӣ ва 41,3% маҳсулоти чорводории вилоятро ташкил медиҳад. Майдони замини кишти зироатҳои кишоварзӣ дар минтақа дар фосилаи вақти таҳлилшуда 9,0% кам

шудааст. Қобили қайд аст, ки майдони замини кишти зироатҳои кишоварзӣ дар минтақа 21,78% заминҳои кишти ҷумҳурӣ ва 44,02% майдони замини кишти зироатҳои кишоварзии вилоятро ташкил медиҳад. Дар минтақа мувофиқан 42,8% ва 61,3% заминҳои кишти ғалладонагӣҳои ҷумҳурӣ ва вилоят ҷойгир шудаанд. Ҳамчунин дар минтақаи Кӯлоб мувофиқан 17,06% ва 26,9% заминҳои кишти зироатҳои техникӣ ҷумҳурӣ ва вилояти Хатлон ҷойгир шудаанд. Майдони боғу токзори минтақа 17,03% ва 15,0% боғу токзори ҷумҳурӣ ва 54,4% ва 42,3% майдони боғу токзори вилоятро ташкил медиҳанд. Мавриди зикр аст, ки дар солҳои таҳлилшуда саршумори ЧКШ дар минтақа +12,8%, бузу гӯсфанд +12,5%, парранда +14,0% ва асп +14,02% афзоиш ёфтааст. Ҳамчунон дар ҷадвали номбурда ҳиссаи саршумори ҷорҳои минтақа дар саршумори умумии ҷорҳои вилоят ва ҷумҳурӣ муайян карда шудаанд. Аз ҷумла маълум гардид, ки ҳиссаи саршумори ҷорҳои минтақа дар саршумори умумии ҷорҳои вилоят ва ҷумҳурӣ мувофиқан 16,8 ва 40,3%-ро ташкил медиҳад.

Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулотҳои асосии кишоварзии минтақаро таҳлил намудан низ ба мақсад мувофиқ аст. Зеро ин таҳлил ба мо имкон медиҳад, ки ҳиссаи маҳсулотҳои асосии минтақаро дар сатҳи вилоят ва ҷумҳурӣ муайян ва баҳогузорӣ намоем (ниг. ҷадвали 9). Аз таҳлили ҷадвали 9 бармеояд, ки ҳаҷми истеҳсоли зироатҳои ғалладонагӣҳо дар минтақа дар солҳои таҳлил +6,1% афзоиш ёфтааст. Дар соли 2017 ҳаҷми истеҳсоли ғалладонагӣҳо дар минтақа 29,7% ҳаҷми умумии истеҳсоли ғаллаи ҷумҳурӣ ва 47,7% ҳаҷми нишондиҳандаро дар вилояти Хатлон ташкил додааст. Истеҳсоли пахта дар минтақа дар солҳои таҳлилшуда - 4,6% кам шудааст. Ҳаҷми истеҳсоли ин намуди зироати минтақа 16,9% ҳаҷми истеҳсоли онро дар ҷумҳурӣ ва 25,7%-ро дар миқёси вилоят ташкил медиҳад.

Нишондиҳандаҳои ҳаҷми истеҳсоли маҳсулотҳои асосии кишоварзӣ дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон (ҳаз. тонна, %)

Нишондиҳанда	Дар ҶТ, соли 2017	В/Хатлон соли 2017	М/ Кӯлоб		М/К 2017 нисбати 2012	М/К нисб. ҶТ соли 2017	МК нисб. ВХ соли 2017
			соли 2012	соли 2017			
Маҳсулоти галладонагиҳо	1447,6	903,125	405,397	430,446	+6,1%	29,7%	47,7%
Пахта	389,6	259,277	68,094	64,990	-4,6%	16,9%	25,7%
Сабзавот	1859,1	1021,221	203,172	265,905	+30,9%	14,3%	26,04%
Картошка	782,9	162,677	97,539	64,042	-34,3%	8,2%	39,6%
Полезӣ	631,4	482,440	107,446	110,198	+2,6%	17,6%	22,8%
Мевагиҳо	405,0	173,877	59,199	84,888	+43,4%	21,0%	43,8%
Ангур	228,3	101,420	30,595	34,914	+14,1%	15,3%	34,4%
Гӯшт (вазни зинда)	248,7	137,768	38,002	63,216	+66,4%	25,4%	45,9%
Шир	949,9	467,615	127,551	165,650	+29,9%	17,4%	35,4%
Тухм, млн дона	341,4	75,248	22,154	23,551	+6,3%	6,9%	31,3%

Сарчашма: Чадвал дар асоси маълумоти омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон- Душанбе, 2017. - С.296-297, маҷмӯаи омили кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон- Душанбе, 2018. –С.37-38,51 ва омили солони вилояти Хатлон барои солҳои 2012-2017/Маҷмӯаи омили- и.Бохтар: Сарраёсати Агентии омили назди ПҶТ дар вилояти Хатлон. - С.88-95,108-115 ва ҳисобкунҳои муаллиф тартиб ва таҳия гардидааст.

Истеҳсоли сабзавот дар минтақа дар солҳои таҳлил +30,9% афзоиш ёфтааст ва дар соли 2017 ба ҳисоби миёна 14,3% ва 26,04% истеҳсоли хамин намуди маҳсулотро дар ҷумҳурӣ ва вилоят ташкил медиҳад. Аммо истеҳсоли картошка дар солҳои таҳлил дар минтақа 34,3% кам шудааст. Дар минтақаи Кӯлоб 8,2% картошкаи ҷумҳурӣ ва 39,6% картошкаи вилоят истеҳсол мешавад. Дар ноҳияҳои Мӯъминобод, Ховалинг, Данғара ва Фархор ҳаҷми истеҳсоли картошка бештар ба назар мерасад. Дар солҳои мавриди таҳлил қароргирифта ҳаҷми истеҳсоли мева ва ангур мувофиқан +43,4% ва +14,1% афзоиш ба қайд гирифта шудааст. Қобили қайд аст, ки ба минтақа дар соли 2017 ба ҳисоби миёна 21,0% ва 15,3% ҳаҷми истеҳсоли мева ва ангури ҷумҳурӣ рост меояд. Агар ин нишондиҳандаро дар сатҳи вилоят баҳо диҳем, он ба 43,8% ва 34,4% баробар аст. Ҳаҷми истеҳсоли гӯшт (дар вазни зинда) дар минтақа дар солҳои 2012-2017 ба ҳисоби миёна 66,4% афзоиш ёфтааст. Дар минтақа 25,4% гӯшти ҷумҳурӣ ва 45,9% гӯшти вилоят истеҳсол карда мешавад. Ҳаҷми зиёди истеҳсоли гӯшт дар ноҳияҳои Мӯъминобод ва Данғара ба қайд гирифта шудааст. Таи солҳои таҳлил истеҳсоли шир дар минтақа 29,9% афзоиш ёфтааст ва ҳамчунон, қайд кардан бамаврид аст, ки дар минтақа мувофиқан 17,4% шири ҷумҳурӣ ва 35,4% шири вилоят истеҳсол

карда мешавад. Дар минтақаи Кӯлоб дар солҳои таҳлил афзоиши истеҳсоли тухм дар ҳудуди 6,3% ба қайд гирифта шудааст. Дар минтақаи Кӯлоб 6,9% миқдори тухми ҷумҳурӣ ва 31,3% миқдори тухми вилоят истеҳсол карда мешавад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки афзоиши истеҳсоли маҳсулотҳо дар минтақа аз бисёр ҷиҳат ба афзоиши ҳосилнокии зироатҳои кишоварзӣ ва маҳсулнокии чорво вобастагии мустақим дорад. Аз ин хотир, ҳосилнокии зироатҳои кишоварзиро дар миқёси минтақа бо нишондиҳандаҳои ба он монанд дар сатҳи ҷумҳурӣ ва вилоят қиёс намуда хулосабарорӣ намудем. Ба фикри мо ин амал метавонад дар бораи дараҷаи интенсификатсияи истеҳсолоти кишоварзии минтақа ва рушди равандҳои инноватсионӣ дар сатҳи ноҳияҳои минтақа маълумоти кофӣ диҳад (ниг. ҷадвали 10). Таҳлили маълумоти ҷадвали 10 аз он гувоҳӣ медиҳад, ки дар солҳои таҳлилшаванда ҳосилнокии ҳама намудҳои зироатҳои асосии кишоварзии минтақаи Кӯлоб (ғайри картошка) тамоюл ба афзоиш доранд.

Ҷадвали 10

Нишондиҳандаҳои ҳосилнокии маҳсулотҳои асосии кишоварзӣ дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон (сентнер/га)

Нишондиҳанда	Дар ҶТ, соли 2017	В/Хатлон соли 2017	М/ Кӯлоб		М/К 2017 нисбати 2012	М/К нисб. ҶТ соли 2017	МК нисб. ВХ соли 2017
			соли 2012	соли 2017			
Ғалладонагиҳо	29,9	35,8	25,1	29,4	+4,3	-0,5	-6,4
Пахта	22,4	21,7	21,3	21,8	+0,5	-0,6	-0,1
Сабзавот	256	263,3	187,5	231,1	+43,6	-24,9	-32,2
Каргошка	191,5	163,0	191,2	134,1	-57,1	-57,4	-28,9
Полезӣ	254,6	283,5	198,9	228	+29,1	-26,6	-55,5
Мевагиҳо	42,1	70,1	67,1	70,3	+3,2	+28,2	+0,2
Ангур	69,0	83,8	67,7	76,9	+9,2	+7,9	-6,9
Ширдӯшӣ, кг аз 1 сар модагов	1793	1576	1433	1584,75	+151,75	-208,25	+8,75
Тухмгирӣ, дона аз 1 сар мокиён	228	110	76,6	80,45	+3,85	-147,6	-29,6

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти маҷмӯаи оморӣ кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон-Душанбе, 2018. –С.42-44,53-54ва омили солони вилояти Хатлон барои солҳои 2012-2017/Маҷмӯаи оморӣ- и.Бохтар: Сарраёсати Агентии омили назди ПҶТ дар вилояти Хатлон. - С.95-102,113-119 ва ҳисобқуниҳои муаллиф тартиб ва таҳия гардидааст.

Масалан, ҳосилнокии зироатҳои ғалладонагӣ -4,3 сент/га, сабзавот -43,6 сент/га, полезӣ -29,1 сент/га, мевагиҳо -3,2 сент/га ва ангур -9,2 сент/га афзоиш ёфтааст. Маҳсулнокии чорво, махсусан дар истеҳсоли шир +151,75 кг/сар ва тухм +3,85 дона/мокиён зиёд гардидааст. Аммо агар

нишондиҳандаҳои номбурдаро дар миқёси ҷумҳурӣ ва вилояти Хатлон муқоиса намоем мебинем, ки ҳосилнокии аксари зироатҳои асосии кишоварзии минтақаи Кӯлоб дар давраи соли 2017 тамоюли пастравӣ доранд. Масалан, дар соли 2017 ҳосилнокии зироатҳои ғалладонагиҳои минтақаи номбурда нисбати ҳамин нишондиҳандаи миёнаи ҷумҳурӣ -0,5 сент/га ва нисбати ҳамин нишондиҳандаи миёнаи вилоят - 6,4 сент/га паст мебошад. Ҷамчунин, тамоюл, мувофиқан дар ҳосилнокии пахта -0,6 ва -0,1 сент/га, сабзавот -24,9 ва -32,2 сент/га, картошка-57,4 ва -28,9 сент/га, ползихо -26,6 ва -55,5 сент/га ба қайд гирифта шудаанд. Ногуфта намонад, ки танҳо дар соҳаи боғдорӣ ва тоқпарварии минтақаи Кӯлоб нишондиҳандаи ҳосилнокии мевагиҳо ва ангур нисбати нишондиҳандаҳои миёнаи ҷумҳурӣ ва вилояти Хатлон тамоюл ба афзоиш доранд. Аммо дар соҳаи чорводорӣ минтақа бошад, маҳсулнокии чорво, аз ҷумла ширдӯшӣ аз як сар модагов нисбати нишондиҳандаи миёнаи ҷумҳурӣ ва вилоят мувофиқан -208,25 кг/ сар ва +8,75 кг/сарро ташкил медиҳад. Нишондиҳандаи тухмгирӣ аз 1 сар мокиён дар минтақа нисбати нишондиҳандаи миёнаи ҷумҳурӣ -147,6 ва -29,6 дона кам мебошад. Ҳамин тариқ, таҳлили гузаронидашуда аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки ҳосилнокии аксари зироатҳои асосии кишоварзӣ ва маҳсулнокии чорвои минтақа нисбати нишондиҳандаҳои миёнаи ҷумҳурӣ ва вилояти Хатлон паст мебошанд. Ин далел бар он аст, ки дараҷаи рушди ҷараёнҳои интенсификатсияи истеҳсолот дар кишоварзии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон айни ҳол дар сатҳи зарурӣ қарор надорад. Аз ин ҷост, ки ҷараёнҳои инноватсионӣ дар истеҳсолоти минтақа алҳол дар марҳилаи ташаккул қарор дорад. Махсусан, инноватсияҳои ба селекция ва зотпарварӣ нигаронида шуда, ки асоси инноватсияҳои кишоварзии минтақа маҳсуб меёбанд, дар оянда бояд рушду равнақ ёбанд. Дар минтақа аҳён-аҳён боғҳои интенсивӣ ва фермаҳои комплекси чорводорӣ бунёд ва рушд карда истодаанд, ки заминаҳои рушди технологияҳои инноватсионӣ ба шумор мераванд. Қобили қайд аст, ки паст шудани ҳосилхезии зироатҳои кишоварзӣ дар

минтақа таъсири худро ба ҳаҷми истеҳсоли онҳо ва дар маҷмӯъ истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба ҳар як нафар аҳоли минтақа мерасонад (ниг.ҷадв.11). Мавриди зикр аст, ки мувофиқи муқаррароти ФАО, ки яке аз ташкилоти бонуфузи СММ оид ба масоили озуқаворию кишоварзӣ маҳсуб меёбад, сатҳи худтаъминии истеҳсолоти ватанӣ бояд дар ҳудуди 70% қарор дошта бошад. Бо ибораи дигар, ТБО аҳолии мамлакат дар дараҷаи мӯътадил қарор мегирад, агар истеҳсолоти ватанӣ 70% талаботи аҳолии мамлакатро бо маводи озуқаворӣ худӣ таъмин карда наметавонад. Барои баҳодиҳии ин нишондиҳанда дар аксари ҳолатҳо аз 5 то 7 намуди маводи озуқаворӣ истеҳсолоти ватаниро интихоб мекунанд, ки зиёда аз 80% таркиби маводи ғизоии аҳоли ва 80-90% каллориянокии онро ташкил диҳанд. Дар таҷрибаи аксар давлатҳо 5 гурӯҳи маҳсулотро интихоб намуданд, ки инҳоянд: а) шир ва маҳсулоти ширӣ; б) гӯшт ва тухм; в) нон, маҳсулоти нонӣ ва картошка; г) рағани растанӣ ва чорво; д) шакар. Аз таҳлили нишондиҳандаҳои ҷадвали 11 бармеояд, ки истеҳсолоти кишоварзии ватанӣ дар шароити имрӯза талаботи аҳолии ҷумҳуриро бо маводи озуқаворӣ худӣ дар сатҳи қабулшуда таъмин карда наметавонад.

Ҷадвали 11

Истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба як нафар аҳоли дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон (кг/нафар,%)

Нишондиҳанда	Меъёрҳои муқарраршуда ТУТ, кг/нафар	Ҳаҷми истеҳсол дар М/Кӯлоб дар соли 2017, тонна	Аҳолии М/Кӯлоб дар соли 2017, ҳазор нафар	Истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба як нафар аҳоли дар М/Кӯлоб дар соли 2017, кг/нафар	Истеҳсоли м/к-зӣ ба як нафар аҳоли дар М/Кӯлоб дар соли 2017 нисбати меъёрҳои ТУТ, %
Ғаладонна	130,0	430446	1230,2	349,9	269,1%
Картошка	91	64042	1230,2	52,1	57,1%
Сабзавот	142,0	265905	1230,2	216,1	152,1%
Мева ва ангур	132	119802	1230,2	97,4	73,8%
Гӯшт(вазни/к-да	60,0	33584,5	1230,2	27,3	45,5%
Шир	251,0	165650	1230,2	134,7	53,6%
Тухм (дона)	265,0	23,551млн.дона	1230,2	19,4 дона/нафар	7,3%

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти маҷмӯаи омори кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон-Душанбе, 2018. –С.15,51 ва омори солони вилояти Хатлон барои солҳои 2012-2017/Маҷмӯаи омори-и.Бохтар: Сарраёсати Агентии омори назди ПҚТ дар вилояти Хатлон. - С.88-95, 108-115 ва меъёрҳои муқаррарнамудаи ТУТ баҳисобгирӣ ва таҳия карда шудааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамагӣ 7-8 намуди маҳсулотро интихоб намудаанд, ки 90%-и талаботро бо каллориянокӣ ва 80-85% таркиби моддаҳои ғизоии аҳолиро таъмину ташкил менамоянд. Барои интихоб аз рӯи моддаҳои ғизоӣ: сафедаҳо, рағаннокӣ ва карбогидратҳо дохил

намудаанд. Моддаҳои минералӣ ва витаминҳо бо миқдори кофӣ дар гурӯҳи маҳсулотҳои 1, 2 ва 3 – юм дохиланд. Агар нишондиҳандаро дар мисоли ҷадвали 11 мавриди баҳодихӣ қарор диҳем, маълум мегардад, ки дараҷаи худтаъминии истеҳсолоти минтақа дар ТБО аҳолии минтақа дар сатҳи инқирозӣ (ҳудуди 60%) қарор дорад. Аз ин рӯ, барои дар ин самт ба муваффақияти комил соҳиб шудан ҳар як қитъаи замини кишоварзии минтақаро самаранок истифода бурдан лозим меояд, аз ҷумла 2-3 ҳосил гирифтани аз заминҳои обии кишоварзӣ ва ҳамчунин ҳосилхезии онҳоро баланд бардоштан қобили қайд аст.

Натиҷаҳои назарраси зербобро чунин арзёбӣ намудан мумкин аст:

- 1) Шумораи аҳолии вилояти Хатлон 35,8% аҳолии ҷумҳуриро ташкил дода, дар шаҳрҳо 18,1% ва дар деҳоти он 81,9% аҳолии вилоят сукунат доранд. Шумораи миёнасолони машғулин дар иқтисодиёти вилоят ҳамагӣ 18,6% аҳолии машғули кори ҷумҳуриро ташкил медиҳад ва дар соли 2017 нисбати соли 2012 ҳамагӣ 16,0% афзоиш ёфтааст;
- 2) вилояти Хатлонро тадқиқотчиёни КАС-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ду зонаи агросаноатӣ ҷудо мекунанд: а) Минтақаи агросаноатии Вахшу Бохтар; б) Минтақаи агросаноати Кӯлоб;
- 3) масоҳати замини минтақаи агросаноати Кӯлоб 9,48% масоҳати замин ҷумҳурӣ ва 54,25% масоҳати замин вилояти Хатлонро ташкил медиҳад. Ҳамчунин, аҳолии минтақаи Кӯлоб 13,8% аҳолии ҷумҳурӣ ва 38,5% аҳолии вилоятро ташкил медиҳад. Қобили қайд аст, ки 19% ноҳияҳои ҷумҳурӣ ва 45,8% ноҳияҳои вилоят 17,8% ҷамоатҳои ҷумҳурӣ ва 49,6% ҷамоатҳои вилоят дар минтақаи мазкур ҷойгир шудаанд;
- 4) ҳаҷми маҳсулоти саноатии вилоят дар давраи таҳлил 77,7% афзоиш ёфтааст. Нишондиҳандаи мазкур дар минтақаи Вахшу Бохтар 34,6% ва дар минтақаи Кӯлоб 113,8% аст. Таҳлили сохтори соҳаи саноат дар вилоят аз рӯи шумораи корхонаҳои саноатӣ нишон медиҳад, ки дар он ҳиссаи корхонаҳои саноати сабук (32,3%), саноати хӯрокворӣ (30,9%) бартарӣ дорад. Маҳсулоти умумии соҳаи саноати минтақа 22,12% маҳсулоти соҳаи саноати ҷумҳурӣ ва 65,62% ҳаҷми маҳсулоти саноатии вилоятро ташкил медиҳад;
- 5) соҳаи кишоварзӣ дар ҳаёти

иктисодию иҷтимоии аҳолии вилоят ва минтақаҳои агросаноатии он нақши марказӣ дорад. Аз шумораи умумии АМК вилоят (447,7 ҳазор нафар) дар соли охири таҳлил 290,5 ҳазор нафар ё 64,9% дар кишоварзӣ бо кор фаро гирифта шудаанд. Дар кишоварзии минтақаи Кӯлоб 37,5% ҳаҷми маҳсулоти умумии вилояти Хатлон истеҳсол карда мешавад. Дар давраи солҳои 2012 – 2017 маҳсулоти кишоварзии минтақаи Кӯлоб +24,4% афзоиш ёфтааст, ки дар растанипарварӣ ин афзоиш 21% ва дар чорводорӣ 31%-ро ташкил медиҳад;6) таҳлилҳои гузаронидашуда аз он ғувоҳӣ медиҳанд, ки ҳосилнокии аксари зироатҳои асосии кишоварзӣ ва маҳсулнокии чорвои минтақа нисбати нишондиҳандаҳои миёнаи ҷумҳурӣ ва вилояти Хатлон паст мебошанд;7)дар диссертатсия дараҷаи худтаъминии озуқаворӣ минтақа ҳисоб шудааст. Аз он бармеояд, ки истеҳсолоти кишоварзии минтақа дар шароити имрӯза талаботи аҳолии минтақаро танҳо бо 2-3 намуди маводи озуқаворӣ худӣ дар сатҳи қабулшуда таъмин карда метавонад.

БОБИ 3. ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР КИШОВАРЗӢ

3.1. Дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар низоми идоракунии корхонаву ташкилотҳои КАС-и Ҷумҳурии Тоҷикистон

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки бо гузариш ба иқтисоди бозорӣ дар сектори аграрӣ шаклҳои нави хоҷагидорӣ ба вучуд омаданд, ки пайдоиши онҳо характер, вазифаҳо ва мундариҷаи системаи идоракунии давлатиро дар КАС-и Ҷумҳурии Тоҷикистон дигаргун месозанд. Маълум аст, ки КАС-и Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи иқтисодиёти он нақши калидӣ доранд. Аммо дар КАС ва умуман дар корхонаҳои сектори аграрии ҷумҳурӣ фаъолияти инноватсионӣ начандон дараҷаи баланди рушд дорад. Таҷрибаи мамолики хориҷӣ корхонаҳоеро инноватсионӣ меноманд, ки агар дар соли ҳисоби 70% маҳсулоташ дар ифодаи пулӣ аз ҳисоби истеҳсолоти маҳсулоти хусусияти инноватсионӣ дошта ба даст омада бошад¹⁰². Аммо дар ҷумҳурии мо ҳатто дар тамоми КАС бо сабабҳои объективӣ субъективӣ нерӯи инноватсионӣ ҳамагӣ 4-5% истифода мешавад. Барои муқоиса ҳамин кофист, ки агар донем, ки ин нишондиҳанда дар корхонаҳои соҳаи аграрии ИМА аз 50% зиёд аст.¹⁰³ Хусусияти хоси идоракунии даврони гузариши иқтисоди комплекси агросаноатӣ ба муносибатҳои бозорӣ ин танзими бошууронаи чараёнҳои истеҳсолӣ дар базаи механизми иқтисодии хоҷагидорӣ мебошад, ки манфиати кулли аъзоёни корхонаву ташкилоти ин низомро бояд дифоъ намояд. Маълум аст, ки дар ин замон соҳиби моликият, яъне воситаҳои истеҳсолот худи истеҳсолкунандагон гардиданд, ки асоси ҳавасмандии иқтисодии онҳоро дар гирифтани фоида ташкил медиҳад. Ҳамзамон, дар ин радиф функсияҳои идоракунии маъмурӣ то андозае аз байн рафтанд ва ҷои онҳоро усулҳои иқтисодии идоракунӣ гирифтанд. Асоси илмӣ ташкили идоракунӣ ва хусусан функсияи асосии аппарати идоракунӣ дар истеҳсолоти кишоварзӣ ин ба даст овардан ва нигоҳ

¹⁰² Печатнова А. П. *Инновационное развитие сельского хозяйства: проблемы и перспективы* // Молодой ученый. -2014. -№4. -С. 427-429.

¹⁰³ Романенко Г. *«Передовые научные разработки -агрпромышленному производству»//АПК: экономика и управление. -2007. -№3. -С. 3-6.*

доштани мувозинат, яъне тақсимои оқилонаи ҳамаи унсурҳои истеҳсолот: техника, қувваи қорӣ, воситаҳои моддӣ-техникӣ, замин ва об мебошад. Дар натиҷаи дуруст ба роҳ мондани унсурҳои номбурда ва ба инобат гирифтани таносубҳои оқилонаи миёни онҳо дар корхона, муассиса, ташкилот ва ё иттиҳодияи агросаноатӣ ташкили дурусти низоми идоракуниро ба даст овардан мумкин аст. Дар баробари ин ба таҷрибаи пешқадами давлатҳои тараққикардаи дунё рӯ овардан низ аз аҳамият холӣ нест. Албатта, дар ин маврид хусусиятҳои хоси истеҳсолоти ватанӣ ва иқтисодиёти мамлакатро ба инобат гирифтани лозим аст. Зеро дар КАС, аз ҷумла дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити имрӯза 171354 хоҷагиҳои қалон, миёна ва хурд, аз онҳо 239 хоҷагиҳои давлатӣ, 122 ассотсиатсияҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ, 5617 хоҷагиҳои деҳқонии ҷамоавӣ, 175 ҶДММ ва ҷамъиятҳои саҳҳомӣ, 600 хоҷагиҳои ёрирасони корхонаю ташкилотҳои аҳоли ва 164631 хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ машғуланд¹⁰⁴. Ҳамзамон, дар ин комплекс корхонаҳои агросаноатӣ, агрофирмаҳо, корхонаҳои байнихоҷагӣ, ширкатҳои агросаноатӣ, ширкатҳои истеҳсолӣ, комбинатҳо, ширкатҳои илмию истеҳсолӣ ва дигар сохторҳои хоҷагидорӣ ба истеҳсол, коркард, нигоҳдорӣ, кашонидан ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ машғуланд. Мутахассисон бар он ақидаанд, ки 2/3 корхонаҳои истеҳсолии ҷумҳурӣ корхонаҳои агросаноатӣ ба шумор мераванд ва дар шароити имрӯза зиёда аз 43% МУД ҷумҳуриро КАС он истеҳсол мекунанд, ин дар ҳолате, ки на зиёда аз 25% маҳсулоти кишоварзии кишвар барои коркард ба корхонаҳои агросаноатӣ ворид мегардад.¹⁰⁵ Лозим ба ёдоварист, ки шаклҳои номбурдаи фаъолияти хоҷагидорӣ асосҳои гуногуни иқтисодӣ-ташкилӣ доранд. Аз ин рӯ, асосҳои ташкили идоракунии давлатӣ ва дастгирии

¹⁰⁴ *Кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон/Маҷмӯаи оморӣ-Душанбе, 2018. -С.9.*

¹⁰⁵ *Программа реформирования сельского хозяйства РТ на 2012-2020 годы / Постановление Правительства РТ от 1.08.2012 года, №383. -С.23; Таджикистан доступ к ресурсам для человеческого развития /Национальный доклад о человеческом развитии 2014. - Душанбе,2015-С.32-35.*

давлатии субъектҳои истеҳсолии КАС, аз ҷумла фаъолияти инноватсионии онҳо дар шароити кунунӣ ба концепсияи аз нигоҳи илмӣ-амалӣ асоснокгардида ниёз дорад. Имрӯз иқтисодчиён-коршиносон бар он ақидаанд, ки КАС-и Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли системаҳои зерин ташаккул ёфта истодааст (ниг. нақшаи 6)

Нақшаи 6. Системаҳои асосии идоракунӣ дар КАС

Аксари мутахассисон омилҳои асосии рушди инноватсионии ҷумҳуриро чунин арзёбӣ намуданд: -идоракунии начандон самараноки КАС-и ҷумҳурӣ, аз ҷумла ПИТ дар он ва набудани алоқамандию ҳамкориҳои зичи давлат ва бизнеси хусусӣ; - яку якбора камшавии хароҷотҳои давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ; - дараҷаи пасти тайёрии касбии коркунони соҳа; - хеле заиф будани маркетинги корхонаҳои КАС; - дараҷаи пасти молия кунонии дастовардҳои ПИТ ва дар истеҳсолот ҷорисозии онҳо; - коркард нашудани механизми воқеии ҳавасмандии ҷорисозии инноватсияҳо дар корхонаҳои КАС-и ҷумҳурӣ ва ғайраҳо.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Файзуллоев М. К. *Формирование и развитие инновационной деятельности в аграрной сфере национальной экономики: основные проблемы*// *Земледелец: науч.-теорет. журн.* -2011. -№4(52). - С. 60-61.

Идоракунии комплекси агросаноатӣ ва истеҳсолоти он як системаи ягонае мебошад, ки унсурҳо ва органҳои идоракунии он дар дараҷаҳои гуногун, дар алоқамандӣ ва ҳамбастагии ногусастанӣ қарор доранд. Аммо дар навбати худ функсияҳои идоракунии дар дараҷаи минтақаҳо, вилоятҳо, ноҳияҳо бояд фарқиятҳои гуногун дошта бошанд. Ин фарқиятҳо барои он амал мекунанд, ки мунтазамии амалкарди системаи идоракунии ҳалалдор нагарданд. Муайян намудани сарҳади алоқамандиҳо ва ҳамбастагии ин функсияҳо шартҳои муҳими таъмини баробарвазнии ҷузъӣ ва умумӣ дар рушди иқтисодиёти ин комплекс мебошад. Падидаҳои бӯҳронии дар комплекси агросаноатӣ ба амалномада то андозае натиҷаи бохт дар самти идоракунии ҷараёнҳои дар он ҷойдошта мебошанд. Вазъи дар иқтисодиёт ба амалномада бевосита системаи идоракунии давлатии комплекси агросаноатиرو ҳамчун як низоми пурраи мутамаказонидашуда ва ягона албатта шикаст дод. Аммо ин маънои онро надорад, ки комплекси агросаноатӣ бо пуррагӣ аз байн рафтааст. Зеро то вақте ки инсоният ба маводи озуқа ниёз дорад, дар атрофии соҳаи кишоварзӣ маҷмӯи соҳаҳои бо ҳам алоқаманд арзи вучуд доранд, ки маҳсулоти ин соҳаро ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ, интиқол ва коркарди саноатӣ мекунанд, мефурӯшанд ва хизматрасониҳои баъди фурӯшро низ анҷом медиҳанд. Мавҷудияти ин комплекс аз майлу хоҳиши ин ва ё он ашхос, гурӯҳ ё мақомоти давлатӣ вобастагии мустақим надорад. Онҳо танҳо метавонанд, ки ё садди роҳи рушди он шаванд, ва ё баръакс барои пешрафти он шароити мувофиқро фароҳам оварда, дар ниҳояти қор барои таъмини бехатарии озуқавории аҳолии мамлакат, ташкили ҷойҳои нави қорӣ, ғанӣ гардидани бозори миллӣ бо маҳсулоти истеҳсолоти ватанӣ мусоидат намоянд.

Таҳқиқи мавзӯи нишон медиҳад, ки дар ин ҳангом на ҳама функсияҳои танзими истеҳсолоти агросаноатӣ ба таври пурра ба қор бурда шуданд. Муҳимтарини ин функсияҳо ба таври ратсионалӣ ё худ оқилона миёни вазоратҳо ва идораҳо (Вазорати кишоварзӣ, Вазорати

молия, Вазорати рушди иқтисод ва савдо, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва амволи давлатӣ) тақсим нагардидаанд. Дар кори аксари ин низомҳои давлатии идоракунии давлатии ҷараёнҳои иқтисодӣ параллелизм ва такроршавиҳо ба назар мерасад. Ин мушкилиҳо аз сабаби ғайридавлатикунонии объектҳои калони давлатӣ ба вуҷуд омаданд. Ҳангоми ғайридавлатикунонӣ бисёри идораҳо, вазоратҳо ва кумитаҳо аз идоракунии комплекси агросаноатӣ бартараф карда шуданд. Гарчанде онҳо ба як қисми калони моликияти давлатии ин корхонаҳо ҳуқуқ доштанд. Ҳуқуқи онҳо ва ҳиссаи моликиятшон ба зиммаи дигар кумитаву сохторҳои ҷумҳуриявӣ гузашт. Принсипи ҳуқуқ ва масъулият аз ҷониби ашхоси масъули мақомоти идоракунии давлатӣ бо пуррагӣ риоя карда нашуданд, гарчанде Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ин тамоми шароити заруриро фароҳам оварда буд.

Дар доираи Консепсияи пешрафти инноватсионии КАС-и ҷумҳурӣ коршиносон инноватсияҳои дар доираи он амалишавандаро ба 4 гурӯҳи зерин ҷудо мекунанд: а) инноватсияҳои хусусияти селекционӣ генетикӣ дошта; б) инноватсияҳои хусусияти истехсолоти дошта (техникӣ ва технологӣ); в) инноватсияҳои хусусияти иқтисодӣ ва ташкилию идоракунӣ дошта; г) инноватсияҳои хусусияти иҷтимоӣ-экологӣ дошта¹⁰⁷. Таҷрибаи аксари мамолики рушдкарда нишон медиҳад, ки соҳаи кишоварзӣ ва комплекси агросаноатӣ ҳама вақт ба идоракунии давлатӣ ниёз дорад. Дар ҷумҳурӣ қариб дар тамоми дараҷаҳои идоракунии давлатӣ методҳои маъмурии танзими давлатии иқтисодии КАС аз байн бардошта шуданд. Аз ин лиҳоз, низоми технологӣ, шартномавӣ ва корӣ дар комплекси номбурда суғарид. Гарчанде Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт корҳои зиёдеро амалӣ гардонидаст. Баъзе аз корбастҳои онро дар ин бахш мавриди таваҷҷӯҳи хонандаи гиромикадр қарор медиҳем, то ин ки аз иқдоми пайгиروнаи Ҳукумати ҷумҳурӣ дар ин ҷода хабардор

¹⁰⁷ Консепсияи пешрафти инноватсионии комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 март соли 2014, № 144 тасдиқ шудааст. –С.10-11.

бошад. Танҳо дар давоми солҳои 2013-2016 мувофиқан ба солҳо 200, 254, 200 ҳазор ҷойҳои корӣ таъсис дода шуд, гарчанде қисмати зиёди онҳо характери мавсимӣ ва муваққатӣ дошта бошанд, аммо зиёда аз 50% онҳо ба соҳаи кишоварзӣ рост меоянд: -дар соҳаи кишоварзӣ ва деҳоти кишвар 4 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ ба малағи зиёда аз 550 миллион сомонӣ анҷом пазируфта, ҳамзамон 3-лоиҳаи дигари сармоягузорӣ ба маблағи наздики 510 миллион амалӣ гардида истодаанд; дар 5-соли охир барои рушди соҳаҳои комплекси агросаноатӣ аз буҷети давлат 1,7 млрд. сомонӣ равона гардида, барои 3 соли оянда 1 млрд. сомонӣ ба нақша гирифта шудааст. Илова бар ин аз суҳанронии Президенти кишвар дар маҷлиси васеи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба натиҷаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоии мамлакат дар соли 2014 ва вазифаҳои барои соли 2015 бармеояд, ки татбиқи аксари лоиҳаҳои сармоягузори давлатӣ дар соҳаҳои энелетика, нақлиёту роҳсозӣ, кишоварзӣю обтаъминкунӣ ва маорифу тандурустӣ ба деҳоти мамлакат рост меояд ва ҳаҷми ин маблағҳо то ба имрӯз анқариби 10 млрд. долларро ташкил медиҳад, ки 82,0% онро маблағҳои буҷети давлатӣ ташкил медиҳанд¹⁰⁸.

Дар СМР Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то солҳои 2030 кайд шудааст, ки дар давоми 15 соли охир Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти бунёди давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоӣ ба муваффақиятҳои назаррас ноил шуд. Аз нигоҳи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ин муваффақиятҳо равшану возеҳ буда, асосан, ба тӯфайли иродаи қавии сиёсии роҳбарияти кишвар ба даст омадаанд. Аммо асри ХХI бо шароити берунаи босуръат тағйирёбандаи рушд ба мардуми мо вазифаҳои нав ва то андозае фарогиранда пеш мегузорад, ки ҳалли онҳо барои иттиҳоди ҷомеа ва ҳифзи асолати миллӣ ҷиҳати ноилшавӣ ба тараққиёти густурда

¹⁰⁸ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ, 23 январи соли 2015.-Душанбе, 2015-С.18-19 (47саҳ.).

хеле муҳим мебошад. Ҳадафи олии рушди дарозмуҳлати Тоҷикистон баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми кишвар бар пояи таъмини рушди устувори иқтисодӣ маҳсуб меёбад. Барои ноилшавӣ ба ин ҳадафи олий ҳадафҳои зерини стратегии рушд барои 15 соли оянда муайян шудаанд: 1) таъмини истиқлолияти энергетикӣ ва истифодаи самарабахши нерӯи барқ; 2) раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табдил ба кишвари транзитӣ; 3) таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат; 4) вусъатдиҳии шуғли пурмаҳсул¹⁰⁹.

Қобили қайд аст, ки дар ин ҳуҷҷати муҳими дурнамои рушди стратегии мамлакат ба соҳаи кишоварзӣ ва рушду равнақи он диққати махсус дода шудааст. Зеро ба рушди босуботи кишоварзӣ таъмини амнияти озуқаворӣ мамлакат вобастагии мустақим дошта, ҳамзамон аз тарзи ташкили истеҳсолоту меҳнат ва васеъкунии истеҳсолоти ин соҳа шуғли пурмаҳсули аҳолии деҳоти кишвар алоқамандии мустақим дорад. Вобаста ба ин дар ин ҳуҷҷати номбурда оид ба соҳаи кишоварзӣ чунин таъкидҳо ва вазифагузориҳо шудаанд. Дар самти таъмин намудани амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат: – пешбурди ислоҳоти аграрӣ ва обтаъминкунии он; – таъмини дастрасии иқтисодӣ ва ҷисмонӣ ба озуқаворӣ бар пояи пешрафти устувори бахши агросаноатӣ; – диверсификатсияи истеҳсолоти кишоварзӣ, ҷорӣ намудани навоариҳо бо назардошти таъсири камтарин ба муҳити зист ва сифати заминҳо, таҳияи чорабиниҳо оид ба иваз намудани моддаҳои кимиёвӣ то андозае хатарнок ба алтернативӣ, баланд бардоштани ҷолибияти соҳа, баҳусус барои хоҷагиҳои деҳқонӣ аз ҳисоби ташаккул ва таҳким додани занҷираҳои арзиши иловашуда; – баланд бардоштани дастрасӣ ба тухмиҳои баландсифат ва нуриҳо дар бозори ватанӣ, афзоиши истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ тавассути ҳавасмандгардонии истифодаи усул

¹⁰⁹ СМР Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. -Душанбе, 2017. -С.9.

ва технологияҳои нави кишоварзӣ; – ташкили низоми самараноки идоракунии хавфҳо ва мониторинги амнияти озуқаворӣ ва ғизои комил (дастгирии истехсолот ва воридоти маҳсулоти ҳаётан муҳими озуқаворӣ, ташкили низоми мониторинги ғизохӯрӣ, огоҳкунии бармаҳал, захираҳо); – пешбурди низоми самарабахши равиши бисёрсоҳагӣ чихати беҳтар намудани ғизохурии мукамал тавассути ҳамоҳангсозии сиёсат дар соҳаи кишоварзӣ, тандурустӣ, ҳифзи иҷтимоӣ, баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ дар бораи арзишҳои ғизо ва сиёсати самараноки маблағгузорию онҳо; – ташаккули низоми идоракунии захираҳои замин ва об дар асоси тақсимои одилона ва устувори онҳо барои парвариши зироатҳои арзишманди кишоварзӣ; – фаъолияти устувори низоми ниғаҳдорӣ, истифодаи инфрасохтори обёрӣ ва захбуру захкашӣ ба сифати замина барои фаъолияти устувори заминҳои обёришаванда ва таъмини амнияти озуқаворӣ, шугли аҳоли ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар деҳот; – барқарорсозии низоми обёрӣ ва захбуру захкашҳо, беҳтар намудани дастрасии об ба заминҳои обёришаванда, беҳтар намудани ҳолати мелиоративии заминҳо аз шӯршавӣ ва ботлоқзоршавӣ; – тақомули таъмини механизмҳои иқтисодӣ барои пӯшонидани хароҷоти ниғаҳдорӣ ва истифодабарии инфрасохтори обёрӣ ва захбуру захкашҳо, тақмил додани низоми субсидияи давлатӣ барои пардохти истифодаи неруи барқи обёрии заминҳои кишоварзӣ ба воситаи пойгоҳҳои обкашӣ, кам кардани таъсири манфии сиёсати тарифии ҳаққи хизмати соҳаи обёрӣ ва баландбардории самараноки соҳа; – инкишоф додани бозори маҳсулоти кишоварзӣ ва аз байн бурдани мушкилоти дастрасии бозор барои истехсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ; – ҳалли масъалаҳои таҳвили инфрасохтори обёрикунӣ ва захбуру захкашҳои мавҷудаи дохили хоҷагӣ ба ассотсиатсияҳои истифодабарандагони об (АИО) ва таҳкими дастгирии давлатӣ барои рушди устувор ва

фаъолияти онҳо; – чорӣ намудани низоми самараноки хавасмандкунии давлатӣ барои аз худ намудани заминҳои нав ва ба гардиши кишоварзӣ баргардондани заминҳои шӯршуда, ботлоқзор ва партов.¹¹⁰ Боиси зикр аст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар ин ҳуҷҷати муҳим рушди истеҳсолоти кишоварзиро ба рушди навгониҳою навоариҳо, ки ба пурқувватгардии базаи моддию техникий ин соҳаи аҳамияти стратегӣ дошта мусоидат мекунанд, алоқаманд медонад. Аз ин рӯ, дар амалисозии нуктаҳои муҳимтарин вобаста ба ҳадафу вазифаҳои дар пешгузошта Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади расидан ба ҳадафи стратегии кишвар “Ҳифзи амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳолии мамлакат ба ғизои хушсифат” ва дар ин замина баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардум, фаъолияти худро дар соли 2017 дар татбиқи сиёсати аграрӣ ва афзун гардонидани истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, таъмини аҳоли бо ғизои хушсифат як қатор корҳоро ба сомон расонид. Аз ҷумла 20 лоиҳаи қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардида, 12-тои он тасдиқ гардид ва боқимондааш дар баррасӣ мебошанд. Лоиҳаи қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тартиби ташкил ва истифодаи фонди суғуртавии тухмии растанӣ», «Дар бораи масъалаҳои Ҷамъияти сахомии кушодаи “Пиллаи Тоҷик», «Дар бораи Консепсияи рушди соҳаи тухмипарварӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», «Дар бораи Барномаи маҷмуавии рушди соҳаи чорводорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2021», “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2015, №793 “Дар бораи Барномаи рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020” ва ғ. ба баррасии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шуданд.¹¹¹

¹¹⁰ СМР Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030-Душанбе, 2017. -С.10.

¹¹¹ Ҳисобот оид ба ҷамъбасти фаъолияти вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017. – Душанбе: Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, №1/7-20, аз 05.01.2017-С.1.

Албатта, чораҳои андешидашуда ва истифодаи самараноки захираҳои табиӣ ба он мусоидат намуд, ки дар ин давра ҳосилнокии зироатҳои кишоварзӣ дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ: ғалладонагиҳо 30,5 с/га, пахта 22,2 с/га, сабзавот 301,2 с/га, мевачот 50,3 с/га, полизӣ 301,1 с/га-ро ташкил дода, нисбати соли гузашта ҳосилнокии зироатҳо ба ҳисоби миёна 26,5 с/га зиёд аст. Ҳаҷми маҳсулоти растанипарварӣ дар хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ҷамоавӣ 9,7 млрд сомонӣ ва дар хоҷагиҳои аҳоли 7,2 млрд сомонӣ ва дар маҷмӯъ дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ ба маблағи 16,9 млрд сомонӣ расонида шуда, суръати афзоиш 7,4%-ро нисбат ба соли 2016 ташкил дод.¹¹²

Маълум аст, ки масъалаи муҳими соҳаи растанипарварӣ нигоҳдории маҳсулоти истехсолшуда мебошад. Қиҳати татбиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01.12.2014, №727 «Дар бораи Барномаи ташкил ва барқарорсозии яхдону сардхонаҳо барои нигоҳдории маҳсулоти кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2019» имрӯз дар ҷумҳурӣ 276 анбору сардхонаҳо бо ғунҷоиши 289241 тонна маҳсулоти кишоварзӣ бунёд гардида, аз ин 73 сардхона 42 яхдон ва 161 анборхона фаъолият менамояд. Танҳо дар соли 2017 дар ҷумҳурӣ 5 сардхона бо ғунҷоиши 3770 тонна маҳсулоти кишоварзӣ сохта ба истифода дода шуд, ки онҳо бо техникаи замонавии характери инноватсионӣ муччаҳаз гардонида шудаанд. Ҳамчунин, дар ин давра қиҳати пурзур намудани кор дар самти мубориза бар зидди малах аз ҷониби Агентии Ҷопон оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ ба Муассисаи давлатии «Экспедитсияи мубориза бар зидди малах» 19 автомашинаи тамғаи Тайота бо таҷҳизотҳои дорупошӣ, 37 мототсикл, 5 трактори тамғаи МТЗ-82 бо таҷҳизоти дорупошӣ ва дигар маводҳои лозима дастрас карда шуда, ба шахру ноҳияҳои ҷумҳурӣ тақсим карда

¹¹² Омори кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Агентии омили назди ПҚТ. -Душанбе,2018. -С.9-11.

шуд, ки ҳам аз рӯи иқтидор ва ҳам аз рӯи иҷроиши босифати кор аз техникаи пештара бо навгонҳои худ фарқ мекунад.¹¹³

Мавриди зикр аст, ки мавҷудияти тухмии хушсифат муҳимтарин воситаи баланд бардоштани ҳосилнокии майдонҳои кишт буда, дар хоҷагиҳои ҷамоавӣ ва деҳқонӣ 45935 тонна гандум, 773 тонна ҷуворимакка ва 92000 тонна картошкаи тухмӣ, аз он 37829 тонна репродуксионӣ ва 54171 тонна тухмии шартӣ захира карда шуд, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта мутаносибан 2680 тонна гандум, 97 тонна ҷуворимакка ва 16083,0 тонна картошка зиёд мебошад. Тибқи тартиби муқарраргардида, аз ҷониби Вазорати кишоварзӣ дар соли 2017, дар асоси қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29.09.2009, №258 «Дар бораи қоидаҳои ташкил ва истифодаи фонди давлатии тухмӣ» ва аз 02.12.2009, №671 тағйирот ба қарори мазкур, бо мақсади такрористехсолкунӣ, тибқи шартномаи тарафайн ба кишоварзони шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон, ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ ва дигар ташкилоту муассисаҳо ба воситаи КВД «Навъҳои тухмии сабзавоти Тоҷикистон» аз рӯи нақшаи тақсимот 274,4 тонна ва аз ҳисоби КВД «Хоҷагии ёрирасони Канаск»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 857,4 тонна картошкаи тухмӣ дастрас карда шуд. Қобили зикр аст, ки аз ҷониби олимони ватанӣ дастурамал оид ба технологияи истеҳсоли картошкаи тухмӣ барои хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) аз ҷоп баромада, мавриди истифода қарор дода шудааст.¹¹⁴

Чорводорӣ соҳаи муҳими истеҳсолоти кишоварзӣ буда, дар таъмини аҳолии кишвар бо маҳсулоти ғизоии серсафеда ва саноати сабук бо ашёи хом нақши муҳим дорад. Дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ, тибқи маълумотҳои омӯрӣ саршумори чорвои калон 2 309 613 сар, аз он модагов 1 189 733 сар, гӯсфанду бӯз 5 567 354 сар, паранда 5 255 667 сар парвариш меёбад, ки аз он саршумори чорвои калон 162 482 сар (7%),

¹¹³ Ҳисобот оид ба ҷамъбасти ҷаъолияти вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017. – Душанбе: Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, №1/7-20, аз 05.01.2017-С.4-5.

¹¹⁴ Каримов Б., Аҳмедов Т., Набиев Т.Н. ва диг. Технологияи истеҳсоли картошкаи тухмӣ.- Душанбе: ИИИ “Боғпарвар”, 2017.-С.2-14(28саҳ.)

гусфанду буз 1 005 448 сар (18,1%) ва паранда 1 814 508 сар (34,5%) ба хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ҷамоавӣ рост меояд. Дар маҷмӯъ 80,2% чорвою парранда дар хоҷагиҳои аҳолии парвариш меёбанд. Дар давраи ҳисоботӣ дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣи ҷумҳурӣ нисбат ба ҳамин давраи соли 2016 саршумори чорвои калон 1,4%, гӯсфанду буз 2,8 %, парранда 2,8 % ва асп 0,6% зиёд гардид. Истеҳсоли маҳсулоти чорводорӣ дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ, гӯшт 248 769 тонна, шир 949 972 тонна, тухм 341 400 млн дона, асал 4 102 тонна ва моҳӣ 2 054 тоннаро ташкил дод, ки аз он дар хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ҷамоавӣ истеҳсоли гӯшт 12635 тонна (5,1%), шир 52747 тонна (5,6%), тухм 162,6 млн дона (47,6%), асал 343 тонна (8,4%), моҳӣ 1574 тонна (76,7%) рост меояд. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти чорводорӣ дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ ба 7,6 млрд сомонӣ, дар хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ҷамоавӣ ба 415,1 млн сомонӣ ва дар хоҷагиҳои аҳолии ба 7,2 млрд сомонӣ баробар гардида, суръати афзоиш нисбат ба соли гузашта 5,6%-ро ташкил дод. Дар хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ҷамоавӣ, ширчӯшӣ аз ҳар сар модагов 1792 кг (106,9%), тухмгирӣ аз ҳар мурғи тухмдиҳанда ба 226 донна (112,4%) баробар гардид.¹¹⁵

Яке аз роҳҳои рушди инноватсияи кишоварзӣ ин хушзоткунии чорво ба шумор меравад. Бо мақсади амалӣ намудани “Барномаи рушди соҳаи зотпарварӣ ва хушзоткунии чорво дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020” дар ҷумҳурӣ як қатор корҳои хушзоткунӣ амалӣ карда шуд. Дар беҳтар намудани зоти чорво ва баланд бардоштани маҳсулнокии он бордоркунии сунъӣ мавқеи муҳим мебозад. Дар соли 2017 дар миқёси ҷумҳурӣ 292 нуқтаи бордоркунии сунъӣ, аз ҷумла 77 дар бахши ҷамъиятӣ ва 215 дар бахши аҳолии фаъолият намуда, тавассути ин нуқтаҳо 33613 сар чорвои калон сунъӣ бордор карда шуда, аз ҳисоби бордоркунии сунъӣ 25468 сар гӯсолаи хушзот гирифта шудааст, ки нисбати ҳамин давраи соли гузашта бордоркунии сунъӣ 1587 сар ва гирифтани насли хушзот 980 сар зиёд аст. Бо истифода аз 91 сар

¹¹⁵ *Омори кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2018. -С.9,265-286, 287-300.*

букқаҳои зотии ба шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон ва ноҳияи Рашт бо мақсади беҳтар намудани зоти чорво дар бахши аҳоли ва хочагиҳои деҳқонӣ дастрас карда шуда, 2092 сар модагов ба таври табиӣ бордор карда шуда, 891 сар гӯсолаи хушзот гирифта шуд. Дар ин давра 3000 воя нутфаи букқаҳои хушзот ва асбобу анҷомҳои бордоркунии сунӣ харидорӣ гардида ва аз ҳисоби Муассисаи давлатии «Маркази идораи лоиҳаи «Рушди чорводорӣ ва чарогоҳҳо» 25 маҷмӯъ асбобу анҷомҳои бордоркунии сунӣ тибқи нақшаи тақсимот ба шаҳру ноҳияҳо дастрас карда шуд. Ҳамчунин дар ҳамин давра бо мақсади рушди соҳаи парандапарварӣ истеҳсоли тухми инкубатсионӣ 900000 донаро ташкил дод, ки назар ба соли гузашта 4 маротиба зиёд аст. Аз ин миқдор тухми инкубатсионӣ 670000 сар чӯҷаи якрӯза гирифта шуд, ки нисбат ба соли гузашта ба ҳисоби миёна 4,5 маротиба зиёд аст. Раванди самарабахши такрористехсолкунӣ ба зиёд гардидани саршумори паранда то 204193 сар ва истеҳсоли тухм то 4247300 дона мусоидат намуд.¹¹⁶

Самти дигари амалишавии инноватсияҳо дар кишоварзӣ инноватсияҳои хусусияти истеҳсолотӣ, аз ҷумла техникӣ ва технологӣ дошта мебошад. Дар соли 2017 мувофиқи ҳисобот оид ба ҷамъбасти ҷаъолияти Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷумҳурӣ 1153 техникаю мошинолотҳои кишоварзӣ ворид карда шуд, ки аз он 438 трактори гуногунтама, 66 комбайни ғалладарав, 10 комбайни шолитарав, 85 испори тракторӣ, 8 тухмипошаки ғалла, 4 техникаи алафдаравӣ, 96 ядаки тракторӣ, 2 комбайни ҷуворимаққадарав, 34 картошкатинонак, 39 картошкатинонак, 83 досҳои тракторӣ ва дигар техникаю мошинолотҳо мебошад. Аз ҷониби КВД «Мадад» бо ширкатҳои «ЮТО Интернейшнал» ва «Ловол»-и Ҷумҳурии Мардумии Чин, «Агромастер»-и Туркия шартнома баста шуда, ба маблағи 3785,2 ҳазор сомонӣ техникаю мошинолотҳои кишоварзӣ ва қисмҳои эҳтиётӣ ба ҷумҳурӣ ворид карда шуд.

¹¹⁶ Ҳисобот оид ба ҷамъбасти ҷаъолияти вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017. – Душанбе: Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, №1/7-20, аз 05.01.2017-С.6-7.

Ҳамчунон, аз таҳлили маълумоти фаврӣ бармеояд, ки дар соли 2018 ба хоҷагиҳои ҷумҳурӣ 1566 техникаву мошинолотҳои кишоварзӣ ворид гардид. Нисбат ба соли 2017 дар ин давра дар ҷумҳурӣ 190 трактор, 200 адад ядак, 269 испор, 17 тухмипошаки пахта, 14 картошкашинонак, 17 коҳчамъкунак, 20 коҳмайдакунак, 45 тойбанду тағрезчин ва 6 пиёзчинак зиёд ворид карда шудааст. Аз ҳисоби КВД «Тоҷикагролизинг» ба ҷумҳурӣ 217 адад техника ва 560 адад мошинолотҳои кишоварзӣ ворид карда шуд. Дар ин давра аз ҷониби корхонаи мазкур ба 200 хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)-и шахру ноҳияҳои ҷумҳурӣ 237 адад тракторҳои гуногунтама ва 455 мошинолотҳои кишоварзӣ бо тариқи иҷораи молиявӣ (лизингӣ) дастрас карда шуд.¹¹⁷ Дар ҷумҳурӣ ба декабри соли 2018 82 маркази хизматрасониҳои техникӣ (МХТ) ташкил карда шудааст, ки аз он 57-то аз ҳисоби КВД «Тоҷикагролизинг» ва боқимонда аз ҷониби соҳибкорони инфиродӣ таъсис дода шудааст, ки барои сари вақт ба анҷом расонидани корҳои саҳроӣ ба хоҷагиҳои кишоварзӣ хизматрасонида истодааст. Инчунин ҷиҳати беҳтар намудани таъминоти хоҷагиҳо бо техникаи кишоварзӣ КВД Мадад дар соли 2018 ба маблағи 1,4 млн. сомонӣ тракторҳои гуногунтама ва қисмҳои эҳтиётӣ ворид намуд.¹¹⁸

Дар соли 2018 барои таъмини хоҷагиҳои кишоварзӣ бо тухмии хушсифат КВД «Навъҳои тухмии сабзавоти Тоҷикистон»- вазорат харидории тухмиҳои сертификати сифат доштаро аз хоҷагиҳои тухмипарварӣ ба роҳ монда, ба маблағи 29 ҳазор сомонӣ тухмии хушсифати зироатҳои кишоварзиро ба хоҷагиҳои деҳқонӣ ва шахсони инфиродӣ пешниҳод намуд. Барои рушди соҳаи тухмипарварӣ корхонаи мазкур КВД «Хоҷагии ёрирасони Канаск»- и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо тухмии картошка ба миқдори 510 тонна таъмин намуд. Инчунин бо тавсияи мутахассисони вазорат Ширкати «Олами тиҷорат»-и шаҳри Истаравшан аз Федератсияи Россия

¹¹⁷ Деятельность ГУП «Таджикагролизинг» за период 2008-2017гг.-Душанбе,2018. – С.11(26стр)

¹¹⁸ Ҳисобот оид ба ҷамъбасти фаъолияти вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018. – Душанбе,2018. -С.8-9.

ба миқдори 270,0 тонна картошкаи тухмии репродуксияи дуҷуми навъи «Гала»-ро ворид намуда, ба хоҷагиҳои кишоварзии шаҳри Панҷакент ва Кооперативи ғайритиҷоратии «Сароб» ба миқдори 20 тонна картошкаи тухмии дараҷаи элитии навъи «Биг-роза» ба ҷумҳурӣ ворид намуда, ба ноҳияҳои Айнӣ ва Кӯҳистони Мастҷоҳ барои кишти соли 2018 тибқи шартномаи тарафайн дастрас намудаанд. Ширкати «Водии Заррин» барои кишти соли 2018 ба миқдори 222,4 тонна чигити тухмии лучаки навъҳои хитойи «Ханчиан», «Хинчиан» ва навъи туркии «Флеш», Кооперативи ғайритиҷоратии «Сароб» ба миқдори 43,8 тонна навъи «Флеш», «Харизма», «ПГ-2018», «ВА-440» ва «Эдесса ва Ҷамъияти саҳомии кушодаи ба номи А. Ҷумаеви ноҳияи Б. Ғафурови вилояти Суғд 50,0 тонна чигити тухмии элитии навъи «Инхан-6»-ро аз Ҷумҳурии Халқии Хитой ворид намуда, ба хоҷагиҳои пахтакор ба ғуруш баровардаанд. Ҷамҷунин, дар доираи Лоихаи GSP/TAJ/010/AUS оид ба «Беҳтар намудани дастрасии хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ ба тухмии хушсифат дар Тоҷикистон» барои ҳосили соли 2018 зиёда аз 100 тонна гандуми тухмии хушсифати навъҳои «Сарвар», «Юсуфӣ», «Муродӣ», «Дурахшон», «Айвина», «Сила» ва «Старшина» ба 623 хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ 15 шаҳру ноҳияҳои пилотӣ (Муъминобод, Ш.Шоҳин, Кӯлоб, Ҷамадонӣ, Фархор, Восеъ, Ваҳдат, Файзобод, Роғун, Нуробод, Рашт, Тоҷикобод, Ҳисор, Панҷакент ва Айнӣ) дастрас ва барои кишт пешниҳод карда шуд. Ҷамҷамон аз тарафи Ташкилоти озуқа ва кишоварзии Созмони Миллали Муттаҳид (ҶАО) ба миқдори 3,5 тонна тухмии зироатҳо (ҷав, нахӯд, лубиёи сурх, офтобпараст, ҷуворимаққа, юнӯҷқа ва ноки заминӣ (топинамбур) ба 15 шаҳру ноҳияҳои пилотӣ барои кишт ва зиёд намудани тухмӣ пешниҳод карда шуд, ки аз он зиёда аз 841 хоҷагиҳои хурди деҳқонии ноҳияҳои пилотӣ аз тақсимои тухмии хушсифати пешниҳодгардида баҳравар шуданд.¹¹⁹

¹¹⁹ Ҳисобот оид ба ҷамъбасти ғайриҷамъияти вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018. – Душанбе, 2018. -С.2-4.

Истифодаи самараноки имкониятҳои мавҷуда ва чораҳои андешидашуда ба он мусоидат намуд, ки дар соли 2018 тибқи маълумоти Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳолати 01.01.2019 дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ истеҳсоли ғалладонагиҳо ба 1295677 тонна, пахта 300359 тонна, картошка 964635 тонна, сабзавот 2119396 тонна, полизӣ 641738 тонна, мева 447731 тонна, ангур 241790 тонна, гӯшт 261927 тонна, шир 983053 тонна, пашм 7639 тонна, асал 4182 тонна, моҳӣ 2082 тонна ва тухм 450284 ҳазор дона расонида шуд, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта ғайр аз истеҳсоли ғалладонагиҳо ва пахта дигар маҳсулотҳо мутаносибан аз 1,4 фоиз то 31,9 фоиз зиёд мебошад. Дар соли 2018 дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварзӣ ба 26370,3 млн. сомонӣ расонида шуд, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта ба андозаи 4,0 фоиз зиёд гардида, суръати афзоиш дар соҳаҳои растанипарварӣ ва чорводорӣ мутаносибан 3,4 ва 5,3 фоизро ташкил медиҳад.¹²⁰

Қобили қайд аст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳи василаҳои гуногун соҳаи кишоварзӣ ва чорисозии навигариҳои онро дастгирӣ менамояд. Масалан, айни замон дар соҳаи кишоварзӣ 2 лоиҳаи инвеститсионӣ ба воситаи 2 Маркази татбиқи лоиҳаҳо амалӣ гардида истодааст, ки дар соли 2018 аз ҷониби Муассисаи давлатии «Рушди соҳибкорӣ дар соҳаи кишоварзӣ» дар доираи қисмати якуми Лоиҳаи тижоратикунонӣ дар соҳаи кишоварзӣ оид ба амалишавии занҷираи арзиши иловашудаи (ЗАИ) шир ва зардолу 23 шахру ноҳияҳои мамлакат, аз руи себу нок ва лимӯ дар 37 шахру ноҳияҳои мамлакат аз руи модулҳои омӯзишӣ, барои 7754 – фермерон омӯзишҳо гузаронида шудааст. Дар доираи қисмати дуюм лоиҳа бо мақсади тижоратикунонии фермерҳои хурд ва ниёзманд, ки дар гурӯҳҳои истеҳсолӣ аз рӯи маҳсулоти интихобшудаи занҷираи арзиши иловашудаи фаъолият мекунанд 42 шартномаи грантӣ байни татбиқкунадаи лоиҳа (Муассиса) ва Гурӯҳҳои фермерон аз рӯи занҷираи арзиши иловашудаи (зардолу ва

¹²⁰ Омори кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Агентии омили назди ПҚТ. -Душанбе, 2019. -С.9-17.

шир) ба имзо расидаанд, ки шумораи манфиатгирандагон 1066 нафарро ташкил медиҳад.¹²¹ Албатта, ин лоиҳаҳо бо навгониҳои характери истеҳсолоти (техникӣ ва технологӣ), ташкилию идоракунии ва селекционӣ доштаи худ дар истеҳсолоти кишоварзии ҷумҳурӣ ҷорӣ шуда истодаанд, ки ин ба рушди инноватсияҳо дар кишоварзии ҷумҳурӣ ва манотиқи он, аз ҷумла дар вилояти Хатлон мусоидат менамоянд.

Дар ин радиф, нуктаи ниҳоят муҳим дар мавриди баррасии ин масъала нақши олимони Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон дар татбиқи «Барномаи рушди инноватсионии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.04.2011, №227 тасдиқ шудааст, мебошад. Мувофиқи маълумоти сарчашмаҳо олимони Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон дар ин самт 8 лоиҳаи инноватсиониро иҷро карда истодаанд. Баъзе аз таҳқиқотҳои муассисаҳои илмии Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистонро мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Дар хоҷагиҳои зертобеге муассисаҳои илмии Академияи мазкур соли равон ҳосилнокии ғалладонагиҳо ба ҳисоби миёна 30-36 с/га, дар қитъаҳои таҷрибавии заминҳои обӣ 45-55 с/га ва лалмӣ 22-25 с/га-ро ташкил дод. Соли ҷорӣ зиёда аз 1500 тонна тухмии хушсифати зироатҳои ғалладонагӣ, 1500 тонна картошкаи тухмӣ ва 56 тонна тухмии пахта истеҳсол карда шуд. Натиҷаи таҳқиқотҳои селекционии олимони назаррас буда, аз он ҷумла 5 навъи зироатҳои кишоварзии офаридаи Институти зироаткорӣ, аз он пахтаи миёнанахи гурӯҳи миёнапази навъи “Нодир”, гандуми мулоимдонаи навъҳои “Фалғар”, “Истикбол”, нахӯди навъи “Ҷашни Ҳисор”, чави навъи “Меҳан” ва зардолуи навъи “Нишонӣ” селексияи Институти боғпарварию сабзавоткорӣ, картошкаи навъи “Вомар” селексияи Стансияи таҷрибавии кишоварзии Помир, дурагаҳои дарахти тут “Суғдиён-1” ва “Суғдиён-2”, дурагаҳои кирмаки пилла “Хучанд 1x2” ва “Хучанд 2x1”-и офаридаи олимони Стансияи ҷумҳуриявии

¹²¹ Лоиҳаи “Дастгирии рушди иқтисодии деҳот бо мақсади таъмини даромаднокии аҳоли (TRIGGER)”-Занҷири Арзиши Иловашуда (ЗАИ)-Душанбе: “Ассотсиатсияи байналмиллалии ташкилоти OXFAM”, 2018.-С.5-16(94саҳ)

таҷрибавии пиллапарварӣ минтақабоб гардиданд. Олимони Институти зироаткорӣ муайян карданд, ки дар заминҳои лалмии минтақаи Кӯлоб шудгори замин дар чуқурии 40 см барои рӯёнидани 65-70 с/га анбӯхи сабзи юнучқа ва 3 с/га тухмии он мусоидат менамояд. Дар хоҷагиҳои таҷрибавии институт ба миқдори 820,2 тонна тухмиҳои хушсифати зироатҳои ғалладонагӣ ва равшандиҳанда, аз он ҷумла суперэлита – 4,4 тонна, элита – 22,6, R1 – 219,8, R2 – 426,1, R3 – 147,3, инчунин тухмиҳои шартӣ – 604,3 тонна истеҳсол карда шуд, ки дар маҷмӯъ 1424,5 тоннаро ташкил медиҳад.¹²²

Дар Институти боғпарварию сабзавоткорӣ технологияи бунёд ва парвариши боғҳои интенсивӣ дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ тарҳрезӣ шуда, дар зерташкilotҳои институт 26,5 га боғ бунёд ва 10,5 га тоқзор барқарор карда шуд. Инчунин ба миқдори 1500 тонна тухмии хушсифати картошка ва 1200 кг тухмии бечирми он аз тухмакҳои ботаникӣ истеҳсол ва дастраси хоҷагиҳои деҳқонӣ гардонидани шуд. Институти хокшиносӣ дар натиҷаи таҳқиқотҳои илмӣ доир ба пешгирии намудани хок аз таназулӯбию дуборашӯршавӣ ва баланд бардоштани ҳосилхезии он, беҳтар намудани ҳолати мелиоративии заминҳои обёришаванда, омода намудани нусхаи электронии харитаҳои “Хок ва эрозияи хок”, муайян намудани меъёрҳо барои ворид намудани нуриҳои минералию органикӣ ба замин, тавсияю пешниҳодҳо омода намуданд. Олимони Институти чорводорӣ ҳуҷҷатҳоро барои ба Комиссияи давлатии апробатсионӣ пешниҳод намудани типии қутосҳои зарафшонӣ ва зоти говҳои сиёҳалои тоҷикӣ омода намуданд. Бо мақсади офаридани типии “шаҳринавӣ”-и гӯсфандони ҳисорӣ, зоти гӯсфанди маҳинпашми дарвозӣ ва чорвои сергӯшти зоти казоқии сарсафеди тоҷикӣ корҳои селексионӣ идома доранд. Дар Институти ветеринарӣ лоиҳаи барномаи корҳои илмию таҳқиқотӣ доир ба мавзӯи “Татбиқи вакцина аз антигени

¹²² *Мактуби Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати иҷрои қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2015, №354 «Дар бораи Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2020» - 7 саҳ.*

протективӣ барои пешгирии бемории бруцеллёзи чорвои кишоварзӣ” аз чониби фонди Президентии таҳқиқоти бунёдӣ тасдиқ ва корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар ин самт оғоз гардиданд. Олимони институт оид ба тарҳрезии технологияи маводҳои зиддигичҷавӣ соҳиби ду патент гардиданд. Дар институт истехсоли 2 маводи ветеринарӣ ба роҳ монда шуд. Маркази миллии ҷумҳуриявии захираҳои генетикӣ таҳқиқотҳо оид ба таҷдиду барқароркунии 94 навъу намунаи лубиёдонагӣ гузаронида, боғи модарии дарахтони олу дар майдони 1,0 га иборат аз 11 навъ, барқарор карда, бо мақсади бунёди тағпайвандҳои дарахтони мевадиханда дар қитъаи таҷрибавӣ ниҳолхона дар масоҳати 0,03 га донакҳои зардолу, олу ва тухми себ, аз зироатҳои сабзавотӣ 13 навъи помидор, 2 навъи бодиринг ва аз зироатҳои полизӣ 3 навъи каду кишт карда шуда, ҳисоботҳои фенологӣ гузаронида шуд. Ҳуҷҷатгузорӣ ва маълумотҳои ғаврии тухмиҳои 24 навъи нахӯд, 32 навъи боқило, 42 навъи зағер ва 5 навъи ҷавдор барои ворид намудан ба захирагоҳ омода шуда, доир ба онҳо шиноснома ва маълумотҳои минтақаи чамбоваришуда тартиб дода, ба барномаи СЕСТО ворид карда шуданд. Дар Маркази илмӣ ҳифзи растаниҳо ҷиҳати муҳофизати интеграсионии пахта компонент-экологияи ландшафтӣ дохил карда шуд, ки яке аз муборизаҳои инноватсионӣ бар зиди ҳашаротҳои зараррасон бо усули биологӣ мебошад. Институти иқтисодиёти кишоварзӣ лоиҳаи нави “Барномаи давлатии таъмини амнияти озуқавории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022”-ро таҳия намуда, ба Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намуд.¹²³

Ҳамин тариқ, дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар низоми идоракунии корхонаву ташкилотҳои кишоварзиро мавриди баррасӣ қарор дода, чунин хулосабарорӣ намудан мумкин аст:

1) Дар ҳақиқат Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳимияти рушди инноватсиониро барои соҳаи кишоварзӣ саривақт дарк намуда, ба воситаи мақомоти давлатии дахлдор (Вазорати кишоварзӣ, Вазорати

¹²³ Ҳисобот оид ба фаъолияти АИКТ дар солҳои 2016, 2017, 2018. - С.1-6, 7-8, 11-14(21саҳ.).

иктисод ва савдо ва ғ.) сиёсати аграрии худро дар ин самт амалӣ ва ривочу равнақ дода истодааст. Асосҳои институтсионалии ин фаъолият ташаккул ёфта, унсурҳои асосии инфрасохтори инноватсионӣ, махсусан, технопаркҳо, корхонаҳои хурди инноватсионӣ, марказҳои технологияи пешқадам, паркҳои илмию техникӣ, бизнес-инкубаторҳо, технополисҳо дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор доранд; 2) Таҳлили масоили дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар низоми идоракунии корхонаву ташкилотҳои кишоварзӣ нишон доданд, ки давлат рушди инноватсия ва фаъолияти инноватсионии субъектҳои соҳаи мазкурро ҳамачониба ва бо тарзу усулҳои гуногун маблағгузорию молиягузорӣ менамояд. Аммо соҳаи кишоварзӣ соҳаи ниҳоят меҳнатталаб ва маблағталаб (махсусан дар мавриди ҷорисозии инноватсияҳо) ба шумор меравад. Аз ин рӯ, он маблағгузориҳое, ки давлат барои дастгирии соҳаи кишоварзӣ ва фаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилотҳои он ҷудо мекунад, барои фарогирии тамоми корхонаву ташкилотҳои ин низом кифоягӣ намекунад. Аз дигар ҷониб, аксари ин дастгириҳо (тухмии хушсифат, зотҳои сермахсул, вакцинаҳои гуногун ва ғ.) хусусияти яквақтина доранд. Бинобар ин самараи бардавомро таъмин карда наметавонанд; 3) дар доираи Консепсияи пешрафти инноватсионии КАС-и ҷумҳурӣ коршиносони инноватсияҳои дар доираи он амалишавандаро ба 4 гурӯҳи зерин ҷудо мекунад: а) инноватсияҳои хусусияти селекционӣ генетикӣ дошта; б) инноватсияҳои хусусияти истеҳсолоти дошта (техникӣ ва технологӣ); в) инноватсияҳои хусусияти иқтисодӣ ва ташкилию идоракунии дошта; г) инноватсияҳои хусусияти иҷтимоӣ-экологӣ дошта. Таҳлили қорбастҳои давлат дар бахши дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар низоми идоракунии корхонаву ташкилотҳои кишоварзӣ нишон доданд, ки ҳама намудҳои дар боло зикршуда имрӯз дар таносубҳои гуногун ва сатҳи мухталиф дар истеҳсолоти кишоварзии ҷумҳурӣ амали гардида истодаанд, аммо дар доираҳои хеле маҳдуд. Аз ин ҷост, маҳсулоти инноватсионии соҳаи кишоварзӣ ҳатто 20,0 % маҳсулоти умумии онро ташкил намедиҳад; 4)

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ яке аз роҳҳои баромадан аз ин вазъияти ҳалталаб ин иштироки бевоситаи давлат дар фаъолияти сармоягузорию инноватсияҳои корхонаю ташкилотҳои соҳаи кишоварзӣ ба ҳисоб меравад. Таҷрибаи давлатҳои доройи сектори аграрии тараққикарда нишон медиҳад, ки давлат ба роҳҳои гуногун метавонад дар фаъолияти инноватсионии корхонаю ташкилотҳои соҳаи иштирок намояд. Якчанд нуқтаҳои таҷрибаи самараноки мамӯлики рушдкардаро дар ин бахш мавриди баррасӣ қарор медиҳем: а) давлат аз ҳисоби маблағҳои буҷавӣ ва маблағҳо аз фондҳои гуногун, ки ҳамасола ба тариқи бебозгашт ба соҳаи кишоварзӣ равона месозад, метавонад дар ҳама ноҳияҳои кишоварзии ҷумҳурӣ корхонаҳои махсусгардонидашуда, яъне стансияҳои моддӣ – техникӣ (СМТ) ташкил диҳад. Бо роҳи ташкили СМТ давлат метавонад дар 5-7 сол БМТ соҳаи кишоварзиро нав кунад, талаботи хоҷагиҳои навташкил (дар мисоли ҷумҳурии мо зиёда аз 200 ҳазор хоҷагиҳои деҳқонӣ)-ро ба техника ва технологияи навтарин, тухмӣ, хӯроки чорво, воситаҳои химиявии муҳофизати растаниҳо ва чорво ва ғ. таъмин намояд; б) Тавассути ташкили СМТ давлат пешроҳи ғайримаксаднок истифодашавии маблағҳои аз буҷаи давлат ҷудошударо гирифта, тавассути Вазорати кишоварзӣ бевосита дар соҳаи кишоварзӣ ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул мешавад, яъне дар базаи чунин корхонаҳо Вазорати кишоварзӣ метавонад хизматрасониҳои агрономӣ, байторӣ, зоотехникӣ, инжинерӣ, иқтисодию муҳосиби (барои супоридани андозҳо, ҳуҷҷатгузорӣ, кафолат, тайёр кардани бизнес-нақшаҳо, лоиҳаҳои сармоягузорӣ, омӯзиши компютер ва равандҳои ҳокимияти электронӣ)-ро ба тариқи пулакӣ ба роҳ монанд. Дар натиҷа норасоии кадрҳо дар соҳаи кишоварзӣ, махсусан дар хоҷагиҳои деҳқонӣ кам шуда, дастрасии онҳо аз хизматрасониҳои номбурда таъмин мегардад; в) давлат тавассути ташкили чунин стансияҳо барои дар амал татбиқ намудани сиёсати аграрии пешгирифтааш (аз ҷумла барои рушди инноватсионии сектори аграрӣ) дар тамоми ноҳияҳои кишоварзии ҷумҳурӣ заминаҳои иқтисодию иҷтимоиро фароҳам меоварад. Зимни

ташкили чунин СМТ дар ҳар як ноҳияи ҷумҳурӣ садҳо ҷойҳои кори доимӣ пайдо мегарданд; г) Коршиносони ин мавзӯ тачрибаи амалии фаъолияти СМТ-ро таҳлил намуда, ба хулосае омаданд, ки самаранокии истифодаи техникаи кишоварзӣ дар СМТ нисбати дигар шаклҳои фаъолияти хоҷагидорӣ дар кишоварзӣ 25% баланд аст¹²⁴.

3.2. Идоракунии таъмини сармоягузорию рушди инноватсионии корхонаву хоҷагиҳои кишоварзии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон

Дар шароити имрӯза яке аз вазифаҳои асосии комплекси агросаноатии ҷумҳурӣ ва ҳамчунин зеркомплекси агросаноатии минтақавии он таъмини талаботи аҳолии мамлакат бо маводи озуқаворӣ истеҳсолоти ватанӣ ба шумор меравад. Зеро мувофиқи маълумоти Ташкилоти байналхалқии озуқаворӣ СММ имрӯзҳо дар кураи Замин зиёда аз 1 млрд одамон гуруснагӣ мекашанд. Ҳамзамон, коршиносони ин ташкилоти бонуфуз пешбинӣ намуданд, ки камчинии маводи озуқаворӣ то соли 2025 ҳақман 130 млн тоннаро ташкил медиҳад¹²⁵. Қобили қайд аст, ки дар шароити имрӯза аксари мамолики ҷаҳон кӯшиш ба харҷ дода истодаанд, ки мустақилият ва дар ин асос арзишҳои миллии худро нигоҳ доранд. Албатта, дар ин ҷода мавзӯи калидӣ ин таъмини талаботи аҳолии мамлакат бо маводи озуқаворӣ истеҳсолоти ватанӣ маҳсуб меёбад. Аммо маълум аст, ки ин масъала худ аз худ ҳал намешавад ва барои ин ҳар як давлат аз ҷумла кишвари мо низ бояд истеҳсолоти агросаноатии рушдкарда дошта бошад, то ин ки аз як ҷониб, талаботи аҳолии мамлакатро бо озуқои худӣ таъмин кунад ва аз дигар ҷониб, ба фишорҳои давлатҳои дорони сектори аграрии тараққикарда тобовар, яъне рақобат пазир бошад. Барои чунин дараҷаи рушдро ноил гардидан, дар истеҳсолоти агросаноатии ватанӣ бояд фаъолияти фаъолияти сармоягузориҳо таъмин карда шавад. Махсусан дар мавриди сектори аграрии ҷумҳурӣ, як нуктаро қайд кардан ба маврид аст, ки ин сармоягузориҳо бояд хусусияти инноватсионӣ дошта бошанд,

¹²⁴ Зельднер А. Факторы производительности АПК // Вопросы экономики. - 2000г. - №7. - С.94-101.

¹²⁵ Ушачев И. Г. Обеспечение продовольственной безопасности — первоочередная задача российской экономики // Вестник ОрелГАУ. - 2016. - № 5. - С. 5–10.

яъне рушди ояндаи истехсолоти агросаноатии мамлакат рушди инноватсионӣ бошад ва ин рушди ба таъмини сармоягузориҳои доимӣ ниёз дорад. Дар Стратегияи миллии рушд барои солҳои 2016-2030 ва ҳам барномаи миёнамӯҳлати рушди иқтисодиву иҷтимоии ҷумҳурӣ барои солҳои 2016-2020 ба масоили таъмини сармоягузорию рушди сектори реалии иқтисодиёт диққати ниҳоят ҷиддӣ дода шудааст. Таносубҳои ҳаҷми сармоягузориҳо дар МУД, ки дар сценарияҳои дурнамои рушди иқтисоди кишвар нишон дода шудаанд, далели илман асоснок будани назари коршиносони ватанӣ ва ҳамтоёни хориҷии онҳо буда метавонад.

Қобили қайд аст, ки барои амалишавии 4 гурӯҳи инноватсияҳои дар доираи Концепсияи пешрафти инноватсионии КАС-и ҷумҳурӣ, ки аз ҷониби коршиносони ватанӣ ҷудо карда шудаанд, ба сармоягузориҳо ниёз доранд. Баъзе аз онҳоро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор медиҳем. Масалан, яке аз навҳои инноватсияҳои кишоварзӣ инноватсияҳои хусусияти истехсолоти дошта (техникӣ ва технологӣ) ба шумор мераванд. Бо ибораи дигар, ин инноватсияҳо мебошанд, ки ба навкунии фондҳои асосии корхонаву хоҷагиҳои кишоварзӣ нигаронида шудаанд. Дар назарияи илмӣ ва таҷрибаи амалӣ сармоягузориҳоеро, ки ин навъи инноватсияҳо дар амал татбиқ менамоянд маблағгузориҳои асосӣ ё худ инвеститсияҳо ба капитали асосӣ меноманд. Инвеститсияҳо ба капитали асосӣ ин гузориши маблағҳои молию пули дарозмуддате мебошанд, ки барои харидкунӣ, азнавбарқароркунӣ, таҷдид, васеъкунӣ ва сохтмони фондҳои асосии корхонаҳо равона карда мешаванд, яъне маблағгузориҳои асосӣ сарчашмаи молиякунонии сохтмонҳои капиталӣ дар ин ва ё он соҳаи иқтисодиёт ба ҳисоб мераванд. Дар навбати худ сохтмони капиталӣ яке аз шаклҳои асосии такрористехсоли фондҳои асосии корхонаву ташкилотҳо ба шумор меравад. Дар таҷрибаи хоҷагидорӣ корхонаву ташкилотҳои КАС барои идоракунии таъмини сармоягузорию инноватсияҳо аз сохторҳои сармоягузориҳо истифода менамоянд. Сохтори инвеститсияҳо ин таркиби инвеститсияҳо аз рӯи намуд, самти истифода ва ҳиссаи ҳар як намуди онҳо дар ҳаҷми умумии

инвеститсияҳо мебошад, ки бо фоиз ёфтааст. Дар адабиётҳои иқтисодӣ сохтори умумии инвеститсияҳо ва сохторҳои ҷузъии инвеститсияҳоро ҷудо мекунад. Тақсими инвеститсияҳо ба инвеститсияҳои реалӣ ва молиявӣ (инвеститсияҳои сармоясоз ва партфелӣ) асоси сохтори умумии инвеститсияҳои корхонаву ташкилотҳо ва соҳаву комплексҳо ва дар маҷмӯъ иқтисодиётро ташкил медиҳанд. Сохторҳои технологӣ, такрористехсолӣ, соҳавӣ, ҳудудии маблағгузориҳои асосӣ ва сохтори сарчашмаҳои молиякунонии инвеститсияҳо ба сохторҳои ҷузъии инвеститсияҳо мансубанд¹²⁶. Ба мақсади муайян намудани нақши ин сохторҳо дар идоракунии таъмини сармоягузориҳои фаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилотҳо ва соҳаву комплексҳо ва дар маҷмӯъ иқтисодиёти мамлакат ва ё манотиқи алоҳидаи он муҳимтарини ин сохторҳои ҷузъиро таҳлилу таҳқиқ намуда, ҳамзамон таъсири онҳоро дар таъмини сармоягузориҳои инноватсияҳо мавриди баҳрабардорӣ қарор медиҳем. Яке аз ин сохторҳо сохтори соҳавии инвеститсияҳо ба шумор меравад. Сохтори соҳавии инвеститсияҳо ин тақсим ва таносуби инвеститсияҳо дар соҳаҳои иқтисодиёти ҷумҳурӣ мебошад, яъне ҳаҷми инвеститсияҳо дар соҳаҳои саноат, нақлиёт, сохтмон, кишоварзӣ ва ғ. чанд фоизи ҳаҷми умумии инвеститсияҳоро дар иқтисодиёти мамлакат ташкил медиҳанд (ниг. ҷадвали 12). Аз таҳлили нишондиҳандаҳои ҷадвали 12 бармеояд, ки ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ ва соҳаҳои ғайриистехсолӣ дар таносуби 66,5/33,5 ҳиссаи фоизӣ қарор доранд. Аммо нуктаи нигароникунандаи таҳлили ҷадвали 12 дар он зухур мекунад, ки ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосии истеҳсолоти кишоварзӣ дар замони истиқлолияти кишвар тамоюл ба камшавӣ дорад. Масалан, агар дар соли 1991 ин нишондиҳанда 26,4% бошад, дар аз соли 2011 то 2017 ҳатто 1,0%-ро низ ташкил намедиҳад.

¹²⁶ Мирсаидов М. Фаъолияти сармоягузори. - Душанбе: ПРОМЭКСПО, 2016. –С.7-11 (120саҳ).

Сохтори соҳавии сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар
иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Номгӯи соҳа	Соҳо					
	1991	2010	2011	2015	2016	2017
Соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ, аз ҷумла	67,3	60,0	53,0	59,0	66,7	66,5
- саноат	28,2	41,2	35,7	45,9	49,3	52,1
- кишоварзӣ	26,4	1,3	0,5	0,8	0,7	0,9
- нақлиёт	5,9	13,8	14,2	10,5	13,5	10,7
- савдо	2,4	1,4	0,7	0,7	1,7	1,2
- дигар соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ	4,4	2,3	1,9	1,1	1,5	1,6
Соҳаҳои ғайриистеҳсолӣ	32,7	40,0	47,0	41,0	33,3	33,5
Ҷамагӣ	100	100	100	100	100	100

Сарчашма: Тоҷикистон: далелу рақамҳо (Маҷмӯаи оморӣ). – Душанбе, 1999. – С. 40; Сохтмон дар ҚТ/ Омори солона-Душанбе: Агентии омили назди ПҚТ, 2012. - С.25; Сохтмон дар ҚТ/ Омори солона-Душанбе: Агентии омили назди ПҚТ, 2018. -С.26-27 ва ҳисобкунию натиҷагирии муаллиф.

Чунин ҳолат маъноӣ онро дорад, ки сатҳи навунии фондҳои асосии истеҳсолоти кишоварзӣ дар дараҷаи хеле паст қарор дорад ва ин ҳолати инқирозӣ маҳсуб меёбад. Зеро бо чунин ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ оид ба таъмини сармоягузориҳои фаъолияти сармоягузорӣ дар истеҳсолоти кишоварзӣ сухан гуфтан начандон ба мақсад мувофиқ аст. Албатта, ин сохтор ба сифати воситаи идоракунии таъмини сармоягузориҳои фаъолияти инноватсионӣ дар истеҳсолоти кишоварзӣ баромад намуда, мақомоти дахлдори давлатиро хушдор медиҳад, ки вазъият дар кадом сатҳ қарор дорад ва барои ислоҳи он кадом чораҳои заруриро бояд андешид.

Дар идоракунии сармоягузориҳо ва таъмини молиякунонии инноватсияҳо дар доираи иқтисодиёти мамлакат ва соҳаҳои алоҳидаи он сохтори инвеститсияҳо аз рӯи сарчашмаҳои молиякунонӣ нақши муҳимро мебозад. Зеро дар аксари ҳолатҳо дар давлатҳои рушдкарда ин сохторро ҳамчун фишанг барои танзими давлатии таъмини сармоягузориҳои рушди иқтисодиёт истифода намудаанд. Сохтори инвеститсияҳо аз рӯи сарчашмаҳои молиякунонӣ ин тақсим ва таносуби инвеститсияҳо дар буриши сарчашмаҳои молиякунонӣ нисбати ҳаҷми

умумии онҳо фаҳмида мешавад. Дар шароити иқтисодиёти бозорӣ мукамалгардонии ин сохтори инвеститсияҳо маънои то дараҷаи оптималӣ баланд бардоштани ҳиссаи воситаҳои ғайрибучавиро дорад. Дар маънои оддӣ ин сохтор нишон медиҳад, ки дар ҳаҷми умумии сармоягузориҳо ба сармояи асосии иқтисодиёти мамлакат ҳиссаи сармоягузориҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ чанд дар садро ташкил медиҳад.

Чадвали 13

Сохтори инвеститсияҳо аз рӯи сарчашмаҳои молиякунонӣ дар корхонаҳои ҳама шаклҳои фаъолияти хоҷагидорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо %

Нишондиҳандаҳо	Солиҳо					
	1991	2010	2011	2015	2016	2017
Ҳаҷми умумии сармоягузориҳо дар Иқтисодиёти ҷумҳурӣ	100	100	100	100	100	100
1. Сармоягузориҳои асосии давлатӣ:	80,8	35,9	49,9	35,3	39,4	44,1
-воситаҳои бучавии давлат	46,1	30,2	42,0	31,9	37,8	40,4
- воситаҳои ғайрибучавии давлат,ки барои сармоягузорӣ равона шуданд	34,7	4,5	7,9	3,4	1,6	3,7
2. Воситаҳои ғайридавлатӣ (воситаҳои худ-чалбшуда ва қарзҳо)	19,2	64,1	50,1	64,7	60,6	55,9

Сарчашма: Тоҷикистон: 20 солагии истиқлолияти давлатӣ (Маҷмӯаи оморӣ). - Душанбе: Агентии омили назди ПҚТ, 2018.-2011.- С.509-539; Сохтмон дар ҚТ/ Омори солона-Душанбе: Агентии омили назди ПҚТ, 2012.- С.13-19; Сохтмон дар ҚТ/ Омори солона-Душанбе: Агентии омили назди ПҚТ, 2018.-С.21 ва ҳисобкунию натиҷагирии муаллиф.

Дар давлатҳои рушдқарда ин таносуб дар ҳудуди 35-30% бар 65-70%-ро ташкил медиҳад, яъне бартарии сарчашмаҳои ғайридавлатии молиякунонии сармоягузориҳо бараъло эҳсос қарда мешавад. Дар иқтисодиёти ҷумҳурӣ ин таносуб дар ҳудуди 44,1% бар 55,9% қарор дорад (ниг. чадв.13). Таҳлилу натиҷагирии ин сохтор ба мақомоти давлатӣ маълумот медиҳад, ки самти ҳавасмандгардонии сектори хусусӣ қору чорабиниҳоро ҷоннок қардан лозим меояд. Зеро дар иқтисодиёти ба бозор нигаронидашуда нақши сектори хусусӣ дар таъмини сармоягузориҳои фаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилотҳои бизнеси хурду миёна хеле бузург аст. Бо ибораи дигар, давлат дар ин ҳолатҳо инфрасохтори фаъолияти инноватсиониро бунёд месозад ва бизнеси хурду миёна бошад, аз он истифода намуда фаъолияти худро

сармоягузорӣ менамоянд ва тавассути чори намудани инноватсияҳо онро рақобатпазир мегардонанд.

Дар ин маврид аз сарчашмаҳои молиякунонии КИТТК дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ёдовар шудан ба мақсад мувофиқ аст. Таҳлили маълумоти ҷадвали 14 аз он гувоҳӣ медиҳад, ки барои ташкилоту корхонаҳое, ки ба КИТТК сару кор доранд, дар солҳои таҳлил сарчашмаи молиякунонии фаъолиятшонро аз 97,7% то 99,9% воситаҳои бучети Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳад, ки ин дар шароити муносибатҳои бозорӣ ниҳоят ташвишвар ба шумор меравад (ниг. ҷадв.14.).

Ҷадвали 14

Сарчашмаи молиякунонии КИТТК дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашмаи молиякунонӣ	Ҳаҷми молиякунонии КИТТК, сомонӣ(%)					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Воситаҳои бучети Давлат	22846055,06 (97.7%)	30960780,69 (99,5%)	38549330,68 (99,07%)	162854674,6 (99,1%)	40831426,7 (99,08%)	39543648,83 (99,9%)
Воситаи фондҳои ғайри бучавӣ	32037 (0.14%)	10000 (0,032%)	335522 (0,862%)	180780 (0,11%)	---	12500 (0,032%)
Воситаҳои худии ташкилотҳо	1000 (0.004%)	14260 (0,046%)	---	234366 (0,14%)	343706 (0,83%)	10710 (0,027%)
Воситаҳои супоришдиҳа-он	96765 (0.41%)	---	---	39500 (0,02%)	---	---
Сармояи хориҷӣ	399058 (1.7%)	125116 (0,4%)	25400(0,652 %)	1018900 (0,6%)	33699 (0,08%)	6715 (0,016%)
Ҳамагӣ	23374915.06 (100%)	31110156,69 (100%)	38910252,68 (100%)	164328220,6 (100%)	41208831,7 (100%)	39573573,83 (100%)

Сарчашма: Файзуллоев М.К., Навруз Н. Триады государства, бизнеса и вузов как механизм финансирования инноваций /Матер. респ.науч. практ. конф. «Институциональные основы формирования инновационной экономики Республики Таджикистан (24.05.19)-Душанбе: РТСУ, 2019. -С255-265(416стр).

Сохтори дигаре, ки тавассути он давлат ҳаҷми сармоягузориҳоро ба танзим мебарорад ин сохтори сармоягузориҳоро ба сармояи асосӣ дар ин ё он минтақаҳои ҷумҳурӣ ба шумор меравад, яъне давлат таносубҳои гузориши сармоягузориҳоро таҳлил намуда, ҳамзамон метавонад ба воситаи фишангҳои зарурӣ онҳоро ба низом дарорад, то ин ки минтақаҳои гуногуни кишвар то андозае тараққиёти баробар дошта бошанд. Бо ин мақсад маълумоти зеринро барои таҳлил пешниҳод менамоем (ниг. ҷадв.15).

Сохтори сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар
вилояти Хатлону минтақаҳои он, бо %

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар иқтисодиёти ҶТ	100	100	100	100	100	100
Ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар иқтисодиёти вилояти Хатлон	22,5 (100%)	21,4 (100%)	18,6 (100%)	15,4 (100%)	21,2 (100%)	19,2 (100%)
- ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар минтақаи Бохтару Вахш	29,9	36,4	31,7	30,8	42,7	57,4
- ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар минтақаи Кӯлоб	70,1	63,6	68,3	69,2	57,3	42,6

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Хатлон (Маҷмӯаи оморӣ) - ш. Қурғонтеппа: Сарраёсати Агентии омили назди ПҶТ дар вилояти Хатлон, 2018. -С.125-126; Сохтмон дар ҶТ/ Омори солона-Душанбе: Агентии омили назди ПҶТ, 2018. -С.21 ва ва ҳисобкуншо натиҷагириҳои муаллиф.

Азбаски объекти таҳқиқоти мо корхонаву ташкилотҳои вилояти Хатлон ба шумор меравад, мо муайян намудем, ки ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар солҳои таҳлилшуда дар вилояти Хатлон 22,5% (соли 2012) то 19,2% (соли 2017) қарор дорад. Ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар минтақаҳои агросаноатии вилояти Хатлон, яъне дар Вахшу Бохтар ва минтақаи агросаноатии Кӯлоб таҳлил намуда, хулоса намудем, ки дар солҳои 2012 то 2016 дар ҳудуди минтақаи агросаноатии Кӯлоб ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ зиёдтар ба қайд гирифта шудаанд. Аммо дар соли 2017 ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар ҳудуди минтақаи агросаноатии Вахшу Бохтар бартарӣ пайдо намуданд. Албатта, муайянкунии ин таносубҳо ба мақомоти давлатӣ имкон медиҳанд, ки барои таъмини сармоягузорию рушди иқтисодиёти минтақа аз ҷумла рушди фаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилоти он чораҳои зарурӣ андешад.

Сохтори технологияи маблағгузориҳои асосӣ низ ба ҳайси воситаи идоракунии таъмини сармоягузориҳои фаъолияти инноватсионӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ ва минтақаҳои он хизмат карда метавонад. Сохтори технологияи маблағгузориҳои асосӣ ин таркиби хароҷотҳои ин ва ё он объекти сохтмонӣ ва ҳиссаи ҳар як намуди хароҷотҳо дар арзиши умумии сметаҳои он мебошад, ки бо фоиз ифода ёфтааст. Дар сохтори технологияи маблағгузориҳои асосӣ асосан намудҳои зерини хароҷотҳоро

чудо мекунанд: -корҳои сохтмони монтажкунӣ; -харидкунии машинаву таҷҳизотҳо ва чобачокунию васлкунии онҳо; -дигар намуди харочотҳои капиталӣ. Азбаски оид ба сохтори технологияи маблағгузори асосӣ дар ҷумҳурии мо ҳисобот бурда намешавад, мо сохтори технологияи сармоягузориҳо ба сармояи асосиро дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор додем (ниг. чадв.16).

Чадвали 16

Сохтори технологияи сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо %)

	Солҳо					
	1991	2010	2011	2015	2016	2017
Ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар иқтисодиёти ҚТ, аз ҷумла	100	100	100	100	100	100
-корҳои сохтмони Монтажкунӣ	62,0	88,0	83,0	85,0	74,0	76,0
-харидкунии машинаву таҷҳизотҳо ва чобачокунию васлкунии онҳо	21,0	7,0	11,0	8,0	12,0	21,0
-дигар намуди харочотҳои Капиталӣ	17,0	5,0	6,0	7,0	14,0	3,0

Сарчашма: Омори солонаи ҚТ, 1996 (нашри расмӣ). – Душанбе, 1997. -С. 113; Сохтмон дар ҚТ/ Омори солона. -Душанбе: Агентии омили назди ПҚТ, 2012.- С.20.; Сохтмон дар ҚТ/ Омори солона-Душанбе: Агентии омили назди ПҚТ,2018.-С.23.

Таҳлили маълумоти чадвали 16 нишон медиҳад, ки дар солҳои мавриди таҳлил қароргирифта ҳаҷми сармоягузориҳо, ки барои корҳои сохтмони монтажкунӣ равона гардидаанд дар ҳудуди 83-76% қарор доранд. Аммо ҳиссаи сармоягузориҳо, ки барои харидкунии машинаву таҷҳизотҳо ва чобачокунию васлкунии онҳо равона шудаанд, ҳамагӣ 11-21% ҳаҷми умумии сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар иқтисодиёти ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Дар чунин таносубҳо амали гардидани сармоягузориҳо ба сармояи асосии иқтисодиёти мамлакат низ нуқсонҳои худро дорад. Масалан, чунин ҳолат мефаҳмонад, ки дар сохтори фондҳои асосии бақордаровардашуда ҳиссаи бинову иншоот нисбати машинаву техникаву таҷҳизотҳо бартарӣ дорад. Яке аз самтҳои амалишавии инноватсияҳо дар иқтисодиёти ҷумҳурӣ ин навгонҳои дар мучаҳҳазгардонии машинаву техникаву таҷҳизотҳои корхонаҳо маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, таҳлили маълумоти чадвали мазкур дар доираи соҳаҳо ва корхонаҳо ба мақомоти масъул ва роҳбарони онҳо имкон медиҳад, ки

хулосаву натиҷаи ин сохтори сармоягузориҳоро ба мақсади идоракунии таъмини сармоягузори инноватсияҳои кишоварзӣ истифода намоянд.

Сохторе дигар, ки тавассути он давлат метавонад ба идоракунии таъмини сармоягузори фаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилотҳо сармоягузор бошад, ин сохтори такрористехсолии маблағгузориҳои асосӣ ба ҳисоб меравад. Сохтори такрористехсолии маблағгузориҳои асосӣ ин тақсим ва таносуби маблағҳои гузошташуда аз рӯи шакли такрористехсоли фондҳои асоси истеҳсоли дар арзиши умумии сметаи мебошад, ки бо фоиз ифода меёбад, яъне сохтори такрористехсолии маблағгузориҳои асосӣ мефаҳмонад, ки маблағгузориҳои гузошташуда дар кадом таносубҳо барои азнавбарқароркунӣ, таҷдид, васеъкунӣ истеҳсолоти мавҷуда ва сохтмони объектҳои нави истеҳсоли равона карда шудаанд (ниг. чадв.17).

Чадвали 17

Сохтори такрористехсолии маблағгузориҳои асосӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо %)

Нишондиҳанда	Солҳо						
	1991	2007	2010	2011	2015	2016	2017
Сармоягузорӣ ба сармояи асосӣ, ҳамагӣ	100	100	100	100	100	100	100
Аз ҷумла:	26,2	4,0	24,0	28,0	30,0	25,0	24,0
- таҷдид (азнавтаҷҳиконӣ)							
- васеъкунӣ	5,6	3,0	4,0	7,0	1,0	1,0	1,0
- сохтмони нав	53	92,0	39,0	56,0	65,0	64,0	63,0
- азнавбарқароркунӣ	15,2	1,0	33,0	9,0	4,0	10,0	12,0

Сарчашма: Омори солони ҚТ, 1996 (нашири расмӣ). – Душанбе, 1997. – С. 13; Сохтмон дар ҚТ/ Омори солони. -Душанбе: Агентии омори назди ПҚТ, 2011. -С.34-35; Сохтмон дар ҚТ/ Омори солони.- Душанбе: Агентии омори назди ПҚТ, 2012.- С.23. Сохтмон дар ҚТ/ Омори солони-Душанбе: Агентии омори назди ПҚТ, 2018.-С.25 ва ҳисобкунӣю натиҷагириҳои муаллиф.

Аз таҳлили маълумоти чадвали 17 бармеояд, ки дар иқтисодиёти кишвар дар солҳои таҳлилшуда ҳиссаи сармоягузориҳо ба сохтмони нав бартарӣ доранд ва дар се соли охир ба ҳисоби миёна зиёда аз 63%-ро ташкил медиҳад. Ҳиссаи сармоягузориҳо барои таҷдиди корхонаҳои амалкунанда дар ҳамин фосилаи вақт зиёда аз 24%-ро ташкил медиҳад. Қобили қайд аст, ки дар иқтисодиёти мамолики рушдкарда дар сохтор ҳиссаи сармоягузориҳо барои таҷдиди корхонаҳои амалкунанда тамоюл

ба афзоиш доранд. Зеро ин маънои иқтисодиётро бо техникаву таҷҳизоти замонавӣ ва пешрафтаву инноватсионӣ таъмин карданро дорад. Ҳамчунин, дар сохтори такрористеҳсоли маблағгузориҳои асосӣ дар ин давлатҳо ба азнавбарқароркунии корхонаҳои амалкунанда диққату бартарӣ дода мешавад. Зеро вазъи иқтисодиёти ҷаҳони муосир зуд тағйир меёбад ва дар чунин ҳолат гузоришҳои дарозмуддат барои корхонаҳо начандон ғоидаовар ба ҳисоб мераванд.

Ҷаъолияти сармоягузорӣ ва инноватсиониро давлат ҳамчунин ба воситаи таҳлили динамикаи тақсими маблағгузориҳои асосӣ ва бақордарории фондҳои асосӣ дар буриши минтақаҳои ҷумҳурӣ метавонад мавриди танзиму идоракунӣ қарор диҳад. Бо ин мақсад маълумоти ҷадвали зеринро барои баррасӣ пешниҳод менамоем (ниг. ҷадв.18).

Ҷадвали 18

Динамикаи тақсими маблағгузориҳои асосӣ ва бақордарории фондҳои асосии дар буриши минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо %)

	Бақордарории ҶА						Маблағгузориҳои асосӣ					
	1991	2010	2011	2015	2016	2017	1991	2010	2011	2015	2016	2017
ВМКБ	3,4	5,5	6,5	3,5	1,8	11,5	5,1	5,2	2,5	2,6	3,2	3,9
Вилояти Суғд	25,1	20,3	21,8	30,2	25,2	21,8	29,7	13,0	18,0	17,0	17,2	17,7
Вилояти Хатлон	16,1	30,6	24,5	24,0	20,8	25,0	28	40,3	19,7	15,4	21,2	19,2
Ш. Душанбе	16,2	31,7	35,4	30,4	46,9	33,3	12,5	21,6	28,5	34,5	27,1	24,9
НТЧ	39,2	11,9	11,8	11,9	5,3	8,4	24,7	19,9	31,3	30,5	31,3	34,3
Ҳамагӣ	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Сарчашма: Омори солонаи ҚТ, 2009 (нашири расмӣ).- Душанбе, 2010.- С. 226-229.; Сохтмон дар ҚТ/ Омори солона.-Душанбе: Агентии омори назди ПҚТ, 2011.- С.101-105, С.94-99; Сохтмон дар ҚТ/ Омори солона.-Душанбе: Агентии омори назди ПҚТ, 2012.- С.15-16; Сохтмон дар ҚТ/ Омори солона.-Душанбе: Агентии омори назди ПҚТ,2018.-С.21-27; Омори солонаи ҚТ, 2017 (нашири расмӣ).- Душанбе: Агентии омори назди ПҚТ,2018.-.- С. 312,320 ва ҳисобкунӣҳои муаллиф.

Таҳлили динамикаи тақсими маблағгузориҳои асосӣ ва бақордарории фондҳои асосӣ дар буриши минтақаҳои ҷумҳурӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки ҳиссаи сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар шаҳри Душанбе ва НТЧ дар солҳои таҳлилшаванда тамоюл ба афзоиш доранд. Дар минтақаи Хатлон, ки яке аз вилоятҳои сераҳоли ва калонтарини мамлакат ба шумор меравад ин нишондиҳанда дар ҳамин фосолаи вақт

дар ҳудуди 19-20% қарор дорад. Бакордарории фондҳои асосӣ дар ҳамин фосилаи вақт дар вилояти Хатлон дар ҳудуди 24-25% қарор дорад. Чунин чараёнҳоро таҳлил намуда, мақомоти идоракунии давлатӣ ба воситаи чораҳо, фишангҳо ва сармоягузориҳои давлатӣ таносубҳои сармоягузориҳои асосиро ба мақсади танзими рушди баробару мунтазами минтақаҳо ба низом мебарорад. Ҳамин тариқ, дар маҷмӯъ таҳлили сохторҳои сармоягузориҳои нишон дод, ки давлат бо кадом роҳҳо метавонад дар идоракунии таъмини сармоягузориҳои фаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилотҳои ин ва ё он минтақа иштирок намояд.

Дар робита ба ин дар вилояти Хатлон аз ҷониби давлат «Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2005-2015» қабул гардид. Барномаи номбурда ба пешбинию болоравии соҳаҳои иҷтимоию иқтисодии вилоят, ташкили ислоҳоти минтақавӣ, истифодаи самараноки захираҳои маҳаллӣ нигаронида шуда буд. Бо ин мақсад дар доираи барномаи мазкур 102 лоиҳаи сармоягузорӣ пешбинӣ гардида, маблағи умумии онҳо 2176,1 миллиард доллари америкоиро ташкил меод. Дар давраи амалигардии он 81 лоиҳа ба маблағи 1483,6 млн. доллар амалӣ шудааст, ки ба афзоиш ёфтани маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ ба 18%, даромад ба сари як нафар аҳолии вилоят 1,7% мусодат намуда, сатҳи камбизоатӣ аз 53 фоиз то 32 фоиз паст карда шуда, аз ҷумла ҳаҷми маҳсулотҳои саноатӣ 72,7 фоиз, шумораи корхонаҳои саноатӣ бошанд 2,6 баробар ва ҳаҷми истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ 67%, афзоиш ёфтаанд. Бо сабаби набудани дастгирӣ аз ҷониби донорҳо 21%-и лоиҳаҳо амалӣ нагардиданд ва дар минтақа мушкилот дар бахши бо пуррагӣ фаъолият накардани корхонаҳои саноатӣ, кам гардидани ҳосилнокии зироатҳои кишоварзӣ, закшавӣ ва фарсудагардии заминҳо, корношоём шудани воситаҳои ирригатсионӣ ҷой доранд. Ба мақсади ҳалли мушкилоти мазкур ва беҳтаргардонии сатҳи зиндагии аҳолии минтақа, аз ҷумла, аҳолии деҳот "Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои

2016-2020" қабул шудааст, ки 282 лоихаро бо маблағи умумии 11178,6 миллион сомонӣ дар бар мегирад, ки аз онҳо 151 лоиха ба маблағи 9686,0 миллион сомонӣ ба бахши иқтисодӣ, 87 лоиха бо маблағи 623,9 миллион сомонӣ ба бахши иҷтимоӣ, 44 лоиха бо маблағи 868,7 миллион сомонӣ ба бахши таъмини беҳатарии ҳаёт пешбинӣ гардидаанд¹²⁷.

Мисолҳои идоракунии истифодаи самараноки сармоягузориҳо ба мақсади рушди инноватсионии истеҳсолоти кишоварзии вилояти Хатлон дар таҷрибаи хоҷагидорӣ хоҷагиҳои ин минтақа зиёданд. Масалан, ҚММ «Водии Заррин» ҳамчун Иттиҳодияи аграрӣ аз ҷониби соҳибкори ватанӣ Фирдавс Валиев бо тавсияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон соли 2016 ташкил карда шудааст. Ҳадафи ин иқдом ба мақсадҳои стратегии кишвар- таъмини беҳатарии озукавории аҳолии кишвар мусоидат намудан аст. Майдони замини хоҷагии мазкур 12 ҳазор га буда, айна ҳол 6700 гектар заминҳои партовро ба гардиши кишоварзӣ даровардааст. Барои иҷрои ин амал ба хоҷагӣ зиёда аз 2200 техникаи кишоварзӣ, сохтмонӣ ва гидромелиоративӣ ворид гардидааст. Хоҷагӣ ба истеҳсоли ғалла (2021га), пахта (1803га), шолӣ (2870га) махсусгардонида шуда, зиёда аз 2000 нафар аҳолии маҳалиро бо ҷойи кори доимӣ таъмин намудааст. Фаъолияти хоҷагии мазкур, аз ҷумла методи инноватсионии обёрии зироатҳои кишоварзӣ, ки дар хоҷагӣ истифода мешавад аз ҷониби Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон баҳои баланд дода шуд. Дар Ҷамоати деҳоти Ҳилолии ноҳияи Хуросон 08.10.16 бо иштироки Пешвои Миллат Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон корхонаи нави коркарди пахта, ки аз ҷониби соҳибкори ватанӣ роҳбари ширкати «Водии зарин» Фирдавс Валиев бунёд ёфтааст, ба кор дароварда шуд. Корхона бузургтарин дар Тоҷикистон буда, метавонад дар як шабонарӯз 800 тонна ва дар як сол беш аз 60 ҳазор тонна пахтаро коркард намояд. Корхонаи азим бо сарфи 31 миллион сомонӣ сармояи мустақими соҳибкорони ватанию хориҷӣ

¹²⁷ Барномаи рушди иҷтимоӣ-иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020. -ш.Кургантеппа, 2015. - С.11-12.

дар майдони 9 гектар бунёд ёфтааст. Дар ин корхона нахи пахта аз чигит бо технологияи навтарин чудо, бастабандӣ ва дар ҳар ду дақиқа як баста нахи пахта бароварда мешавад. Ҳоло дар корхона 165 нафар дар ду баст бо кори доимӣ ва моҳонаи миёнаи 1700 сомонӣ таъмин гардидаанд. Ширкати «Водии зарин» ҳамчунин дорои 1000 гектар замини қорами обӣ буда, пахтаи хоҷагиҳои дигарро низ барои коркард меҳарад. Кишоварзони соҳибтаҷрибаи ин ширкат дар ҳамкорӣ бо олимони соҳа як навъи нави пахтаро бо номи «Водии зарин» ҳосил кардаанд, ки аз ҳар гектар беш аз 60 - сентнерӣ ҳосил медиҳад. Бунёдкорони корхона тасмим доранд, ки ояндаи наздик корхонаи равшанкашӣ ва коркарди чигити тухмӣ таъсис дода, минбаъд бо бунёди силсилаи корхонаҳои коркарди амиқи нахи пахта, истеҳсоли маҳсулоти ниҳоиро аз он ба роҳ монанд¹²⁸. Ҳамчунин, мисолҳои истифодаи самараноки сармоягузориҳо ба мақсади таъмини фаъолияти инноватсионӣ дар хоҷагиҳои чорводорӣ вилоят низ ҷой доранд, аммо мутаассифона онҳо ханӯз характери оммавӣ пайдо накарданд. Аммо хурсандиовар он аст, ки мувофиқи маълумоти Кумитаи сармоягузорӣ ва идоракунии амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар 25 шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон 30 лоиҳаи сармоягузорӣ амалӣ гардида истодааст, ки суммаи маблағи онҳо зиёда аз 460,15 млн долларро ташкил медиҳанд, аз ҷумла 5-тои онҳо дар соҳаи кишоварзӣ амалӣ шуда истодаанд. Умед аст, ки истифодаи мақсаднок ва самараноки ин маблағҳои ин лоиҳаҳои сармоягузорӣ ба таъмини сармоягузорию рушди инноватсионии истеҳсолоти кишоварзии минтақа мусоидат менамоянд¹²⁹. Қобили қайд аст, ки ба 1 январи соли 2018-ум 591 корхонаи саноатӣ фаъолият кардааст, ки дар баланси мустақил қарор доранд. Аз ҷумла дар ин фосилаи вақт дар вилоят 192 корхонаи пахтазоакунӣ, 93 фабрикаи дӯзандагӣ ва 8 фабрикаи ресандагӣ фаъолият доранд. Корхонаҳои калонтарини вилоят: ҶДММ «Хима-

¹²⁸ <http://www.president.tj/ru/node/15972>

¹²⁹ Ҳисобот оид ба фаъолияти Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017 (www.gki.tj)-С.2-11

текстил», ЧДММ «Чунгтай моҳир семент» ва ЧДММ «Хуаксин Гаюр семент»-и ноҳияи Ёвон, Чамъияти саҳомии «Трансформатор»-и шаҳри Бохтар, ҚСП «Чунтай Данғара Текстил»-и и ноҳияи Данғара мебошанд¹³⁰. Соҳаи коркарди нахи пахтаи кишвар аз ҷониби сармоягузори хориҷӣ ҷолибияти хоса пайдо намудааст. Ба фаъолият шуруъ намудани Маҷмааи нассочии ҚСП «Чунтай Данғара Син Силу Текстил», ки ба шарикони хитой амалӣ шуда истодааст, қадами устувор дар рушди соҳаи коркард ба ҳисоб меравад. Санаи 5 ноябри соли 2018 дар доираи сафари корӣ ба ноҳияи Данғара Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар расми мавриди баҳрабардорӣ қарор додани навбати дуҷуми истеҳсолоти ресандагии корхонаи мазкур иштирок намуданд. Дар маҷмӯъ иқтидори солонаи сикли ресандагии чамъият коркарди қариб 25 ҳазор тонна нахи пахтаро ташкил дода, дар он барои 530 нафар коргарон ҷойи кори доимӣ муҳайё гардидааст. Корхона дорои 4 сикли коркарди нахи пахта буда, дар он инчунин таъсиси истеҳсолоти бофандагӣ, рангуборкунӣ ва дӯзандагӣ пешбинӣ гардидааст¹³¹.

Албатта, корхонаҳои саноати коркарди пахтаи вилоят ин корхонаҳои агросаноатӣ ба шумор мераванд ва дар аксари онҳо технологияи нави инноватсионӣ ба роҳ монда шудаанд ва маҳсулоти ҷавобгӯи талаботи бозор истеҳсол мекунанд ва садҳо нафар соҳиби ҷойҳои корӣ ва музди меҳнат низ гардидаанд, яъне бо кӯшишу дастгирии Ҳукумати ҷумҳурӣ дар ин самт пешравиҳо ба назар мерасанд. Аммо аз рӯи иқтидор кулли корхонаҳои коркарди саноатии пахтаи вилоят дар маҷмӯъ $\frac{1}{4}$ ҳиссаи пахтаи истеҳсолкардаи хоҷагиҳои кишоварзии вилоятро коркард намекунанд.

¹³⁰ Омори солонаи вилояти Хатлон (Маҷмӯаи оморӣ) - и. Қургонтеппа: Сарраёсати Агентии омили назди ПҚТ дар вилояти Хатлон, 2018.-С.6

¹³¹ Маълумоти таҳлилии оид ба чамъбасти натиҷаҳои нишондиҳандаҳои фаъолияти корхонаю муассисаҳои соҳаҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 ва вазифаҳо барои соли 2019.- Душанбе, 2018.-С.14

Дар ин радиф як нуктаро таъкид кардан лозим аст, ки идоракунии таъмини сармоягузорию рушди инноватсионии корхонаву хоҷагиҳои кишоварзӣ дар доираи ҳуди фаъолияти онҳо низ мушкилоти зиёде дорад. Мо баъзе аз ин мушкилот ва роҳҳои ҳалли онҳоро дар мисоли корхонаву хоҷагиҳои кишоварзӣ минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон мавриди таҳлилу хулосабарорӣ қарор додем. Мақсади ҳамагуна фаъолияти сармоягузорӣ ин ба даст овардани ягон намуди самара (фоида ё самараи иҷтимоӣ-экологӣ) мебошад. Шартҳои дигар ин аст, ки самара аз ин сармоягузориҳо бояд максималӣ бошад бо хароҷоти минималӣ ба даст оварда шавад, зеро ин тақозои иқтисодии бозорӣ ба шумор меравад. Аз ин рӯ, фаъолияти сармоягузорӣ чӣ дар доираи лоиҳаҳои сармоягузорӣ ва чӣ мавриди қабули қарорҳои мустақим оид ба онҳо на танҳо дар дараҷаи корхонаву ташкилотҳо, компанияву фондҳои сармоягузорӣ, балки дар сатҳи давлат ва органҳои териториявии идоракунии он мавриди таҳлилу омӯзишҳои ҳамаҷониба қарор дода мешаванд, яъне фаъолияти сармоягузорӣ дар ҳама дараҷаҳои номбурда бояд ончунон қарорд ва амалӣ гардонидани шаванд, ки натиҷаҳои онҳо ба сиёсати сармоягузорию давлат мувофиқат намуда, ҳамзамон самаранокии нақшаҳои стратегии давлатро дар бахши сармоягузорӣ таъмин карда тавонанд, яъне мо идоракунии чараёнҳои сармоягузорию дар мисоли таъмини фаъолияти инноватсионии корхонаҳои агросаноатӣ минтақаи номбурда Кӯлоби вилояти Хатлон дида баромада, мушкилоту камбудии дар ин самт ҷойдоштаро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Имрӯзҳо дар истехсолоти кишоварзии ҷумҳурӣ боғҳои интенсивӣ ташаккул ва рушд карда истодаанд. Дар минтақаи Кӯлоб низ ин навгонӣ мавриди ҷорӣ шудан қарор гирифтааст, масалан дар хоҷагии деҳқонии ба номи «Усто Разок». Хоҷагии деҳқонӣ дар ҷамоати деҳотӣ деҳбаландӣ ноҳияи Мӯъминобод ҷойгир аст. Хоҷагии деҳқонии мазкур дар масоҳати 1,5 га боғи интенсивӣ бунёд карда шудааст. Боғи мазкур соли 2015 бунёд карда шуда, дар он се намуди себ- «Грани смит», «Голден Рендерс» ва «Супер Циф» парвариш карда мешавад. Дар боғи мазкур ҳосилнокӣ

аллакай аз соли дуҷуми бунёди боғ 2 тоннаро ташкил дода, соли 2017 ба 5 тонна расид. Дар соли 2018 аз боғи мазкур 12 тонна ҳосил дод ва соли 2019 бошад мувофиқи нақшаи пешбинишуда бояд зиёда аз 20 тонна ҳосил ғундошта шавад. Бартарики боғи интенсивӣ дар он аст, ки боғҳои анъанавии лалмӣ баъди 7 сол ва боғҳои обӣ баъди 5 сол ба ҳосил мебароянд. Дар боғи интенсивӣ дарахтон дар соли дуҷум ҳосил медиҳанд. Миқдори дарахтон дар 1 га боғи анъанавӣ 155 то 160 адад дар боғи интенсивӣ 1700 то 1800 ададро ташкил медиҳанд. Барои бунёди боғ хароҷот дар боғи интенсивӣ нисбат ба боғҳои анъанавӣ қариб 2,5-3 маротиба зиёд аст. Масалан дар соли 2015 нархи як дарахт барои боғи интенсивӣ 45 сомон арзиш дошт, вале таҷриба нишон дод, ки хароҷотҳои бунёди чунин боғҳо дар 3-4 соли баъди бунёди онҳо пӯшонидани мешаванд¹³².

Ҷамҷунин, боғ дар ноҳияи Ш.Шоҳин соли 2015 дар хоҷагии деҳқонии «Сайдалӣ» аз рӯи лоиҳаи сармоягузорики ҳамҷояи ФАО ва Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар 1 га бо маблағи 35 ҳазор доллар бунёд гардида буд. Миқдори дарахтони боғ 1700 ниҳол, масофаи байни дарахтон 1,5 метр, миқдори қатори дарахтон 25 ва дар ҳар як қатор 63 дарахт ва дар байни қатори дарахтон помидор, бодиринг ва каду парвариш карда мешавад.

Ҷадвали 19

Ҳосилнокӣ дар боғи интенсивии хоҷагии деҳқонии «Сайдалӣ»
дар ноҳияи Ш.Шоҳин

Навъи себ	Ҳосилнокӣ, т/га			
	2015	2016	2017	2018
Грани Смит	150 кг	1,3	4,5	8
Голден Делишес	200 кг	1,4	5,5	7
Супер Гиф	150 кг	1,8	5,5	6

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти хоҷагии деҳқонии «Сайдалӣ» дар ноҳияи Ш.Шоҳин тартиб дода шудааст.

Дар боғи интенсивии мазкур асосан се навъи себҳо-«Грани смит», «Голден делишес» ва «Супер гиф» парвариш мешаванд. Дар соли 2018 маблағ аз фурӯши себҳо-«Грани смит» 48 ҳазор сомонӣ, «Голден делишес»

¹³² Маълумот аз сӯҳбати муаллиф бо сарвари хоҷагии деҳқонии «Усто Разоқ», ноҳияи Мӯъминобод дастрас шудааст.

48 ҳазор сомонӣ, ва «Супер гиф» 30 ҳазор сомони ро ташкил дода буд. Қиёси хароҷотҳои истеҳсол ва фурӯши маҳсулоти хоҷагӣ нишон дод, ки хоҷагии мазкур дар ин сол аз боғи интенсивии номбурда вобаста ба навъҳои себҳо- «Грани смит» 33 ҳазор сомонӣ, «Голден делишес» 27 ҳазор сомонӣ, ва «Супер гиф» 18 ҳазор сомонӣ фоида гирифтааст. Мувофиқи маълумоти роҳбари хоҷагии мазкур хароҷоти нигоҳубин, обёрӣ, нуриандозӣ ва воитаҳои кимиёвии муҳофизати дарахтони боғи номбурда дар як сол 1500 сомони ро ташкил медиҳад¹³³.

Навовариҳои характери генетикию селекционӣ дошта дар дигар соҳаҳои растанипарварии истеҳсолоти кишоварзии минтақаи мазкур амали шуда истодаанд. Масалан, Бинобар иттилои роҳбари хоҷагии деҳқонии «Сабз» - Сабзов Нуралӣ, ки аз хоҷагиҳои калони ҷамоати Зарбдор ба ҳисоб меравад, дар майдони 30 га ғаллаи навъи Краснодар-99 кишт карда, ба ҳисоби миёна аз 1га 100 сентнерӣ ҳосил рӯёнидааст. Ҷамчунин, хоҷагӣ барои тоза намудани ғалла аз дастгоҳи пуриктидори олмонӣ истифода менамояд, ки дар як рӯз 8 тонна ғалларо тоза менамояд¹³⁴.

Қобили зикр аст, ки дар минтақа корхонаҳои нав бо техника ва технологияи инноватсионӣ бунёд шуда истодаанд. Масалан, ҶДММ «Ресандаи Кӯлоб» дар Ҷамоати деҳоти Зиракӣ деҳаи Бахтобод ҷойгир шудааст ва ресмони пахтагин истеҳсол мекунад. Дар корхона технолоияҳои нав истифода бурда мешавад, ки аз ҷумҳурии халқии Чин ва Олмон оварда шудаанд. Корхона моҳи феввали соли 2018 ба кор даромадааст. Дар як сол 1100 тонна ришта истеҳсол карда мешавад. Аз моҳи июл сар карда то охири соли 2018 ба ҳаҷми 452 тонна ришта истеҳсол кард. Мувофиқи нақшаи дурнамо соли 2019 1440 тонна ришта бояд истеҳсол карда шавад. Дар корхона 80 нафар ба кори доимӣ таъмин ҳастанд. Корхона дар се баст корро ба роҳ мондааст¹³⁵.

¹³³ Навруз Н. *Эффективность создания интенсивных садов в Хатлонской области/Сборник научных трудов по матер. меж. научно-практ. конф, 27.12.2017. – г. Воронеж, 2017. -С.133-136.*

¹³⁴ *Маълумот аз сӯҳбати муаллиф бо сарвари хоҷагии деҳқонии «Сабз» - Сабзов Нуралӣ дастрас шудааст.*

¹³⁵ [http://kulob.tj/tj/sahifai-asosi/-29.01.2019.](http://kulob.tj/tj/sahifai-asosi/-29.01.2019)

Дар корхонаҳои агросаноатии амалкунандаи минтақа низ сармоягузориҳо барои таҷдиди истеҳсолот гузошта шуда истодаанд. Масалан, комбинати ширӣ шаҳри Кӯлоб соли 1956 таъсис ёфта, соли 2009 ба ҚСП табдил дода шуд, ки ба истеҳсоли маҳсулоти ширӣ, нонӣ ва консервагӣ машғул аст. Дар сеҳи истеҳсоли маҳсулоти ширӣ ва кулчақанд истеҳсолот бо технологияи нав ба роҳ монда шудааст, ки ин технологияҳо аз Ҷумҳурии Халқии Чин ва Россия ба корхона бо ҳаҷми 2 млн 100 ҳазор сомонӣ ворид карда шудааст. Пештар бо технологияҳои давраи Шӯравӣ кор мекард, ки харочоташ зиёд буд. Баъди ворид кардани технологияи нав дар корхона даромад аз 50 то 60 ҳазор сомонӣ зиёд шуд. Корхона соли 2017 72 тонна маҳсулот истеҳсол кард. Соли 2018 бошад истеҳсоли маҳсулот ба миқдори 89 тонна оварда расонида шуд. Мувофиқи нақшаи пешбинигардида соли 2019 корхона бояд 120 тонна маҳсулот истеҳсол кунад. Дар корхона 67 нафар ба кор машғул ҳастанд¹³⁶.

Албатта, мисолҳои овардашуда ин маънои онро надорад, ки фаъолияти инноватсионӣ дар корхонаву ташкилоту хоҷагиҳои минтақаи мазкур ба дараҷаи зарурӣ рушд карда истодааст. Аммо ин мисолҳо далели он буда метавонанд, ки дар бештари ҳолатҳо роҳбарони хоҷагиҳо зарурати рушди инноватсионии истеҳсолоти агросаноатиро дарк намудаанд. Аксари муҳаққиқони ин мавзӯ сабаби ноқомии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои соҳаи аграриро дар сифати пасти идоракунии чараёнҳои сармоягузорӣ медонанд, яъне идоракунии фаъолияти сармоягузорӣ дар корхонаҳои агросаноатӣ ҳам дар доираи амалигардонии чорабиниҳои давлатӣ ва ҳам дар доираи худи корхонаҳои кишоварзӣ дар сатҳи нисбатан паст қарор доранд. Аз ин рӯ, дар бештари ҳолатҳо сармояҳои гузошташуда ғайримақсаднок ва ғайрисамаранок истифода бурда мешаванд. Мушкилоти идоракунии таъмини сармоягузориҳои фаъолияти инноватсиониро дар соҳаи аграрӣ ва корхонаҳои комплекси агросаноатии минтақаи мавриди таҳлил

¹³⁶ <http://kulob.tj/tj/sahifai-asosi/-31.10.2018>.

қарордошта чунин арзёбӣ намудан мумкин аст: 1) Набудани барномаҳои комплекси рушди босуботи таъмини сармоягузори фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи кишоварзӣ, яъне сараввал объекту иншоотҳои хусусияти инфрасохтори истеҳсоли ва инноватсионӣ доштаи соҳаро гурӯҳбандӣ кардан лозим аст. Ҳамчунин, муқаррар кардан лозим аст, ки объектҳои номбурда дар дараҷаи вилоятҳо ва ноҳияҳо чӣ гуна сармоягузорӣ карда мешавад; 2) набудани як механизми муқаммалу шаффоф, ки истифодаи мақсаднок, самаранок ва ҳамаҷониба шаффофи маблағҳои аз ҷониби буҷаи давлат ва буҷаҳои ҳукуматҳои маҳаллӣ ҷудошударо таъмин карда тавонад, яъне чунин як механизмро кор карда баромадан лозим меояд; 3) иштироки ғайрифавононаи давлат дар таъмини сармоягузори фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи кишоварзӣ; 4) камҳавсалагӣ ва бемасъулияти роҳбарони корхонаҳои давлатӣ ва корхонаҳои коллективии кишоварзӣ, яъне ҳамон хусусияти таъиноти роҳбари корхонаи давлатӣ аз ҷониби органҳои давлатӣ ва ҳукумати маҳаллӣ роҳбарони ин корхонаҳо то андозае дилхунуку сархунук мегардонад. Бо ибораи дигар, ташаббус ва соҳибкори воқеӣ буданро дар замири онҳо ҳамин ба кор мондану аз кор гирифтани маҳв месозад; 5) кам будани мутахассисони баландхаттисос дар баҳши шинохти инвеститсияҳо ва кор бо лоиҳаҳои инноватсионии аз ҷониби инвесторҳои хориҷӣ молиякунонишаванда, ҳимояи манфиатҳои молистеҳсолкунандагони кишоварзӣ мавриди амалигардонии инвеститсияҳои хориҷӣ, баҳодихии паҳлӯҳои мусбӣ ва манфии ин ва ё он намуди сарчашмаҳои молиякунонии лоиҳаҳои инноватсионӣ, ки аз ҷониби инвесторҳои хориҷӣ сармоягузорӣ мешаванд; 6) вазъи молиявии аксари корхонаҳо ва хоҷагиҳои кишоварзӣ имкон намедихад, ки маблағи заруриро барои таъмини сармоягузори фаъолияти инноватсионӣ ҷудо намоянд. Ҳатто дар бештари ҳолатҳо яке аз сарчашмаҳои доимии ҷамъшавии маблағҳои пулӣ барои молиякунонии сармоягузориҳо - фонди истеҳлоки низ барои харидкунии фондҳои гардони корхонаҳо истифода бурда мешавад; 7) қисмати зиёди хоҷагиҳои кишоварзии

минтақаро хочагии деҳқонӣ ташкил медиҳанд, ки барои ҳар кадоми онҳо дар алоҳидагӣ харидкунии техникаи зарурӣ аз нигоҳи иқтисодӣ ғайрисамаранок мебошад. Аз ин рӯ, дар ин самт низ идоракунии фаъолияти сармоягузорӣ мушкилиҳои худро дорад. Аз дигар ҷониб, дар шароити имрӯза дар минтақаи Кӯлоб зиёда аз 27296 адад хочагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) фаъолият мекунанд, ки дар маҷмӯъ 42,9% шумораи умумии хочагиҳои деҳқонии вилояти Хатлонро ташкил медиҳанд; 8) аз ҳама мушкилоти асосӣ он аст, ки ҷомеа имрӯз наредонад, аниқтараш фаҳмидан намехоҳад, ки кишоварзӣ имрӯзҳо бо заминҳои аҳамияти кишоварзӣ дошташ, бо шароити табиӣ барои истехсоли маҳсулоти озуқаворӣ мувофиқаш ба соҳаи калидии иқтисодиёти аксари давлатҳои дунё табдил ёфтааст. Замоне расидааст, ки ба кишоварзӣ, рушди босуботи он ва КАС аз дигар равшана баҳо диҳем, яъне худро ба шахрҳо задану вазъи бе ин ҳам мушкили аҳолии шахру шахрдори мушкилтар кардан лозим нест, балки бо дастгирии ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути барномаҳои аз ҷониби Вазоратҳои он коркардшуда бояд ба обод гардонидани тамоми марзи кишварамон бо роҳи бунёди деҳаҳо ва ҷамоатҳои нав оғоз намоем. Ва дар ин ҷода бунёди корхонаҳои агросаноатӣ нақши муҳимро мебозанд, зеро дар ҳолати босубот фаъолият кардани онҳо аҳоли соҳиби ҷои кори доимӣ гардида, ҳаҷми маҳсулоти кишоварзӣ ва коркарди саноатии он афзоиш ёфта, бехатарии озуқаворӣ ва истиқлолияти воқеии кишвар таъмин мегардад. Ва албатта, чунин як рушди босуботи иқтисодиёти корхонаҳои КАС, пеш аз ҳама, таъмини сармоягузори босуботи фаъолияти инноватсиониро ва идоракунии самараноки онро дар соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ, аз ҷумла дар корхонаву хочагиҳои кишоварзии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон тақозо мекунад.

3.3. Таҷрибаи хориҷии танзими давлатии рушди инноватсионии комплекси агросаноатӣ

Тамоюлҳои рушди иқтисодиёти ҷаҳонӣ нишон медиҳанд, ки Тоҷикистон бояд роҳро интихоб намояд, ки дар он рушди иқтисодиёти

кишвар ба дониш асос ёфта бошад. Аз ҷумлаи ҷунин роҳҳои рушди иқтисодӣ иқтисодиёти инноватсионӣ (навоарӣ) махсуб меёбад. Ҳамзамон, комплекси агросаноатии ватанӣ ҳанӯз ҳам барои инноватика ва рушди инноватсионӣ пӯшида боқӣ мемонад. Дар ин росто Тоҷикистонро зарур аст, ки фаъолияти инноватсионии дохилро бо таҷрибаи пешқадами байналмилалӣ мутобиқ созад, ки барои фаҳмидани равандҳои дар маҷмӯаи агросаноатии кишвари мо ба зухуркарда муфид аст. Ҷунин ақидаро аксари муҳаққиқони ватанӣ дастгирӣ мекунанд.¹³⁷ Зеро онҳо имконият медиҳанд, ки шаклҳо ва усулҳои самараноки танзими давлатии маҷмӯаи агросаноатӣ муайян гардида, самтҳои зарурӣ барои ташаккули концепсияи сиёсати агросаноатӣ муқаррар ва усулҳои самарабахштарину инкишофёфтаи рушд ва дастгирии инноватсияро ба таври васеъ истифода намоянд.

Омӯзишу баррасии таҷрибаи дастгирии давлат аз фаъолияти инноватсионӣ дар мамолики тараққикарда нишон медиҳад, ки ҳиссаи давлат дар ин давлатҳо дар молиякунонии КИТ анқариби 30%-ро ташкил медиҳад. Дар мамолики рушдкарда давлат асосан тадқиқотҳои бунёдиро, ки донишгоҳҳо ва донишкадаву лабораторияҳои давлатию ғайридавлатӣ анҷом медиҳанд, молиягузорӣ мекунанд. Муносибатҳо ба ин масъала дар давлатҳои гуногун фарқ карда меистанд. Масалан, дар мамолики ИА дар масъалаи тақсимои воситаҳои пулии аз ҷониби давлат ба фирмаҳои хусусӣ ҷудошаванда муносибати тафриқавӣ ҷой дорад. Дар ИМА бошад, воситаҳои пулии аз ҷониби давлат барои фирмаҳои хусусӣ ҷудошаванда дар ихтиёри як миқдори ками компанияҳо қарор доранд. Масалан, 84,0% маблағгузориҳои хусусияти ёрдампулидоштаи давлатро, ки барои КИТ равона мегардиданд, танҳо 0,5% компанияҳои амрикоӣ истифода менамоянд.¹³⁸ Қобили қайд аст, ки иҷрокунандагони КИТТК (коркардҳои илмӣ тадқиқотӣ ва таҷрибавӣ

¹³⁷ Садриддинов Н.Т., Шодиев Б.С. и др. Организационно-экономические механизмы развития инновационных процессов в сельском хозяйстве // Кишоварз, 2016. - №2. - С.55-57.

¹³⁸ Орешенков А. Государственная политика поддержки НИОКР в частном секторе // Проблемы теории и практики управления, 2005. № 6. - С.38-43. - С. 39.

канструкторӣ) низ дар давлатҳои тараққиқарда дар таносубҳои гуногун амал мекунад. Аммо як нукта мусаллам аст, ки қариб дар тамоми ҳолатҳои мавриди таҳлил қарордошта, ҳиссаи сектори хусусӣ бартарию куллиро соҳиб аст (ниг. ҷадвали 20).

Ҷадвали 20

Соҳтори иҷрокунандагон КИТТК дар баъзе давлатҳои ҷаҳон
(аз рӯи арзиши КИТТК, %)

Давлат	Сектори хусусӣ	Донишгоҳҳо	Ҳукумат	Дигар иҷрокунандагон
ИМА	71,9	13,3	10,7	4,1
Чопон	77,9	12,6	7,8	1,7
ҚМЧ	72,3	8,5	19,2	0
Олмон	69,9	16,2	13,9	0
Фаронса	63,2	19,2	16,5	1,1
Куриёи ҷанубӣ	76,2	10,7	11,7	1,4
Бритонияи Кабир	64,1	24,5	9,2	2,2
Россия	64,2	6,3	29,1	0,4
Канада	56,1	33,8	9,6	0,5
Италия	48,8	30,3	17,2	3,7

Сарчашма: Файзуллоев М.К., Комилов С.Дж. Проблемы становления и развития инновационного предпринимательства в Республике Таджикистан. Монография. - Душанбе: «Ирфон», 2017. - С.154(192стр).

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки механизмҳои зиёде мавҷуданд, ки давлат тавассути онҳо метавонад дар бунёди шароити мусоиди инноватсионӣ иштирок намояд. Аз рӯи намуди таъсир, усулҳои танзими давлатии фаъолияти инноватсионӣ ба усулҳои мустақим (бевосита) ва ғайримустақим (бавосита) тақсим карда мешаванд¹³⁹. Ба усулҳои мустақими танзими давлатии пешбурд ва рушди инноватсионӣ, ки аз ҷониби давлат дар кишварҳои хориҷӣ фаъолона истифода бурда мешавад, фишангҳои зерин мансуб доништа мешаванд: маблағгузориҳои буҷавии коркардҳои илмӣ, қарздиҳии имтиёзноки муассисаҳои ба коркардҳои инноватсионӣ машғулбуда, субсидияи як қисми меъёрҳои фоизии қарзҳо, пешниҳоди масоҳатҳои биноҳои ташкилотҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ барои истифода барои фаъолияти илмӣ ва инноватсионӣ ба тариқи шарикӣ ва имтиёзҳо, супоришҳои давлатӣ ва ғ. Афзалияти таъсири бевоситаи давлат ба рушди фаъолияти инноватсионӣ ин

¹³⁹ Жукенов Б.И. Зарубежный опыт инновационного развития агропромышленного комплекса [Электронный ресурс] // Управление экономическими системами. 2014. № 4, URL.:www.uecs.ru.

суроғавӣ будани маблағгузориҳои мақсаднок ва имконияти назорати давлатии истифодаи маблағҳо мебошад. Аммо бо вучуди самаранок будани методи дастгирии мустақими давлат барои коррупсия шароит фароҳам меорад, инчунин сатҳи хароҷоти маъмуриро барои дастгирии ташаббусҳои давлатӣ зиёд мекунад. Дар бештари кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон дастгирии тадқиқотҳои илмӣ ва инноватсионӣ ба таври ҷиддӣ ҳадаф қарор гирифта, характери мақсаднок доранд. Ҳавасмандгардонии истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ барои азхудкунӣ ва рушди дастовардҳои илмӣ дар кишварҳои тараққикардаи хориҷӣ дар маҷмӯъ низоми усулҳои ғайримустақимро фарогир мебошад. Дар муқоиса бо усулҳои бевоситаи таъсир, ки ба қарорҳои субъектҳои хоҷагидорӣ мустақиман таъсир мерасонанд, усулҳои ғайримустақим барои интиҳоби самтҳои рушд ва ҳадафҳои иқтисодии давлат заминаҳои мувофиқ бунёд месозанд.

Ташвиқоти усулҳои ғайримустақими таъсиррасонӣ ба фаъолияти инноватсионӣ дар шароити муосир дар амалияи фаъолияти хоҷагидорӣ мамолики хориҷӣ бештар қобили қабул аст, зеро онҳо дар муқоиса бо маблағгузориҳои бевоситаи бо хароҷоти буҷет алоқаманд ниёз надоранд ва ҳамзамон барои рушди ташаббусҳои соҳибкорӣ дар соҳаи инноватсионӣ шароит фароҳам меоранд. Ба ин методҳо ташаккули базаи қонунӣ ва ҳуқуқӣ дар соҳаи илм ва инноватсия, ҳавасмандгардонии андозӣ, рушди низоми сармоягузориҳои венчурӣ, ташаккули инфрасохтори давлатии инноватсионӣ (аз ҷумла, рушди хизматрасонии иттилоотӣ ва машваратӣ) ва рушди бозори маҳсулоти илмӣ-техникӣ, ташкили кластерҳои инноватсионӣ (ассотсиатсияҳои ғайрирасмии корхонаҳои хурд, миёна ва калон, инчунин ташкилотҳои тадқиқотӣ, ки дар сектори ва ё минтақаи ҷуғрофии муайян фаъолият мекунанд) мансуб буда метавонанд¹⁴⁰. Дар миёни усулҳои ғайримустақими ҳавасмандгардонӣ истифодаи речаҳои муайяни низоми андозро таъкид кардан бамаврид

¹⁴⁰ Зарубежный опыт государственного регулирования инновационной деятельности. Бекниязова Д.С. докрант PhD Международной Университет Кыргызстана, г. Бишкек// Сибирский торгово – экономический журнал №1 (22). - 2016. - ст. 44-46

аст. Имтиёзҳои андозӣ яке аз шаклҳои бозории ҳавасмандии молистеҳсолкунандагони кишоварзӣ ба ҳисоб меравад. Ин усул ба ахбори бозорӣ таъсири манфӣ намерасонад, зеро сармоягузор асосан самтҳои сармоягузори мустақилона интихоб мекунад ва хароҷоти зиёди маъмури талаб намекунад. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ барои ҳавасмандии рушди инноватсионии фаъолияти корхонаҳо намудҳои зерини имтиёзҳои андозӣ васеъ истифода мешаванд:- пешниҳоди кредити андозию сармоягузорӣ барои корҳои тадқиқотӣ. Бо ибораи дигар, таъхири пардохтҳои андоз аз ғоидаи корхона (ба миқдори сармоягузори, ки корхона аз ғоидаи худ барои амалисозии мақсадҳои инноватсионӣ равона намудааст);- кам кардани андоз аз афзоиши хароҷоти инноватсионӣ;- "таътилҳои андозӣ" барои якчанд сол ба андоз аз ғоида дода мешавад, яъне ин имтиёз ба он қисми ғоидаи корхона дода мешавад, ки аз татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ба даст омадааст; - андозбандии имтиёзноки дивидендҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки аз саҳмияҳои ташкилотҳои инноватсионӣ гирифта мешаванд; - кам кардани ставкаи ғоизи андоз аз ғоидае, ки барои иҷрои КИТТК, ки хусусияти супоришӣ ё муштарак доранд, равона мегардад;- алоқамандии имтиёзҳо бо назардошти афзалиятҳои лоиҳаҳо амалишаванда; - имтиёзҳо ба андоз аз ғоидае, ки аз истифодаи патентҳо, литсензияҳо, “ноу-хау” ва дигар дороиҳои ғайримоддӣ, ки қисми моликияти зеҳнӣ мебошанд, гирифта шудааст; - кам кардани андозбандии ғоида ба андозаи арзиши техника ва таҷҳизот ба ташкилотҳои гуногуни инноватсионӣ додасиҳуда;- аз ғоидаи андозбандишаванда тарҳ кардани аъзоҳақиҳо ба фондҳои хайрия, ки фаъолиятҳои молиякунонию маблағгузори инноватсияҳо алоқамандӣ дорад; - гузаронидани қисми ғоидаи ташкилоти инноватсионӣ ба суратҳисобҳои махсус бо назардошти андозсупории имтиёзноки ин маблағҳо, агар ин маблағҳо минбаъд ба мақсадҳои инноватсионӣ истифода бурда шаванд.

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ вобаста ба унсурҳои сохтори андоз (объекти андозбандӣ, манбаи андоз, давраи андоз, меъёри андоз, тартиби

хисобкунии андоз, тартиб ва мӯҳлати пардохти андоз), ки ба тағйир додани онҳо имтиёзҳо равона карда мешаванд, ду намуди имтиёзхоро чудо мекунанд: тахфифҳои андозӣ ва қарзҳо (кредитҳо)-и андозӣ.

Истилоҳи "кредити андоз" ин аз ӯҳдадории умумии андозии ташкилот дар ифодаи фоизӣ тарҳ намудани хароҷотҳои барои КИТТК равона кардаи ташкилот мебошад. Дар айни ҳол, кредитҳои андозӣ дар Канада, Италия, Ҳолланд истифода мешаванд ва он мувофиқи бузургии мутлақи хароҷотҳои компания барои коркардҳои инноватсионӣ муайян карда мешаванд. Дар Фаронса ва ИМА ин имтиёз аз рӯи ҳиссаи афзудашудаи хароҷотҳои номбурда муайян карда мешаванд. Дар Австрия, Чопон, Корея ва Испания ба таври омехта аз ҳарду усул истифода менамоянд¹⁴¹.

Истилоҳи "тахфифҳои андозӣ" барои нишон додани маблағе истифода мешавад, ки он маблағ пурра ё қисман аз манбаи андоз ҳангоми ҳисоб кардани маблағи андоз бояд кам карда шавад. Бо назардошти раванди ҳавасмандгардонӣ, тахфифҳои андозӣ ба ширкатҳои пешниҳод мегарданд, ки онҳо ба КИТТК сармоягузорӣ мекунанд, яъне аз даромади андозбандишавандаи онҳо ҳамон қадар маблағ кам мекунанд, ки аз андозаи воқеии хароҷоти ташкилот барои КИТТК зиёдтар аст. Тахфифҳои андозӣ дар ҳафт давлат мавриди истифода қарор дорад: Австралия, Австрия, Бельгия, Дания, Шветсия, Ирландия ва Британияи Кабир.

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ ду намуди асосии тахфифҳои андозӣ мавҷуданд - ҳаҷмӣ ва афзоишӣ. Ҳангоми истифодаи принципи ҳаҷмӣ тахфифҳои андозӣ мутаносибан ба андозаи хароҷоти ташкилот барои инноватсия дода мешавад. Дар ин ҳолат, масалан агар тахфифи андозӣ аз рӯи қонун дар ҳудудӣ 25% муқаррар шуда бошад, он гоҳ ширкат метавонад 25 доллар аз ҳар 100 доллари бораи рушди инноватсионӣ харҷ кардаашро аз суммаи умумии даромади андозбандишаванда кам кунад.

¹⁴¹ Леонтьев Л.И. Опыт стимулирования инновационной деятельности за рубежом.
<http://innov.eltech.ru/Innov>

Масалан, дар Нидерландия имтиёзи тахфифи андозии ҳаҷмиро на ба ҳамаи хароҷоти ба рушди инноватсионӣ алоқаманд, балки танҳо ба компонентҳои ба меҳнат алоқаманди он, мисол ба музди меҳнати олимон ва муҳандисон, ки дар ин соҳа машғули кор ҳастанд, истифода мекунад. Имтиёзи андозии тахфифию афзоишӣ асосан ба афзоиши хароҷотҳои компания барои инноватсия нисбати давраи базавӣ ё дар ягон фосолаи вақт алоқаманд мебошанд. Дар ин ҳолат, агар ставаи тахфифи андозӣ мувофиқи қонун масалан, дар ҳаҷми 25% муайян шуда бошад, ин маънои онро дорад, ки ҳаҷми пардохтҳои андози компания ба миқдори 25 доллар ба аз ҳар 100 доллар хароҷотҳои зиёдшудаи компания (ки дар як сол барои рушди инноватсия сарф кардааст) кам карда мешаванд. Дарачаи баландтарини ин имтиёз дар ҳудуди 50% қарор дорад, ки дар Фаронса истифода мешавад. Инчунин дар Фаронса “таътилҳои андозӣ” ба андоз аз фоидаи корхонаҳо ва ташкилотҳои ба фаъолияти инноватсионӣ машғулбуда амал мекунад. Ҳамчунин, дар ин ҷо ба фирмаҳои хурд ва миёнаи навташқил дар давоми 5 соли аввали фаъолиятшон андоз аз даромади онҳо то 50% тахфиф карда мешавад. Ҳамчунин, дар Фаронса, 25% афзоиши хароҷоти тайёркунии кадрҳо аз андозҳо озод карда мешавад (дар ҳолати дарачаи баланди бекорӣ ин хароҷотҳо андозбандӣ намешаванд). Дар ин давлат таҷрибаи бой ва шавқовар дар соҳаи ҳавасмандии инноватсияҳо андӯхта шудааст, аз ҷумла коркарди ҷораҳои ҳавасмандкунандаи андозӣ худро ҳамчун инструменти самараноки танзими давлатии рушди инноватсияҳо нишон доданд¹⁴². Ҳамин тариқ, таҷрибаи давлатҳои Иттиҳоди Аврупо нишон дод, ки принсипи асосии додани имтиёзҳои андозӣ дар он зухур мекунад, ки имтиёзҳо на ба ташкилотҳои илмӣ, балки ба корхонаҳо ва сармоягузори ба амалигардонии инноватсияҳо алоқамандӣ дошта пешниҳод карда мешаванд, яъне имтиёзҳо ва рақобат талаботи баландро ба тадқиқотҳои илмӣ ва инноватсияҳо таъмин менамоянд. Мунтазам

¹⁴² Калятин В.О., Наумов В.Б., Никифорова Т.С. Опыт Европы, США и Индии в сфере государственной поддержки инноваций // Российский Юридический Журнал - № 1 (76) / 2011 г.-С.49-56.

таҷдиди назар кардани имтиёзҳо ба давлат имконият медиҳад, ки фаъолгардонии фаъолияти инноватсиониро дар соҳаҳои аҳамияти аввалиндараҷа доштаи мамлакат ҳамаҷониба ҳавасманд гардонад ва бад-ин тариқ на танҳо ба сохтору шумораи кормандони ташкилотҳои инноватсионӣ, балки дар маҷмӯъ ба сохтори истеҳсолоти кишвар таъсир расонад. Аз таҳлилҳо чунин натиҷагирӣ кардан мумкин аст, ки самтҳои асосии сиёсати инноватсионии давлатҳои Иттиҳоди Аврупо инҳоянд: коркарди қонунгузориҳои ягонаи зиддиинҳисорӣ, имтиёзҳои андозбандӣ ба КИТТК, ҳавасмандии бизнеси хурди илмғунҷоишаш баланд, молиякунонии мустақими ташкилотҳо барои ҳавасмандгардонии инноватсияҳо дар баҳши технологияи навтарин, ҳавасмандгардонии ҳамкориҳои илмӣ донишгоҳӣ ва ташкилотӣ, ки ба истеҳсоли маҳсулоти илмғунҷоишаш баланд машғул ҳастанд.

Дар таҷрибаи танзими давлатии рушди инноватсияҳо омӯзиши таҷрибаи давлати Канада ва ИМА аз ҷиҳати ҳоли нест. Инҳо давлатҳои ҳастанд, ки дар онҳо дар баҳши ҳавасмандгардонии фаъолияти инноватсионӣ базаи ниҳоят мутаҳкамаи қонунии аз нигоҳи иқтисодию сиёсӣ ба дастгирии инноватсияҳои аграрӣ нигаронидашуда мавҷуданд. Масалан, сиёсати андозии Канада ба мустаҳкамгардонии вазъи молиявии фермерҳо равона гардидааст. Имтиёзҳои андозӣ ва дигар шаклҳои дастгирии давлат имкон доданд, ки барои фаъолияти фермерии пурмаҳсул шаротҳои зарурӣ муҳайё гарданд. Дар ин давлат таҳфифҳои андозӣ барои фермерҳо то 20%-ро ташкил дода, баъзе музофотҳо ставкаҳои имтиёзии андозбандии худро доранд, ки барои корхонаҳои хурди кишоварзӣ истифода менамоянд. Мутахассисон бар он ақидаанд, ки имтиёзҳои андозӣ ва дастгириҳои бевосита ва бавоситаи давлат дар маҷмӯъ тахминан ба хароҷотҳои корхонаҳои кишоварзӣ, ки барои фаъолияти инноватсионӣ анҷом медиҳанд баробар мебошанд.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки истифодаи методи барномаҳои мақсаднок ба ҳукумати бисёрии мамлики тараққикарда имкон медиҳад, ки захираҳои молиявии давлатро барои

ҳавасмандгардони тадқиқотҳои илмӣ ва истеҳсоли маҳсулоти инноватсионӣ самаранок истифода намоянд. Бо усули барномаҳои мақсаднок дар Иттиҳоди Аврупо (ИА) мушкилоти минтақаҳои аз нигоҳи иқтисодӣ қафомондаро ҳаллу фасл менамоянд, ташаббусҳои ҳукуматҳои маҳаллиро дар навоҳии хурди саноатӣ, маҳалли деҳоти кишоварзӣ, шаҳракҳо ва мавзӯҳои наздисарҳадӣ дастгирӣ ва молиягузорӣ менамоянд. Албатта, чунин дастгириҳо бояд аз нигоҳи иқтисодӣ асоснок карда шуда бошанд. Масалан, барои дастгирии молиявии минтақаҳои алоҳида дараҷаи пасти ММД (аз 75,0% дараҷаи миёнаи ММД дар ИА кам бошад), дараҷаи баланди бекорӣ, ки онро афтиши ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ пайгирӣ менамояд, зичии ниҳоят пасти аҳоли дар минтақаи номбурда асос ба ҳисоб меравад. Дар Иттиҳоди Аврупо ғайри ҳуҷҷатҳое, ки бевосита ба ҳавасмандгардони фаъолияти инноватсионӣ нигаронида шудаанд, боз дар доираи ИА як қаттор барномаҳои гуногуни характери умумӣ аврупоӣ дошта қабул мегарданд, ки дар амалигардони онҳо қисмати зиёди мамолики аъзои ИА ширкат меварзанд (барномаҳои илмию техникӣ, барномаҳои баландбардории рақобатпазирии маҳсулотҳои кишоварзӣ ва ғ.) ва аксари онҳо ба дастгирии тадқиқотҳои илмию техникӣ ва фаъолияти инноватсионӣ нигаронида шуда, аз бӯчаи ИА молиягузорӣ карда мешаванд. Ҳамчунин дар ИА “барномаҳои доиравӣ” васеъ паҳн гардиданд, ки дар навбати худ барномаҳои мақсаднок таркиб ёфтаанд. Барои “барномаҳои доиравӣ” бӯчаи умумӣ ҷудо мегардад ва мақомоти қарорқабулкунанда оиди тақсимооти маблағи ҷудошуда ба зербарномаҳои мақсаднок қарор қабул мекунад. Умуман, як стратегия ва тактикаи барои ҳамаи давлатҳои аъзои ИА ҳатмӣ вучуд надорад, балки ИА бо маърузаю консепсияҳо така намуда, як сиёсати чандири таъминкунандаи рушди инноватсиониро дар ҳудудҳои худ ба вучуд овардааст. Масалан, барномаҳои “Барномаи доиравии ҳафтум”, “Барномаи доиравӣ оиди рақобатпазирӣ ва инноватсия”, “Сиёсати ягона”, “Фонди аврупоии дастгирии минтақа”, “Фонди кишоварзӣ” дар бахшҳои гуногуни иқтисодиёти ИА амал мекунанд, ки дар маҷмӯъ ба

рушди фаъолияти иноватсионии субъектҳои хоҷагидорӣ мусоидати воқеӣ менамоянд. Аксари барномаҳои зикршуда ба молиякунонии бевосита аз ҷониби буҷаи ИА нигаронида шуда, ба шартномаҳои давлатӣ барои харидкунии техника, технология, мол ва хизматрасониҳо асос ёфтаанд. Аммо дар баробари ин Ҳукумати ИА барои ҷудокунии воситаҳои пулӣ ба ин барномаҳо шартҳои худро пешниҳод менамояд. Масалан, ҷониби ташаббускори амалишавии барнома бояд як қисми маблағгузорию онро ба ӯҳда гирад. Чун қоида, Ҳукумати ИА дар аксари ҳолатҳо молиякунонии 50% маблағи дар барномаҳои рушди инноватсионӣ нишондодаро ба зимма мегирад ва 50% маблағи боқимондаро ҷониби барномаро пешниҳодкунанда бояд молиягузорӣ намояд. Хусусияти фарқкунандаи чунин барномаҳои илмию тадқиқотӣ дар ИА аз он иборат аст, ки онҳо аксаран характери бунёдӣ доранд. Дар ИА аз ҷониби маблағҳои буҷаи ИА молиягузорию тижоратикунонии натиҷаҳои инноватсионӣ манъ аст. Зеро коршиносони ин бахш бар он ақидаанд, ки тижоратикунонии инноватсияҳо кори сектори хусусӣ аст ва барои он маблағҳои буҷаи давлатро сарф кардан шарт нест. Танҳо дар баъзе ҳолатҳо, агар лоиҳаи сармоёгузорию илмию инноватсионӣ аз рӯи миқдос калон бошад ва иштирокчиёнаш давлату сектори хусусӣ бошанд ва лоиҳа барои ҳалли ягон мушкилоти мубрами иҷтимоию иқтисодии мамлакат равона гардида бошад, он гоҳ азхудкунию тижоратикунонии онҳоро аз ҳисоби захираҳои молиявии давлат зарур ё қобили қабул мешуморанд¹⁴³.

Коршиносони ин бахш таҷрибаи давлати Канадаро оид ба танзими давлатии рушди фаъолияти инноватсионӣ дар сектори аграрӣ, ки дар ҷаҳон аз лиҳози содироти маҳсулотҳои кишоварзӣ ҷойи сеюмро мегирад, низ ҷолиби диққат арзёбӣ менамоянд. Зеро ин давлат таи садсолаи охир, шаклҳо ва усулҳои самараноки дастгирии давлат аз фаъолияти субъектҳои сектори аграрӣ андӯхтааст. Масалан, ханӯз соли

¹⁴³ Силкина Е.В. Зарубежный опыт государственного регулирования инновационной деятельности // Матер. межд. форума «Инновационные технологии и системы». -Минск: ГУ «БелИСА», 2006.

2001 ҳукумати федероли ва музоффоту территориявии ин давлат ба созиш омаданд, ки ислоҳоти нави аграрӣ гузаронанд. Афзалиятҳои ин сиёсати нави аграрии худро чунин арзёбӣ намуда буданд: беҳатарӣ ва сифати маҳсулоти озуқаворӣ; ҳифзи муҳити табиӣ, тадқиқотҳои илмӣ, ҷорисозии инноватсияҳо ва баландбардории дараҷаи таҳассуси фермерҳо ва идоракунии хатарҳо дар истехсолоти кишоварзӣ. Дастгирии бозори аграрӣ дар ин ҷо асосан дар доираи барномаҳои федеролӣ ва музоффотӣ сурат мегирад. Қайд кардан зарур аст, ки ҳиссаи иштироки музоффотҳо дар молиякунонии барномаҳои кишоварзӣ 50% ташкил медиҳад. Барномаҳои мақсадноки давлатӣ дар ин кишвар асосан ба ҳайси воситаҳои калидии идоракунии инноватсияҳо истифода бурда мешаванд. Дар миёни онҳо чунин барномаҳоро қайд кардан бамаврид аст: 1) “Барномаи инноватсионии кишоварзӣ”, ки ба тараққи маҳсулоти мавҷуда ва рушди маҳсулоти инноватсионӣ дар кишоварзӣ (бо арзиши иловашуда) нигаронида шудааст; 2) “барномаи байналхалқии кишоварзӣю озуқаворӣи Канада”, ки асоси стратегияи байналхалқии Канада ба шумор рафта, ба мақсади дастгирии кишоварзӣ ва саноати хӯрокворӣ коркард шудааст; 3) “барномаи кишоварзӣи биомаҳсулотҳои инноватсионӣ”, ки ба рушди тадқиқотҳо дар бахши ҷорикунӣ технологияи нав ба монанди биосӯзишворӣ, биохимия ва ғ. имконият медиҳад. Барнома ба сафарбаркунии секторҳои хусусию ҷамъиятӣ барои бунёди низоми ҳамгироии тадқиқотӣи биомаҳсулоти кишоварзӣ равона карда шудааст; 4) “барномаи имкониятҳои кишоварзӣ” ва “Барномаи рушди робитаҳо” ба самти суръатбахшии ҷорикунӣ коркардҳои илмӣ дар бозори Канада нигаронида шудаанд. Барномаҳои дар боло зикршударо амалӣ намуда, давлат мушкилоти дастгирии робитаҳои кишоварзӣю саноатиро ҳал менамояд. Ҳамин тариқ, Ҳукумати Канада чораҳои гуногун барои ба мақсад расидан дар ин ҷода қабул менамояд, аз ҷумла: ба рушди ҳамгироии илмию тадқиқотӣ мусоидат менамояд; хатарҳои молиявиро дар соҳаҳои аҳамияти аввалиндараҷаи дошта бо музоффотҳо бо ҳам мебинад ва бо ҳукумати музоффотӣ дар якҷоягӣ барои

сармоягузориҳои инноватсияҳои кишоварзӣ саноат имтиёзҳои андозӣ ва ҳавасмандии молиявиро ба роҳ мемонад, қувваи кории дараҷаи баланди таҳассуси доштаро дастгирӣ менамояд, зеро рушди иқтисодии сектори хусусӣ аз он вобастагӣ дорад. Албатта, чунин чораҳои натиҷаҳои мусбӣ ба бор оварданд. Имрӯзҳо ҳазорҳо фирмаҳои аграрӣ саноатӣ бо садҳо лабораторияҳои давлатӣ донишгоҳӣ ҳамкориҳои зич ва самарабахш доранд, ки илми муосирро дар ин давлат бо амалия пайвастанд ва ба натиҷаҳои назаррас низ ноил гардидаанд.

Дар бисёр мамлакатҳои тараққиқардаи саноатӣ давлат на зиёда аз 45% буҷаи илмро молиягузорӣ менамояд, маблағи боқимонда аз ҳисоби сектори тижоратӣ вориди ин буҷа мегардад. Коршиносони ИМА бар он ақидаанд, ки 66% сармоягузориҳои ба КИТ равонашударо дар ин давлат фирмаҳои хусусӣ таъмин мекунанд. Ин нишондиҳанда дар Фаронса 54%, дар Чопон 69%, дар Ҳиндустон 23% ва дар Туркия 50% ташкил медиҳад.¹⁴⁴

Дар ИМА яке аз афзалиятҳои сиёсати аграрӣ ҳавасмандгардонии прогресси илмию техникӣ ба ҳисоб меравад. Дар ҳуҷҷатҳои расмӣ Ҳукумати ИМА маблағгузориҳо ба доираҳои илмию техникӣ ҳамчун ”сармоягузорӣ барои оянда” номгузорӣ шуданд ва ҳамчунин фаъолияти инноватсионӣ яке аз усулҳои самараноки амалигардонии ҳадафҳои миллӣ дар ИМА ба шумор меравад. Дастовардҳои бунёди дар бахши илму дониш расман ба сифати омилҳои асосии рушди иқтисодӣ эътироф гардидааст. Зеро мувофиқи маълумотҳои расмӣ дар ИМА ҳар 1 доллари ба КИТТК гузошташуда, ба 9 доллар афзоиши ММД мусоидат мекунанд. Дар ИМА давлат барои рушди илми аграрӣ нақш ва саҳми таъсирбахш дорад. Масалан, ҳар сол барои рушду равнақи илми кишоварзӣ дар ИМА зиёда аз 1 млрд доллар ҷудо карда мешавад, ки қариб нисфи он аз буҷаи федеролӣ ва боқимондааш аз буҷаи штатҳо маблағгузорӣ мешаванд. Мувофиқи қонун воситаҳои молиявии федеролӣ ба шарте барои штатҳо карда мешавад, ки агар онҳо аз буҷаи худ на камтар аз

¹⁴⁴ Science and Engineering Indicators 2010. Arlington. National Science Board, 2010 P.4-38.

маблағҳои ҷудокардаи давлат маблағ ҷудо кунанд. Дар соири штатҳо ҳиссаи молиякунонии илм аз ҷониби штатҳо зиёда аз 60% суммаи умумии ин маблағгузориҳоро ташкил медиҳад. Қарорҳои дахлдор оиди интихоби самтҳои тараққиёти илмӣ аз ҷониби худи штатҳо қабул карда мешавад, гарчанде дар баъзе ҳолатҳо ин амал дар зери назорати давлат анҷом менамояд. Танзими давлатии фаъолияти инноватсиониро дар ИМА аз ҷониби чунин мақомот амалӣ гардонидани мешавад: Фонди илми Амрико, Шӯрои илми Амрико, Бюрои миллии стандартҳо, Маркази миллии таҳқиқотҳои саноатӣ, Академияи миллии илмҳо ва ғайраҳо. Аз ҷониби онҳо назарсанҷӣ ва дурнамои ҷараёнҳои иқтисодии инноватсионӣ (аз ҷумла дар сектори аграрӣ) дар дохил ва хориҷи кишвар амали гардонидани мешаванд. Дар ИМА базаи ҳуқуқию меъёрии ниҳоят тараққикарда буда, ҷараёни инноватсиониро аз ибтидо то интиҳо пайгирӣ менамоянд. Дар ин кишвар барномаҳои асосии дастгирии рушди инноватсияҳо барномаҳои “Таҳқиқотҳои инноватсионӣ дар бизнеси хурд” ва “Трансферти технологии бизнеси хурд” ба ҳисоб мераванд. Ҳамчунин, ҳукумати ин давлат дар хориҷи кишвар таҳқиқотҳои илмиро дар бахши комплекси агроозуқаворӣ ба воситаи қарзҳои дарозмуддат барои самтҳои ояндадори таҳқиқотӣ ҳавасманд мегардонад. Дар дохили кишвар бошад, ҷораҳои махсуси ҳавасмандгардонии фаъолгардонии инноватсияҳо низоми имтиёзҳо (қарзҳои бефоиз ё фоизашон паст) барои фирмаҳои навгонихоро тавлидкунанд ва фермерҳои инноватсияҳои сармоягунҷоишашон калон ва хатарашон баландро ҷорикунанд ташкил медиҳанд. Таҷдиди назаркунии имтиёзҳо ба давлат имкон медиҳад, ки фаъолияти инноватсиониро ҳамачониба дар соҳаҳои аҳамияти аввалиндараҷа дошта фаъол гардонидани, бад-ин тариқ, на танҳо ба сохтору миқдори ташкилотҳои илмию инноватсионӣ, балки ба сохтори истеҳсолот таъсир расонад¹⁴⁵.

¹⁴⁵ Филатов В.В., Карасев М.В. Зарубежный опыт государственного управления инновационной деятельности // Управление инновациями: теория, методология, практика. 2012. № 1. С. 206-213.

Хусусияти фарқкунандаи сиёсати аграрии ИМА ин ҷоригардони фаъоли инноватсияҳо дар ҳама давраҳои истеҳсолоти кишоварзӣ ба шумор меравад: механизатсия, химизатсия, махсусгардони минтақавӣ, истифодаи биотехнология. Чунин муносибат имкон дод, ки дар маҷмӯъ истифодаи захираҳои молиявӣ барои кишоварзӣ паст карда шуда, ҳаҷм ва сифати маҳсулоти истеҳсолоти кишоварзӣ афзоиш ёбад. Қобили қайд аст, ки дар ин кишвар инноватсия на танҳо дар таҷдиди истеҳсолот рушд мекунад, балки он усулҳои ташкилию идоракунии истеҳсолоти кишоварзӣ, усулҳои муосири пешбурди агробизнес, шаклҳои гуногуни соҳибкорӣ, чораҳо ва механизмҳои мухталифи таъсири давлат ба ин соҳаро фаро мегирад. Далели воқеияти ин ҳама фишангҳои танзими давлатии фаъолгардони фаъолияти инноватсионӣ афзоиши ҳосилнокии зироатҳо ва маҳсулнокии чорво дар хоҷагиҳои фермерии ИМА, сифати баланд ва арзиши аслии пасти маҳсулоти истеҳсолшуда ва ҳосилнокии баланди меҳнат дар соҳаи кишоварзии ин кишвар мебошад. Албатта, натиҷаи чунин танзими давлатии самараноки фаъолгардони рушди инноватсияҳои кишоварзӣ мебошад, ки ИМА даҳсолаҳо боз ҳамчун кишвари доройи сектори аграрии рушдкарда ва яке пешсафони ҷаҳонӣ миёни содиркунандагони маҳсулотҳои кишоварзӣ мавқеи худро аз даст намедихад. Мавриди зикр аст, ки амалигардони сиёсати пешрафти илмию техникаӣ дар ИМА ба сохтори институтсионалии хело ҳам хуб рушдкарда асос ёфтааст. Хусусияти фарқкунандаи сохтори амрикоии идоракунии ҷараёни инноватсионӣ дар алоқамандии зичи ҳамкориҳои давлат ва сектори хусусӣ зухур мекунад. Робитаҳои институтҳои давлатӣ ва хусусӣ дар доираи КИТТК махсусияти механизми инноватсионии ин давлат маҳсуб меёбад. Ташкилотҳои хусусии ин бахш ҳамчун намоёндагони молистеҳ солкунандагони бузурги кишоварзӣ алоқамандии мутақобилаи байни давлату бизнесро таъмин мекунад. Яъне онҳо аз як ҷониб, самаранокии ин ва ё он ҷорабиниҳои гузаронидаи давлатро барои бизнес баҳои воқеии медиханд, аз дигар ҷониб, агробизнесро оид ба сиёсати пешгирифтаи давлат дар бахши аграрӣ бо

маълумот таъмин мекунанд. Маҳз ҳамин ташкилотҳои хусусии номбурда дар ташаккули модели муосири идоракунию танзими давлатии тараққиёти илму техникаи ин кишвар нақши мустақим бозиданд. Бизнеси венчурӣ (таваккалӣ) дар ИМА маҳз зодаи ҳамин сиёсати пайгиронаи ҳукумати давлати ИМА мебошад, ки коршиносон онро ҳамчун навгонии иқтисодии даҳсолаҳои охир арзёбӣ намуданд. Яъне рушди соҳибкории венчурӣ ба рушди ҳазорҳо фирмаҳои хурду миёна мусоидат намуд, ки дар пайи чувтучӯ, коркард ва чорикунӣ идеяҳои нав дар истеҳсолот ҳастанд ва ин падида имрӯз ба хусусияти хоси рушди чараёнҳои инноватсионӣ дар ИМА табдил ёфтааст. Гуфтан мумкин аст, ки мақомоти давлатии ИМА тибқи бунёди шароитҳои мувофиқи андозию қарзӣ барои ташаккул ва амалкарди фаъоли фирмаҳои венчурӣ ва бозори ягонаи миллии сармояи венчурӣ мусоидат намуданд.¹⁴⁶

Мавриди зикр аст, ки дар давлатҳои рушдкарда ҳамчунин ба мақсади дастгирии фаъолияти инноватсионии субъектҳои хоҷагидорӣ аз усули истеҳлоки суръатфизо ба таври васеъ истифода менамоянд. Масалан, дар ИМА барои техникаву таҷҳизоте, ки дар КИТТК истифода мешаванд ва мӯҳлати хизматашон аз 4 то 10 солро ташкил медиҳад, мӯҳлати истеҳлоки суръатфизо 5 солро ташкил медиҳад. Ба компанияҳои Британияи Кабир иҷозат дода шудааст, ки арзиши пурраи таҷҳизоти техникиро дар соли якуми фаъолияташ истеҳлок намояд. Дар Олмон иҷозат дода шудааст, ки то 40% арзиши техникаву таҷҳизоте, ки дар КИТТК истифода мешаванд, дар соли якум ба таркиби хароҷоти маҳсулот ворид созад. Дар Шведсия бошад, ин нишондиҳанда барои таҷҳизотҳои арзишашон паст 3-4 сол ва барои мошинаву дастгоҳҳо 4-5 сол муқаррар гардидааст.¹⁴⁷

Ҳамчунин, дар таҷрибаи ҷаҳонӣ барои танзими рушди инноватсияҳо дар иқтисодиёти баъзе давлатҳо суғуртаи давлатии қарзҳо

¹⁴⁶ Федоренко В.Ф. Научно-информационное обеспечение инновационного развития в сфере сельского хозяйства: науч. изд. – М.: ФГБНУ «Росинформагротех», 2011. – 131-134, 156 (368 стр).

¹⁴⁷ Инновационная деятельность в аграрном секторе экономики России./Под ред. И.Г. Ушачёва, И.Т. Трубилина. Е.С. Оглоблина, И.С.Санду.-М.:Колос,2007.-636с, -С.47.

истифода бурда мешавад. Масалан, дар ИМА, Маъмурияти корҳо оид ба бизнеси хурд кафолати бозгашти 90% суммаи қарзҳо, ки бонкҳои тижоратӣ ба корхонаҳои хурд медиҳанд, ба зимма мегиранд. Дар Британияи Кабир ва Олмон низоми суғуртаи қарзҳо амал мекунад, ки тибқи он ба бонкҳои хусусӣ то 80% суммаи қарзҳои барои инноватсия додашонро ба мӯҳлати аз 15 то 23 сол кафолати бозгашт дода мешавад.¹⁴⁸ Ҳамин тариқ, таҷрибаи ҷаҳониро оид ба танзими давлатии рушди фаъолияти инноватсионӣ дар сектори аграрӣ ва комплекси агросаноатии давлатҳои пешқадам аз қабилҳои давлатҳои ИА (Фаронса, Олмон, Австрия, Бельгия, Дания, Шведсия, Британияи Кабир), Канада, ИМА мавриди баррасӣ қарор дода, чунин натиҷагирӣ намудем: 1) ҷараёнҳои инноватсионӣ дар иқтисодиёти ин ва ё он мамлакат, аз ҷумла дар сектори аграрӣ метавонад ҳам аз ҳисоби маблағгузориҳои давлат ва ҳам аз ҳисоби сармоягузориҳои сектори хусусӣ молиягузорӣ ва рушд кунад¹⁴⁹. Дар ин ҳолат нақши муҳимро дараҷаи рушди иқлими инноватсионӣ мебошад, ки он бояд фарогири чунин унсурҳо бошад: - базаи меърию ҳуқуқӣ, ки муносибатҳои миёни иштирокчиёни ҷараёни инноватсиониро ба танзим мебарорад; - таъминоти ахборотӣ ва моддию техникаи таҳқиқотҳои илмӣ амалишаванда; - ҳамкориҳои самарабахш миёни субъектҳои фаъолияти инноватсионӣ; 2) таъминоти инфрасохтори инноватсионии давлатӣ унсурҳои ниҳоят муҳими дастгирии ҷараёнҳои инноватсионӣ дар сектори аграрӣ ба шумор мераванд. Зеро истехсолоти кишоварзӣ соҳаи маблағталаб ва меҳнатталаб маҳсуб меёбад¹⁵⁰. Давлат метавонад марказҳои шабакавии паҳнкунии инноватсияҳо ва марказҳои машваратии хизматрасониҳои зарурӣ барои субъектҳои ба навоариҳо алоқаманд, бунёд сохта бад-ин тариқ, фаъолияти инноватсиониро барои тамоми субъектҳои хоҷагидорӣ сектори аграрӣ мамлакат таъмин менамояд; 3) таҷрибаи танзими давлатии

¹⁴⁸ Мендели Л.Э., Васин В.А. Совершенствование государственной научно-технической политики в процессе формирования национальной инновационной системы//Инновации,2008.-№1.-С.44-55.

¹⁴⁹ Милосердов В.В. Государственное регулирование и поддержка сельского хозяйства [Электронный ресурс]. 2008. URL.: <http://vladimir.miloserdov.name/articles/page-30.html>

¹⁵⁰ Шоазизова М.Д. Роҳҳои рушди инноватсионии соҳаи кишоварзӣ дар ҚТ//Кишоварз- Душанбе, ДАТ,2019. -№1(81). -С.37-139.

рушди инноватсионии давлатҳои тараққикарда нишон дод, ки молиякунонии ин чараён аз бучаи давлат дар аксари давлатҳо ҳоло ҳам ҳамчун шакли асосии дастгирии давлатии рушди чараёнҳои инноватсионӣ дар комплекси агросаноатӣ ба шумор меравад; 4) Усули барномаҳои мақсаднок, ки дар соири давлатҳои рушдкарда истифода мешавад барои ҳалли мушкилоти комплекси агросаноатӣ аз қабيلي дастгирии ҳамгириҳои кишоварзӣ саноатӣ, ҷорикунӣ ва рушди технологияи инноватсионӣ дар сектори аграрӣ самаранок арзёбӣ гардидааст; 5) механизми асосии пайвандгари илми аграрӣ бо истеҳсолоти кишоварзӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаҳои мақсадноки ҷумҳуриявӣ буда метавонанд. Аммо дар ҳангоми таҳия ва дар амалияи ҷоригардонии онҳо бояд таҷрибаи давлатҳои дорони сектори аграрии тараққикарда ба инобат гирифта шавад. Махсусан, вақте ки дар барномаҳо мақсаду вазифаҳои гузошташуда ба маблағҳои ҷудошуда мувофиқат намеkunанд ва ҳамчунон ҳангоми ғайримақсаднок истифодабарии маблағҳои барои ин барномаҳо ҷудошуда дар ин бахш натиҷаҳои самаранокро назаррасро интизор шудан нашоёд. Ва маҳз ҳамин ҳолатҳо дар кишвари мо бештар вомехӯранд; 6) амортизатсияи суръатфизо ва усулҳои гуногуни истифодаи он метавонад барои корхонаҳои агросаноатии ба фаъолияти инноватсионӣ машғул, ҳамчун имтиёз ё дастгирии хубе аз ҷониби давлат хизмат намояд; 7) суғуртакунонии қарзҳои дарозмуддати бонкҳои тижоратӣ аз ҷониби давлат метавонад ба рушди инноватсионӣ бизнеси хурду миёнаи сектори аграрӣ мусодат намояд.

ХУЛОСАҲО

Ҳамин тариқ, таҳлилу баррасии мавзӯи таҳқиқотӣ имкон дод, ки чунин натиҷаҳо ва тавсияҳоро таҳия намоем.

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

1.КАС - комплекси байнисоҳавии аҳамияти стратегӣ доштаи ҷумҳурӣ буда, ҳиссаи соҳаи кишоварзии он дар МУД-и кишвар 21,1 % ташкил дода, 2/3 корхонаҳои истеҳсолии ҷумҳурӣ корхонаҳои агросаноатӣ буда, 35% пардохтҳои бучаи ҷумҳуриро таъмин намуда, 65,5% аҳолии машғули кори кишвар дар соҳаи кишоварзӣ бо кор фаро гирифта шуда, 74% аҳолии ҷумҳурӣ дар деҳот сукунат доранд. Коршиносон дараҷаи худтаъминии озуқаворӣ аҳолии мамлакатро дар ҳудуди 60% баҳогузорӣ намуданд. Аз ин ҷост, ки рушди инноватсионӣ яке аз ҳадафҳои марказии рушди босуботи истеҳсолоти агросаноатии ҷумҳурӣ маҳсуб меёбад [1-М, 5- М].

2.Мафҳуми инноватсияро мавриди баррасӣ қарор дода ба хулосае омадем, ки инноватсия (навоарӣ) – ин натиҷаи ниҳии фаъолияти инноватсионӣ мебошад, ки дар амал татбиқгардии он дар намуди маҳсулоти нав ё маҳсулоти такмилёфтаи ба бозор баровардашуда ифода меёбад. Ҳамчунин, гуфтан мумкин аст, ки инноватсия – ин натиҷаи ниҳии фаъолияти инноватсионӣ мебошад, ки дар намуди ҷараёни технологияи нав ё ҷараёни технологияи мукамалгардидаи мавриди истифода қароргирифта, баромад мекунад [2-М, 10- М].

3.Дар диссертатсия асоснок шудааст, ки идоракунии фаъолияти инноватсионии корхона ин зернизомии идоракунии фаъолияти корхона маҳсуб меёбад, ки натиҷаи он ин афзоиши ғолида, ягон самараи иҷтимоӣ ё экологӣ буда метавонад. Дар иқтисодиёти кишоварзии ҷумҳурӣ чунин навъҳои инноватсияро ҷудо мекунанд: инноватсияҳои характери иқтисодӣ иҷтимоӣ дошта; инноватсияҳои хусусияти ташкилӣ дошта, инноватсияҳои хусусияти техникаю технологӣ ва истеҳсолӣ дошта, инноватсияҳои хусусияти селексионӣ генетикӣ дошта. Таҳлилҳо нишон доданд, ки ҳангоми рушди системаҳои идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар соҳа ва хоҷагиҳои

кишоварзӣ қонуниятҳои умумӣ ва омилҳои хусусиятҳои истеҳсолоти кишоварзиро ба инобат гирифта лозим меояд [2-М, 6- М].

4. Дар диссертатсия муқаррар шудааст, ки асосҳои институционалии рушди равандҳои инноватсионӣ ин низоми меъёрҳои қоидаҳои расмӣ ғайрирасмӣ мебошанд, ки асоси ташкили инноватсияҳо маҳсуб меёбанд. Бунёди асосҳои ҳуқуқию меъёрии рушди фаъолияти инноватсионӣ ва интихоби дурусти органҳои барои идоракунии танзим ва паҳнкунии инноватсияҳо зарур чун муҳими рушди институционалии идоракунии системаҳои инноватсионӣ маҳсуб меёбанд. Дар диссертатсия мақомоти барои идоракунии танзим ва паҳнкунии инноватсияҳо масъул арзёбӣ ва сатҳи дараҷаи ҳар кадоми он муайян гардидааст [3-М, 8- М].

5. Дар диссертатсия муайян гардидааст, ки дар соли охири таҳлил шумораи миёнасолони машғулин дар иқтисодиёти вилоят ҳамагӣ 18,6% аҳолии машғули қори ҷумҳурӣ, ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварзии вилоят 51,9% ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварзии ҷумҳурӣ ва ҳаҷми сармоягузориҳои он 19,3% ҳаҷми умумии сармоягузориҳои ҷумҳуриро ташкил додааст. Ҳамчунон, асоснок шудааст, ки бо қарор сабаб вилояти Хатлонро таҳқиқотчиёни КАС-и ҷумҳурӣ ба ду зонаи агросаноатӣ ҷудо мекунад: 1) Минтақаи агросаноатии Бохтар; 2) Минтақаи агросаноати Кӯлоб [3-М, 4- М].

6. Соҳаи кишоварзӣ дар ҳаёти иқтисодию иҷтимоии аҳолии вилоят ва минтақаҳои агросаноатии он нақши калидӣ дорад. Аз шумораи умумии АМК вилоят (447,7 ҳазор нафар) дар соли охири таҳлил 290,5 ҳазор нафар ё 64,9% дар кишоварзӣ бо қор фаро гирифта шудаанд. Дар кишоварзии минтақаи Кӯлоб 37,5% ҳаҷми маҳсулоти умумии вилояти Хатлон истеҳсол қарда мешавад. Таҳлилҳои дараҷаи худтаъминии озуқаворӣ аҳолии минтақаро дар сатҳи инқирозӣ арзёбӣ менамоянд. Дар диссертатсия дар асоси омӯзиши таҷрибаи хоҷагиҳои пешқадами мамолики хориҷӣ муайян шудааст, ки чӣ гуна бо истифода аз усулҳои технологияи инноватсионӣ дар ин самт метавон ба муваффақият ноил

шуд, аз ҷумла 2-3 ҳосил гирифтани аз заминҳои оби кишоварзӣ ва баланд бардоштани ҳосилхезии зироатҳо қобили қайд аст [1-М,7- М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1.Ташаккули инфрасохтори инноватсионии давлатӣ унсури ниҳоят муҳими дастгирию идоракунии чараёнҳои инноватсионӣ дар баҳши аграрӣ ба шумор меравад. Диссертант тавсия менамояд, ки истифодаи усули барномаҳои мақсаднок ва усули истеҳлоки суръатфизо барои ҷорикунӣ ва рушди технологияи инноватсионӣ дар баҳши аграрӣ самаранок арзёбӣ гардида, суғуртакунонии қарзҳои дарозмуддати бонкҳои тижоратӣ аз ҷониби давлат метавонад ба рушди инноватсионии бизнеси хурду миёнаи баҳши аграрии ҷумҳурӣ мусоидат намояд.

2.Дар давлатҳои дорои баҳши аграрии рушдкарда ҳиссаи давлат дар молиягузорию КИТТК ба 35-40% мерасад. Муаллиф пешниҳод менамояд, ки дар баҳши аграрӣ ба ҳайси унсури инфрасохтори инноватсионӣ технопаркҳо, корхонаҳои хурди инноватсионӣ, марказҳои технологияи пешқадам, паркҳои илмию техникӣ, бизнес-инкубаторҳо ва технополисҳоро ташкилу истифода намудан зарур аст. Ҳамчунин, давлат метавонад, ки тавассути бунёди марказҳои шабакавии паҳнкунии инноватсияҳо ва марказҳои машваратӣ хизматрасониҳои заруриро барои субъектҳои ба навоариҳо алоқаманд, муҳайё сохта, ҷонноксозии фаъолияти инноватсиониро барои тамоми субъектҳои хоҷагидорӣ баҳши аграрии мамлакат таъмин намояд.

3.Муаллиф ба ҳайси механизми идоракунии марҳилавии чараёни сармоягузорию рушди инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ истифодаи сохторҳои ҷузъии сармоягузорию пешниҳод ва асоснок намудааст. Ҳамгироии чараёнҳои инноватсионӣю инвеститсионӣ, назарсанҷии молиякунонии пайдарпайи рушди фаъолияти инноватсионӣ ва ташаккули стратегияи рушди инноватсионӣ мунтазам комплекси агросаноатиро фаро гирифта, ба механизми сармоягузорию корхонаҳои аграрӣ тамоюли инноватсионӣ бахшида, шомили самтҳои афзалиятноки рушди КАС-и минтақа буда метавонанд.

4. Дар диссертатсия бунёди СМТ давлатӣ дар ноҳияҳои аграрӣ пешниҳод шудааст. Бо ин роҳ давлат метавонад базаи моддию техникии соҳаи кишоварзиро нав кунад, талаботи хоҷагиҳои навшкиро ба техника ва технологияи навшарин, тухмии хушсифат, хӯроки чорво, чорвои хушзот, воситаҳои химиявӣ муҳофизати растаниҳо ва ғайра таъмин намуда, беши роҳи ғайрмақсаднок истифодашавӣ маблағҳои буҷавиро гирад. Ҳамзамон, самаранокии иқтисодии чунин шакли дастгирию идоракунии рушди фаъолияти инноватсионии корхонаву ташкилотҳои кишоварзӣ нисбати МХТ, ки аксаран дар асоси лизинг фаъолият мекунанд, 25-30% зиёдтар баҳогузорӣ шудааст.

5. Диссертант пешниҳод менамояд, ки мукамалгардонии асосҳои институтсионалии идоракунии ва ҷорисозии инноватсияҳо дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ бо назардошти таҷрибаи самараноки мамӯлики хориҷӣ гузаронида шуда, воситаҳои баҳодиҳии самаранокии низоми идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ фарогири чунин нуқтаҳо бошад: - таҳлили шароитҳои ташкили рушди инноватсионӣ бо назардошти баҳисобгирии муҳити дохила ва беруна; - коркарди самтҳои концептуалии тақмили сохтори ташкилию идоракунии фаъолияти инноватсионӣ; - назарсанҷии таъмини инфрасохторӣ ва чараҳои танзими рушди фаъолияти инноватсионӣ.

НОМГӢИ АДАБИӢТ

1.Фехристи сарчашмаҳои истифодашуда

- [1]. Алиев В.Г. НТП и подготовка производства. -М.: Экономика, 1987. - 127с.
- [2]. Амосов О.Ю. Преодоление сопротивления изменениям. Теоретические подходы и реализация // Бизнесинформ. – 2013. -№1. -С.293-298.
- [3]. Атоян. В.Р. Инновация и инновационная деятельность//Межвузов. науч. сб. -Саратов.: СГТУ, 1997. -С.127-132.
- [4]. Аҳмадов Р.Р. и др. Агропромышленный комплекс Республики Таджикистан: кризис в управленческой структуры и пути преодоление// Вестник нац. ун-та - Душанбе, 2007. -№6(38). -С.12-18.
- [5]. Аминов И., Хабибов А.Х. Направления развития пищевого сегмента экономики Согдийской области Республики Таджикистан на основе использования инновационно-технологических факторов//Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. - Белгород, 2015. - № 4 (56). - С.171-179.
- [6]. Асаул А.Н., Капаров Б.М. др. Модернизация экономики на основе технологических инноваций. – СПб: АНО ИПЭВ, 2008. - 606с.
- [7]. Аброров Ш.С. Анализ программ развития отраслей народного хозяйства Таджикистана в аспекте экономической безопасности//Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе: «СИНО», 2010. - № 8 (64). - С.218-222.
- [8]. Агарков С.А., Кузнецова Е.С. и др. Инновационный менеджмент и государственная инновационная политика. – М., 2011. – 143 с.
- [9]. Аминов И., Хабибов А.Х. Направления развития пищевого сегмента экономики Согдийской области Республики Таджикистан на основе использования инновационно-технологических факторов//Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. - Белгород, 2015. - № 4 (56). - С.171-179.

- [10]. Баутин В. Понятия инновация как экономическая категория/ Матер. межд. практ. конф. «Развития инновационной деятельности в АПК». -М.: ФГНУ, 2003. - С.251-253.
- [11]. Болоничева, Т.В., Усов Н.В., Лукьянова М.А. Методика определения эффективности инновационно-инвестиционных проектов и экономических систем путем формирования групповых предпочтений заинтересованных сторон//Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. - Краснодар, 2013. - №86. - С.650-663.
- [12]. Бездудный Ф., Смирнова Г.А, Нечаева О.Д Сущность понятия инновация и его классификация// Инновации. -1988. - №2-3. -С.12-15.
- [13]. Бляхман Л.С. Экономика научно- технического прогресса. -М.: Высшая школа, 1979. – 272с.
- [14]. Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020-ш.Қурғонтеппа, 2015. - 115 саҳ.
- [15]. Барномаи рушди инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020. – 37саҳ.
- [16]. Барномаи ислоҳоти кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020. – 44саҳ.
- [17]. Бекниязова Д.С. Зарубежный опыт государственного регулирования инновационной деятельности // Сибирский торгово – экономический журнал, №1 (22). - 2016. – С.44-46.
- [18]. Вишневский В., Дементьев В. Инновации, институты и эволюция //Вопросы экономики. -2010. -№9. -С.41-63.
- [19]. Валдайцев С.В. Антикризисное управление на основе инноваций. - М.: Изд-во Проспект, 2005. - 310 с.
- [20]. Васильев В.П. Управление инновациями. - М.: Дело и сервис, 2011. – 400с.
- [21]. Ветров Н.П., Зыкова М.Е. и др. Проблемы формирования инновационного развития экономики России//Вестник научно-

- исследовательского института развития профессионального образования. Серия Экономика и управление. - М., 2009. - № 1. - С.136-144.
- [22]. Гришин В.В. Управление инновационной деятельностью в условиях модернизации национальной экономики. - М.: Изд-во Дашков и К., 2009. - 364с.
- [23]. Гасенко И.В. Критерии развития инновационного потенциала персонала наукоёмкого предприятия //Вестник Томского государственного университета. -2012-№2 (18). -С.44-49.
- [24]. Гвишиани Д.И. Теоретические аспекты исследований инновационного процесса и формирование инновационной политики/Сборник трудов ВНИИСИ-М., 1990., вып. 3. -С.4
- [25]. Громеко В.И. США: научно- технический потенциал. -М., 1977. – 244с.
- [26]. Гугелев А.В. Инновационный менеджмент. -М., 2007. – 336с.
- [27]. Габитов А.Ф. Сущность инновационного процесса и основные этапы его исследования в экономической литературе // Проблемы современной экономики. – 2007. №2. – С.82.
- [28]. Джумаев У.М. Роль инновационного предпринимательства в развитии экономики переходного периода (на примере Таджикистана)//Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе: «СИНО», 2009. - №5 (53). - С. 103-108.
- [29]. Доржиева Е.В. Формирование агропромышленных кластеров как условие инновационного развития//Известия Иркутской государственной экономической академии. – Иркутск, 2011. - № 4. - С.64-69.
- [30].Добрынин В.А. Экономика сельского хозяйства. -М.: “Агропромиздат”,1990. – 480с.
- [31]. Ерохина Е.В. Управление инновационной деятельностью в регионе: экономика, кластеры, логистика. - М.: Издательство МГТУ, 2013. - 368 с.
- [32].Жукенов Б.И. Зарубежный опыт инновационного развития агропромышленного комплекса [Электронный ресурс] // Управление экономическими системами. 2014. № 4, URL.:www.uecs.ru.

- [33].Закон Республики Таджикистан «О науке и государственной научно-технической политике», от 28.12.2013, № 1046.
- [34].Закон Республики Таджикистан «Об Академии наук Республики Таджикистан» от 10 мая 2002 г., № 52.
- [35].Закон Республики Таджикистан «Об инновационной деятельности» от 12 декабря 2012 г., №687.
- [36].Закон Республики Таджикистан "О промышленных образцах" (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, от 28 февраля 2004 года ст. 48; 2012 г., №7, ст. 706 от 25 декабря 2015 года, № 1270.)
- [37].Закон Республики Таджикистан «Об изобретениях» от 28.02.04 г., №17.
- [38].Закон Республики Таджикистан «О правовой защите топологий интегральных микросхем» от 28 декабря 2006 года, №604.
- [39].Закон Республики Таджикистан «О товарных знаках и знаках обслуживания» от 05.03.2007 г., №234.
- [40].Закон Республики Таджикистан «О географических указаниях» от 05.03.2007 г., №236.
- [41].Закон Республики Таджикистан «О Технологическом парке» от 21 июля 2010 года, №629.
- [42].Закон Республики Таджикистан «Об авторском праве и смежных правах» от 13 ноября 1998 г., № 726.
- [43].Ивасенко А.Г. Инновационный менеджмент. -М.: КноРус, 2009. – 416с.
- [44].Ильенкова С. Д. Инновационный менеджмент. – М., 2004. - 343 с.
- [45].Инновационная деятельность в аграрном секторе экономики России. /Под ред. И.Г. Ушачёва, И.Т. Трубилина и др. -М.: Колос, 2007. - 636с.
- [46].Инновационные процессы в малом предпринимательстве / под ред. Т. Алимовой. - М., 1999. - 158с.
- [47].Швандар В.А., Горфинкель В.Я. Инновационный менеджмент. - М., 2004. –382 с.

- [48].Инновационная экономика: опыт развитых стран и уроки для России/Материалы научно-практич. Конференции (26 марта 2010 г.)/Отв. ред. Л.Г.Симкина и др. - СПб.: СПбГИЭУ. Часть 1., 2010. - 417 с.
- [49].Институциональные проблемы инновационного развития территориальных систем / под.ред. Ю.Г. Лаврикова. – Екатеринбург: Институт экономики Уро РАН, 2010. – 247с.
- [50].Калятин В.О., Наумов В.Б., Никифорова Т.С. Опыт Европы, США и Индии в сфере государственной поддержки инноваций // Российский Юридический Журнал. - 2011 г.- № 1 (76). - С.49-56.
- [51].Каримова М.Т. Проблемы влияния НТП на структуру промышленного производства / М.Т. Каримова. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 236с.
- [52].Кишоварзии Чумхурии Тоҷикистон/Агентии омили назди ПҚТ-Душанбе, 2018. – 349саҳ.
- [53].Коваленко Н.Я. Экономика сельского хозяйства. -М.,1999г. -448с.
- [54].Комилов С. Дж., Файзуллоев М. К. Основы развития инновационной деятельности предприятий. Монография. -Душанбе: Ирфон, 2004. -118с.
- [55].Комилов С. Дж. Проблемы повышения инновационной активности предприятий в Республике Таджикистан //Проблемы современной экономики. -2009. -1(29). –С.313-316.
- [56].Комилов С.Дж. Инновационное развитие и совершенствование антикризисного управления предприятиями. -Душанбе, 2011. -148стр.
- [57].Комилов С.Дж. Теоретические проблемы формирования человеческого капитала в условиях инновационного развития/Сборник материалов международной научно-практической конференции «Проблемы устойчивости социально-экономического развития в условиях глобализации», (8-9 апреля 2015г.)- Душанбе, ТНУ, 2015. -С.146-149.
- [58].Комилов С.Дж. Роль «ноу-хау» в формировании инновационной экономики/Сборник материалов 3-международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы развития экономики и образования», (Душанбе, 19-20 июня 2015г.) – Душанбе: ТГУК, 2015. –С.34-37.

- [59].Комилов С.Дж. Формирование человеческого капитала и развитие интеллектуальной собственности в условиях перехода к инновационной экономике//Вестник Таджикистан и современный мир. -2015-№4(47). -С.18-25.
- [60].Комилов С.Дж. Инновационная активность промышленности как фактор экономического развития // Тенденции развития экономики и высшего образования в условиях глобализации. Материалы второй международной научно-практической конференции (16-17 мая 2014 года). - Душанбе, 2014. - С 26-31.
- [61].Комилов С.Дж. Инновационное развитие как фактор активации интеграционных процессов. /Материалы Международной научной конференции «Россия и государства Центральной Азии: политические, экономические и гуманитарные аспекты евразийской интеграции», (Душанбе, 17.12.13г.) –Душанбе: РТСУ, 2014. -С.166-170.
- [62].Комилов С.Дж. Особенности формирования экономики знаний на современном этапе // Вестник Таджикского Национального университета. Серия экономических наук. -2013г. -№ 218 (125). -С. 11-21.
- [63].Комилов С.Дж. Файзуллоев М.К. Развитие инновационного потенциала в условиях формирования конкурентоспособной национальной экономики// Известия Таджикского отделения Международной академии наук высшей школы. -2013. -№ 1. -С. 36-41.
- [64].Комилов С.Дж. Файзуллоев М.К.Оценка инновационного потенциала социально-экономического развития региона// Проблемы современной экономики -2013. -№3(47). -С.369-373.
- [65].Комилов С.Дж. Рахмонов Дж.Р. К вопросу оценки управления инновационными процессами в промышленности Республики Таджикистан // Материалы Международной научно-практической конференции (22 марта 2013г, г. Челябинск) «Социально-экономические ориентиры инновационного развития современного общества». -Челябинск, 2013г. –С.128-131.

- [66].Комилов С.Дж., Махмадаминов М.Б. Инновационное развитие и совершенствование антикризисного управления предприятиями. - Душанбе, 2011. – 148 с.
- [67].Комилов С.Дж. Теория инновационного развития. -Душанбе: «Шарки озода», 2019. - 264с.
- [68].Комилов С.Дж. Инновационное развитие и совершенствование антикризисного управления предприятиями. -Душанбе, 2011. – 148 с.
- [69].Комилов С.Ч., Алиева Г.Ш. Менеджмент инновационной. -Душанбе, 2016. - 400саҳ.
- [70].Комилов С.Д., Махмадаминов М.Б. Инновационное развитие и совершенствование антикризисного управления предприятиями. - Душанбе, 2011. – 148 с.
- [71].Киёмидинов Х., Хабибов А.Х. Инновационные процессы в деятельности пищевых предприятий//Вестник Таджикского технического университета. – Душанбе, 2013. - №1 (21). - С.75-81.
- [72].Кундиус В.А., Экономика агропромышленного комплекса. -М.: КНОРУС, 2010. – 544с.
- [73].Концепсияи пешрафти инновационии комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон/ бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 марти соли 2014, № 144 тасдиқ шудааст. –23саҳ.
- [74].Концепция аграрной политики Республики Таджикистан/ Постановление Правительства РТ от 31 декабря 2008 года, №658. – 20саҳ.
- [75].Каримов Б., Ахмедов Т., Набиев Т.Н. ва диг. Технологии иستهсоли картошкаи тухмӣ.- Душанбе: ИИИ “Боғпарвар”, 2017.-С.2-14(28саҳ.)
- [76].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инновационӣ» аз 16.04.2012, №822.
- [77].Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсис додани Шӯрои Ҳамоҳангсозии Экспертӣ оид ба идоракунии татбиқи Барномаи рушди инновационӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020». – 37 саҳ.

- [78].Малов В.С. Прогресс и научно-техническая деятельность. -М.: Наука, 1991. – 99с.
- [79].Матвеев Д.М. Организационно- экономический механизм освоение НТП в сельском хозяйстве//АПК: экономика, управления. -2010 -№9. -С.81-83.
- [80].Медынский В.Г. Инновационное предпринимательства. -М.: ИНФРА-М, 1997. - 240с.
- [81].Мендели Л.Э., Васин В.А. Совершенствование государственной научно-технической политики в процессе формирования национальной инновационной системы//Инновации, 2008. -№1. -С.44-55.
- [82].Менсфилд Э. Экономика научно-технического прогресса. -М.: Прогресс, 1970. – 238с. Махмудова Ф.М. Организационно-экономические основы развития инновационной деятельности в аграрном секторе АПК Согдийской области Таджикистана. – г.Худжанд, 2010. – 146 с.
- [83].Милосердов В.В. Государственное регулирование и поддержка сельского хозяйства [Электронный ресурс]. 2008. URL.: <http://vladimir.miloserdov.name/articles/page-30.html>
- [84].Махмудова Ф.М. Организационно-экономические основы развития инновационной деятельности в аграрном секторе АПК Согдийской области Таджикистана. – Худжанд, 2010. – 146 с.
- [85].Никонов А. Концепция развития АПК СССР на ближайшие годы и перспективу //Вестник сельскохозяйственной науки, 1990. -, №8. С.3-19.
- [86].Назаров А.А. Развитие предприятий малого инновационного бизнеса как фактор обеспечение устойчивости экономики / Материалы международной научной практической конференции «Проблемы и опыт государственного (регулирования) управления экономической и социальным развитием», (29-30 ноября 2018г.). –Душанбе: РТСУ, 2018. –514сах.
- [87].Нечаев В.И., Рыбалкин А.П. Резервы увеличения производства зерна и повышения ее эффективности. -М.: «Агрипресс», 2002. - 280с.

- [88].Комилов С.Ч., Низомова Т.Д., Давлатзод У. Иқтисоди корхонаҳо. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни мактабҳои олиии таҳсилоти кредитӣ - Душанбе, 2015. -640 саҳ.
- [89].Низомова Т.Д. Активизация инновационной направленности реструктуризации предприятий Республики Таджикистан//Экономика Таджикистана: стратегия развития. - Душанбе, 2007. - № 1. - С.27-47.
- [90].Низомова Т.Д., Каримова М.Т. Управление нововведениями. - Душанбе, 2005. - 84 с.
- [91].Назаров А.А. Развитие предприятий малого инновационного бизнеса как фактор обеспечение устойчивости экономики / Материалы международной научной практической конференции «Проблемы и опыт государственного (регулирующего) управления экономической и социальным развитием», 29-30 ноября 2018г. –Душанбе: РТСУ, 2018. –С.263-270 (514с).
- [92].Назаров Х.С. Государственное регулирование инновационного развития сельского хозяйства Республики Таджикистан. – Душанбе, 2010. – 160 с.
- [93].Омори солонии вилояти Хатлон барои солҳои 2012-2017/Маҷмӯаи омори- ш.Бохтар: Сарраёсати Агентии омори назди ПҚТ дар вилояти Хатлон. - 181саҳ.
- [94].Орешников А.А. Проблемы формирования спроса на инновации в странах с развивающейся и переходной экономикой//Менеджмент инноваций. – М., 2010. - № 2 (10). – С.152-163.
- [95].Партоев К., Ясинов Ш.М., Сайдалиев Н.Х., Халимов А. Топинамбур (земляная груша) - перспективная культура в сельском хозяйстве. – Душанбе: Катрина-С., 2016. - 136 с.
- [96].Пожидаева Н.А., Зюкин Д. Обоснование приоритетных путей инновационного развития сельскохозяйственного производства. Монография. - Курск: Деловая полиграфия, 2014. – 188 с.
- [97].Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ, аз 20.01.16. - Душанбе, 2016. [Электронный ресурс] <http://www.president.tj>

- [98].Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҶТ, аз 22.12.17. - Душанбе, 2018. [Электронный ресурс] <http://www.prezident.tj>.
- [99].Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҶТ, аз 26.12.18. - Душанбе, 2019. [Электронный ресурс] <http://www.prezident.tj>
- [100].Программа реформирования сельского хозяйства РТ на 2012-2020 гг. – 46с.
- [101].Пригожин А.И. Нововведения: Стимулы и препятствия. -М.: Политиздат, 1989. – 270с.
- [102].Программа инновационного развития Республики Таджикистан на 2011-2020 годы от 30.04.2011 г., №227
- [103].Печатнова А. П. Инновационное развитие сельского хозяйства: проблемы и перспективы //Молодой ученый. -2014. -№4. -С. 427-429.
- [104].Рахмонов Дж. Р. Инновация – как составная часть понятийного аппарата инновационного процесса // Матер. респ. научно-практ. конф. «Проблемы инвестиционного обеспечения инновационного развития предпринимательской деятельности в Республики Таджикистан» (18-19 февраля 2014г.). –Душанбе, ТНУ, 2014. – С. 70-73.
- [105].Рахимов О.Н. Государственное регулирование инновационной деятельности в Республике Таджикистан//Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе: «СИНО», 2010. - № 8 (64). - С.140-143.
- [106].Рахмонов Дж.Р. К вопросу оценки управления инновационными процессами в промышленности Республики Таджикистан//Социально-экономические ориентиры инновационного развития современного общества// Международная научно-практическая конференция (Челябинский институт РГТЭУ, 22 марта 2013 г.). - Челябинск, 2013. - С.128-131.
- [107].Романенко Г. «Передовые научные разработки -агропромышленному производству»//АПК: экономика и управление. -2007. -№3. -С. 3-6.

- [108].Садриддинов Н.Т., Шодиев Б.С. и др. Организационно-экономические механизмы развития инновационных процессов в сельском хозяйстве// Кишоварз, 2016. -№2. -С.55-57.
- [109].Статистический ежегодник РТ/Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан-Душанбе, 2018- 483стр.
- [110].Санто Б. Инновация как средство экономического развития. -М.: Прогресс,1990. – 296с.
- [111].Стратегия Республики Таджикистан в области науки и технологий на 2007-2015 гг. (утверждена Постановлением Правительства Республики Таджикистан №362 от 01.08.2006 г.).
- [112].Стратегия Республики Таджикистан в области науки и технологий на 2011-2015 годы «Формирование инновационной инфраструктуры и поддержка инновационной деятельности» от 3 марта 2011 года № 114.
- [113].Стратегияи Миллии Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. -Душанбе, 2017. - 127саҳ.
- [114].Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020 (бо Қарори Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2015, №354 тасдиқ шудааст). – 43 саҳ.
- [115].Тагоев Дж. Аграрный сектор: проблемы, инвестиции и продовольственная безопасность /Матер. респ. науч. прак. конф. КГУ, 27/28.05.2016. -Душанбе.: ПРОМЭКСПО, 2016.-С.51-55.
- [116].Таджикистан: доступ к ресурсам для человеческого развития /Национальный доклад о человеческом развитии 2014.- Душанбе, 2015- 132с.
- [117].Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. -М.: Экономика, 1989. – 272с.
- [118].Таджикистан: 20 лет государственной независимости. Статистический сборник Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. - Душанбе: АСПРТ, 2011. - 546 с.

- [119].Уколов В.М. Инновационный менеджмент в государственной сфере и бизнесе. -М.: «Экономика», 2009. – 400с.
- [120].Файзуллоев М. К. Инновации и венчурное инвестирование: тенденции и практика: монография/ М. К. Файзуллоев [и др.]. -М.: МЭСИ, 2010. -148с.
- [121].Файзуллоев М.К. Навруз Н. Предпосылки инновационного развития регионального АПК // Вестник РТСУ. – 2017. -№1 (57). – С.53-62
- [122].Файзуллоев М.К. Навруз Н. Активизация интеграционных процессов как условие регионального инновационного развития //Большая Евразия: развитие, безопасность, сотрудничество. Ежегодник. Выпуск 1. Часть 1. – С.257-260.
- [123].Файзуллоев М. К. Государственная поддержка инновационной сферы: институциональный аспект// Институциональные основы развития экономики Таджикистана// материалы респуб. научн-практич. конф. 29 октября 2013г. - Душанбе: РТСУ, 2013. -С.184-196.
- [124].Файзуллоев М. К. Перспективы становления инновационной деятельности в экономике Таджикистана// Наука и инновация. -2014. - №4(10). –С.85-90.
- [125].Файзуллоев М. К. Механизмы финансирования инновационных процессов: особенности взаимодействия экономических агентов// Вестник ТНУ. -2014. -№2/2(131). -С. 19-25.
- [126].Файзуллоев М. К. Проблемы кадрового обеспечения инновационного развития экономики// Вестник ТНУ. -2014. -№2/11(155). -С. 108-114.
- [127].Файзуллоев М. К. Развитие инновационной деятельности в Таджикистане как условие экономического роста// Управленческие науки. - 2015. -№1(14). -С.68-74.
- [128].Файзуллоев М. К. Инновационная политика как элемент концепции формирования национальной инновационной системы// Вестник Таджикистан и современный мир. -2015. -№4(47). -С.162-169.
- [129].Файзуллоев М. К. Проблемы подготовки кадров и занятости в условиях инновационного развития// Социально-экономические проблемы

оптимизации рынка занятости и трудовой миграции в условиях устойчивого (материалы респ. научно-практ. конф., 30-31 окт. 2015г.). -Душанбе, 2016. - С.81-88.

[130].Файзуллоев М. К. Становление интегрированных структур инновационного типа// Материалы республиканской научно-теоретической конференции на тему «Роль и значение инвестиции в развитии национальной экономики» (27-28 мая 2016г.). -Душанбе: «ПРОМЭКСПО»,2016. -С.37-43.

[131].Файзуллоев М.К. Основы формирования национальной инновационной системы. Монография. - Душанбе: «Ирфон»,2015. -354с.

[132].Файзуллоев М.К., Комилов С.Дж. Проблемы становления и развития инновационного предпринимательства в Республике Таджикистан. Монография. -Душанбе: «Ирфон», 2017. -192с.

[133].Файзуллоев М.К. Основы развития инновационной деятельности предприятий. Душанбе.: «Ирфон», 2004. – 118с.

[134].Файзуллоев М. К. Формирование и развитие инновационной деятельности в аграрной сфере национальной экономики: основные проблемы// Земледелец: науч.-теорет. журн. -2011. -№4(52). -С. 60-61.

[135].Фасихов И.С. Иқтисодиёти агросаноатӣ ва муносибатҳои бозорӣ (васоити таълимӣ) – Душанбе: ДМИТ, 2015. -360 сах.

[136].Фатхудинов Р.А. Инновационный менеджмент. -СПб., 2008.- 448 с.

[137].Федоренко В.Ф. Научно-информационное обеспечение инновационного развития в сфере сельского хозяйства: науч. изд.– М.: ФГБНУ «Росинформагротех», 2011. – 368 с.

[137].Филатов В.В., Карасев М.В. Зарубежный опыт государственного управления инновационной деятельности // Управление инновациями: теория, методология, практика. - 2012. - № 1. - С. 206-213.

[139].X Всесибирский инновационный форум. Томск,10-12 октября 2007. - Тверской ИнноЦентр ТвГУ, 2008. - 412с.

[140].Хабибов А.Х. Понятие термина инновация и инновационные процессы в деятельности пищевых предприятий//Инновационные технологии,

глобализация и диалог цивилизаций/Матер. респ. научно-практ. конф. (21-23 апреля 2011). - Душанбе, 2011. - С.101-106.

[141].Хабибов А.Х. Проблемы развития инновационной деятельности в пищевой промышленности Таджикистана//Современная техника и технологии: исследования и разработки/Материалы международной научной конференции. – Липецк: Изд-во «Гравис». 2011. - С.132-136.

[142].Хабибов А.Х. Анализ состояния и перспективы развития пищевой промышленности Республики Таджикистан//Вестник Российско-Таджикского (Славянского) университета. – Душанбе, 2013. - № 1 (40). - С. 136-144.

[143].Ҳисобот оид ба фаъолияти АИ ҶТ дар соли 2018. -Душанбе: «Дониш», 2018. - 600саҳ.

[144].Ҳисобот оид ба фаъолияти АИКТ дар солҳои 2016- 2018. - 21саҳ.

[145].Ҳисобот оид ба чамъбасти фаъолияти вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017. –Душанбе: Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, №1/7-20, аз 05.01.2017- 13 саҳ.

[146].Шумпетер Й. Теория экономического развития. -М.: Прогресс. 1982. - С.169-170.

[147].Экономика и управления инновациями. Учебник/ Э. А. Козловская, Д. С. Демиденко, Е.А. Яковлева. -М.: Экономика, 2012. - 359с.

[148].Яковец Ю.В. Ускорение НТП: теория и экономический механизм. -М, Экономика,1988. – 336с.

2.Феҳристи интишороти илмии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ

А) Интишорот дар маҷаллаҳои тақризшаванда, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудааст:

[1-М].Навруз Н. Предпосылки инновационного развития регионального АПК//Вестник Российско-Таджикского (Славянского) университета. Серия экономических наук. – Душанбе. -2017. - № 1(57). - С.53-62.

[2-М]. Навруз Н. К вопросу инновационной деятельности в агропромышленном комплексе: понятия и зарубежный опыт// Международный научный журнал. «Экономика и предпринимательство». – Москва, 2016. - №6. - С.622-626.

[3-М]. Навруз Н. Тенденции инновационного развития агропромышленного комплекса Хатлонской области//Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе. -2017. -№2/1. -С.166-169.

[4-М]. Навруз Н. Инновационные формы развития садоводства в Хатлонской области// Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе. -2019. -№5/1. - С.176-180.

Б) Интишорот дар дигар мачаллаҳои илмӣ:

[5-М]. Навруз Н. Основные тенденции развития АПК Республики Таджикистан/ Сборник научных трудов международной научно-практической конференции. Казанский кооперативный институт. - Казань, 2017. - С.54-56.

[6-М]. Навруз Н. Вазъи соҳаи фаъолияти инноватсионӣ дар КАС минтақа /Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалии «Ташаккули сиёсати кластерӣ ҳамчун асоси нишоннагирии инноватсионӣ ва рақобатпазирии минтақа» (ДДК, 15/16.12.17). - Кӯлоб, 2017. - С.176-180.

[7-М]. Навруз Н. Активизация интеграционных процессов как условие регионального инновационного развития. Большая Евразия: Развитие, безопасность, сотрудничество. /Материалы II Международной научно-практической конференции (г. Москва, Ежегодник Выпуск 1 Часть 1). - Москва, 2018. - С.257-260.

[8-М]. Навруз Н. Рушди фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи аграрии Ҷумҳурии Тоҷикистон /Маводи конференсияи илмию амалии ҷумҳуриявӣ «Ҷавонон ва рушди илми муосир (ш. Қурғонтеппа, 2016)» – Қурғонтеппа, 2016. – С.253-259.

[9-М]. Навруз Н. Эффективность создания интенсивных садов в Хатлонской области / FUNDAMENTAL AND APPLIED SCIENCE: theory and practice. Сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции. 27 декабря 2017 в г.Воронеже (Россия) и г.Кызыл-Кия (Кыргызстан), 2017. – С.133-136.

[10-М]. Навруз Н. Триады государства, бизнеса и вузов как механизм финансирования инноваций /Матер. респ.науч. практ. конф. «Институциональные основы формирования инновационной экономики Республики Таджикистан (24.05.19)-Душанбе: РТСУ, 2019. –С.255-265.